

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İlköğretim Ana Bilim Dalı
Okul Öncesi Eğitimi Programı

ÇOCUK HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİNİN ÇOCUKLARIN DEMOKRATİK
DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

Sevi KENT KÜKÜRTCÜ

Doktora Tezi

Ankara, 2019

Liderlik, araştırma, inovasyon, kaliteli eğitim ve değişim ile

Daha ileriye ... En İyiyeye ...

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İlköğretim Ana Bilim Dalı
Okul Öncesi Eğitim Programı

ÇOCUK HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİNİN
ÇOCUKLARIN DEMOKRATİK DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

THE EFFECT OF CHILDREN'S RIGHTS AND DEMOCRACY EDUCATION ON
CHILDREN'S DEMOCRATIC BEHAVIOR

Sevi KENT KÜKÜRTCÜ

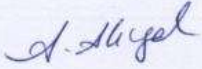

Doktora Tezi

Ankara, 2019

Kabul ve Onay

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne,

Sevi KENT K¼K¼RTC¼ 'n¼n hazırladığı "Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Çocukların Demokratik Davranışlarına Etkisi" başlıklı bu çalışma j¼rimiz tarafından İlköğretim Ana Bilim Dalı, Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalında Yüksek Lisans/Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

J¼ri Başkanı	Prof. Dr. Aysel K¼KSAL AKYOL	
J¼ri Üyesi (Danışman)	Prof. Dr. Nefise Semra ERKAN	
J¼ri Üyesi	Prof. Dr. M¼driye YILDIZ BIÇAKÇI	
J¼ri Üyesi	Doç. Dr. Aysel ÇOBAN	
J¼ri Üyesi	Dr. Öğretim Üyesi Mine Canan DURMUŞOğLU	

Bu tez Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki j¼ri üyeleri tarafından 12/06/2019 tarihinde uygun gör¼lm¼ř ve Enstit¼ Yönetim Kurulunca ..... / ..... / ..... tarihinde kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Ekber ŐAHIN
Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼r¼

Öz

Bu araştırma, çocuk hakları ve demokrasi eğitiminin çocukların demokratik davranışlarına etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ön-test /son-test ve kontrol gruplu yarı-deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Kayseri ilinde bulunan Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı iki okulun anasınıfına devam eden 60- 72 aylık 28'i deney (14 kız, 14 erkek), 25'i kontrol (11 kız, 14 erkek) olmak üzere toplam 53 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmada, kontrol grubundaki çocuklar okul öncesi eğitim programına devam ederken, deney grubunda yer alan çocuklara okul öncesi eğitim programına ek olarak araştırmacı tarafından geliştirilen Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitim'i uygulanmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen Demokratik Davranış Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Veri toplama aracı, deneysel işlem öncesinde ve sonrasında, ayrıca deney grubuna eğitim programının bitiminden 4 hafta sonra yeniden, uygulanmıştır. Veriler SPSS 21 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada, demografik bilgilerin betimlenmesinde; frekans (f) ve yüzde (%) kullanılmıştır. Verilere ilişkin normallik testleri Shapiro-Wilk Testi aracılığı ile analiz edilmiştir. Normal dağılımdan gelmeyen ikili gruplar arasındaki farklılıklar Mann Whitney U, normal dağılımdan gelmeyen bağımlı değişkenler arasındaki farklılık ise Wilcoxon Testi ile incelenmiştir. Araştırma sonunda, deney grubu çocuklarına uygulanan Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi'nin, çocukların demokratik davranış düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yarattığı görülmüştür ($O_{1.1.} :118, O_{1.2.} :182, p<0.001$). Ayrıca program bitiminden bir ay sonra yapılan kalıcılık testi sonuçlarında da eğitim programının kalıcılığını koruduğu tespit edilmiştir ($O_{1.2.} :182, O_{1.3.} :187, p>0.001$)

Anahtar sözcükler: erken çocukluk eğitimi, okul öncesi, insan hakları eğitimi, çocuk hakları eğitimi, demokrasi eğitimi, demokratik davranışlar.

Abstract

This research is conducted to analyze the effect of children's rights and democracy education on children's democratic behavior levels. A semi-experimental pre-test / post-test model with control group was used to assess the effect children's rights and democracy education. The study group of the research consisted of 53 children, in which 28 are in the experimental group (14 girls, 14 boys) whereas the other 25 are in the control group (11 girls and 14 boys), were educated in the two preschools located in Kayseri. Democratic behavior Scale, which is developed by the researcher is used to determine democratic behavior levels of children. Data collections tools were implemented before and after the experimental process and implemented again to experimental group 4 weeks after the end of education program. Data were analyzed with SPSS 21 software package. Frequency (f) and percentage (%) are used in description of demographic information. The normality tests of the data were analyzed by the Shapiro-Wilk Test. The differences between the two groups that did not come from the normal distribution were analyzed by Mann Whitney U and the differences between the dependent variables that were not from the normal distribution were examined by Wilcoxon Test. At the end of the research, it is found that Child Rights and Democracy Education applied to experimental group children made a statistically significant difference on democratic behavior levels of children ($O_{1.1.}: 118, O_{1.2.}: 182, p < 0.001$). In addition, one month after the end of the program, the follow-up test results showed that the training program remained permanent ($O_{1.2.}: 182, O_{1.3.}: 187, p > 0.001$)

Keywords: early childhood education, preschool education, human rights education, child rights education, democracy education, democratic behavior.

*"Çocuklarımızı artık düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye,
İçten inandıklarını savunmaya,
Buna karşılık da
Başkalarının samimi düşüncelerine saygı beslemeye alıştırmalıyız.
Aynı zamanda onların temiz yüreklerinde;
Yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı
sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışılmalıdır."*

Mustafa Kemal ATATÜRK

TEŞEKKÜR

Hacettepe üniversitesinde doktora eğitimim ve tez sürecimi kapsayan bu yolculukta akademik desteklerinin yanı sıra, yılmadan yorulmadan çalışmayı, şikâyet etmek yerine emek vermeyi, verilen emeği saygı ve sevgiyle takdir etmeyi, gösterilen her çabaya değer vermeyi bana yaşayarak anlatan, değerli danışmanım Prof. Dr. Nefise Semra ERKAN'a çok teşekkür ederim. Nezaketi, güler yüzü, samimiyeti ile örnek aldığım değerli hocam, sizinle çalışmak benim için çok değerliydi...

Doktora eğitimim ve tez süreci boyunca benimle akademik bilgi ve deneyimlerini paylaşan, samimiyeti ve güler yüzüyle bana güven ve destek veren değerli hocalarım Prof. Dr. Aysel Köksal Akyol, Doç. Dr. Aysel Çoban, Dr. öğretim üyesi Mine Canan Durmuşoğlu'na teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmama yapıcı önerileri ile katkı sağlayan ve görüş bildiren jüri üyesi Sayın Prof.Dr. Müdriye Yıldız Bıçakçı'ya teşekkür ederim.

Hacettepe üniversitesinde Yüksek lisans ile başlayan yolculuğumun doktora ile devam etmesinde büyük rolü olan değerli Prof. Dr. Berrin Akman başta olmak üzere eğitimim süresince bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım Sayın Prof. Dr. Mübeccel Gönen'e, Prof.Dr. Tülin Güler Yıldız'a, Dr. Öğretim Üyesi Menekşe Boz'a ve Hacettepe Üniversitesi Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalında görevli hocalarıma teşekkür ederim.

Gerek ders gerekse tez sürecimde hayatın bütün zorluklarını paylaştığım, gönlünün güzelliğini gülüşüne yansıtan canım arkadaşım Zeynep Topçu Bilir'e, olgunluğu, çalışkanlığı, özverisi ile bana hem örnek hem destek olan sevgili arkadaşım İlkur Tarman'a çok teşekkür ederim.

Tezimin istatistik çalışmalarını birlikte yürüttüğüm Yasemin Seyfeli' ye bana öğrettikleri ve tezime olan değerli katkıları için teşekkür ederim. Araştırmamın tüm aşamalarında benimle birlikte mücadele eden, değerli meslektaşım ve sevgili dostum Ülkü Düzgün'e, bana kalbini, emeğini ve sınıfını açtığı için çok teşekkür ederim. Ölçek geliştirme ve uygulama sürecinde bana destek olan İlkur kuzucu Ay ve Havva Dalgacı başta olmak üzere değerli meslektaşlarıma, birlikte çalıştığım değerli çocuklarıma ve bana güven duyan sevgili ailelilerine ayrıca teşekkür ederim.

Vizyonu, hayata bakış açısı, mücadelecî ruhuyla bana örnek olan, demokrasiyi ev ortamında yaşayarak içselleştirmemizi sağlayan sevgili öğretmenim, değerli meslektaşım canım annem, Saadet KENT... Bana kattığın her güzel şey için, benim annem olduğun için sana minnettarım... Sevgili kız kardeşim, ablam bu yolcuğun sonuna birlikte ulaştık iyi ki varısın, her şey için teşekkür ederim.

Destekleriyle bu günlere gelmemde önemli yeri olan Kükürtcü ailesine, uzakları yakınlaştıran, ağır yüklerimi benden alan, hayatıma neşe, sevgi, vefa ve anlam katan hayat arkadaşım Mustafa KÜKÜRTCÜ 'ye sonsuz teşekkürler... Benim başarılarımla benden çok gururlanan sevgili eşim sen olmasaydın emininki her şey çok daha zor olurdu.

Son olarak akademik kariyerim uğruna onlardan çaldığım zamanlara karşın bana hep gülen gözlerle bakan evlatlarım Ahmet ve İdil KÜKÜRTCÜ 'ye teşekkür ederim.

Sevi KENT KÜKÜRTCÜ
Kayseri,2019

İçindekiler

Öz.....	ii
Abstract.....	iii
TEŞEKKÜR.....	v
Tablolar Dizini.....	x
Şekiller Dizini.....	xi
Simgeler ve Kısaltmalar Dizini.....	xii
Bölüm 1 Giriş.....	1
Problem Durumu.....	2
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
Araştırma Problemi.....	6
Sayıltılar.....	7
Sınırlılıklar.....	7
Tanımlar.....	7
Bölüm 2 Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar.....	9
Demokrasi, İnsan Hakları ve Çocuk Hakları Sözleşmesi.....	9
BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin Yapısı, Temel İlkeleri ve Sınıflandırılması ...	11
İnsan Hakları- Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi.....	16
Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Gelişimi.....	20
Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Önemi ve Amacı.....	23
Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi.....	25
Erken Çocukluk Döneminde Ç.H.D.E'nin Bileşenleri.....	27
Erken Çocukluk Döneminde Ç.H.D.E'nin Kapsamı ve Boyutları.....	44
İlgili Araştırmalar.....	48
Bölüm 3 Yöntem.....	69
Araştırmanın Çalışma Grubu.....	70
Veri Toplama Süreci.....	72

Veri Toplama Araçları	73
Verilerin Analizi	100
Bölüm 4 Bulgular ve Yorumlar	101
Ç.H.D.E Deney ve Kontrol Gruplarının Denklik Düzeylerine İlişkin Bulgular ...	101
Ç.H.D.E Deney ve Kontrol Grupları Ön Test Son Test Puanlarına İlişkin Bulgular	102
Ç.H.D.E Deney ve Kontrol Grubu Son Test Puanlarına İlişkin Bulgular	104
Ç.H.D.E Deney Grubu Kalıcılık Testi Puanlarına İlişkin Bulgular	105
Bölüm 5 Sonuç, Tartışma ve Öneriler	106
Sonuçlar	106
Tartışma	107
Öneriler	116
Kaynaklar	118
EK-A: Çocuk Veli Gönüllü Katılım Formu	145
EK-B: Çocuk Ebeveyn Demografik Bilgi Formu	147
EK-C: Demokratik Davranış Ölçeği Örnek Maddeler	148
EK-D: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Kazanım ve Göstergeleri	149
EK-E: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Temalar ve Kazanımlar	151
EK-F: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Etkinlik Takvimi	153
EK-G: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Temalarına Etkinliklerde Yer Verilme Durumu	154
EK-H: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Materyal Listesi	156
EK-I: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Örnek Etkinlik Planları	158
EK-J: Etik Komisyonu Onay Bildirimi	169
EK-K: Kayseri İl Milli Eğitim Müdürlüğü Uygulama İzni	170
EK-L: ETİK BEYANI	171
EK-M: Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu	172
EK-N: Dissertation Originality Report	173

EK-O: Yayımlama ve Fikri Mülkiyet Hakları Beyanı..... 174

Tablolar Dizini

Tablo 1 <i>Geleneksel Anaokulu Programı İle Demokratik Anaokulu Programının Farkları</i>	30
Tablo 2 <i>Okul Öncesi ve İlkokul Birinci Sınıf Çocuklarına Yönelik İnsan Hakları Eğitimi Kapsam ve İçeriği</i>	47
Tablo 3 <i>Araştırma Desenin Simgesel Görünümü</i>	69
Tablo 5 <i>Çalışma Grubundaki Okulların Çocuk Sayılarına Göre Dağılımı</i>	75
Tablo 6 <i>KMO ve Ki-kare Test Sonuçları</i>	78
Tablo 7 <i>Demokratik Davranış Ölçeği Faktör Analizi Yük Değerleri</i>	79
Tablo 8 <i>Ç.H.D.E Delphi Anketi Katılımcılarına Dair Demografik Bilgiler</i>	91
Tablo 9 <i>Ç.H.D.E Delphi Anketi Sorularına Verilen Cevaplar</i>	92
Tablo 10 <i>D.D.Ö Gruplar Arası Ön Test Mann-Whitney U testi Sonuçları</i>	101
Tablo 11 <i>Deney Grubu Ön Test-Son Test Wilcoxon Testi Sonuçları</i>	102
Tablo 12 <i>Kontrol Grubu Ön Test-Son Test Wilcoxon Testi Sonuçları</i>	103
Tablo 13 <i>D.D.Ö Gruplar Arası Son Test Mann-Whitney U Testi Sonuçları</i>	104
Tablo 14 <i>Deney Grubu Son Test Kalıcılık Testi Wilcoxon Testi Sonuçları</i>	105

Şekiller Dizini

Şekil 1 Veri toplama süreci.....	73
Şekil 2 Ölçek geliştirme süreci.....	74
Şekil 3 Güvenirlik hesaplama	76
Şekil 4 Geçerlilik hesaplama	77
Şekil 5 Faktörlerin öz değerlerine ait saçılma diyagramı	78
Şekil 6 DFA faktöriyel modeli ve faktör madde ilişkisine ait bulgular	83
Şekil 7. Program geliştirme modeli.....	86

Simgeler ve Kısaltmalar Dizini

AFA: Açımlayıcı Faktör Analizi

CRIN: Child Rights International Network (Çocuk Hakları Bilgi Ağı)

Ç.H.D.E: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi

ÇHS: Çocuk Hakları Sözleşmesi

D.D.Ö: Demokratik Davranış Ölçeği

DFA: Doğrulayıcı Faktör Analizi

İ.H.E: İnsan Hakları Eğitimi

KGİ: Kapsam Geçerlilik İndeksi

KGO: Kapsam Geçerlilik Oranı

KMO: Kaiser Mayer Olkin

O_{1.1}: Deney Grubu Ön Test

O_{1.2}: Deney Grubu Son Test

O_{1.3}: Deney Grubu Kalıcılık Testi

O_{2.1}: Kontrol Grubu Ön Test

O_{2.2}: Kontrol Grubu Son Test

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

(Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

UNICEF: United Nations International Children's Emergency Fund

(Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)

Bölüm 1

Giriş

Bugünün çocuklarının yarının liderleri olduğunu düşünülürken, demokrasi bilinci gelişmiş insan haklarına saygılı bireyler yetiştirmek için gelecek neslin sürdürülebilir kalkınma, insan hakları, saygınlık, sosyal adalet ve barış gibi kritik konularda usta olmasını sağlamak önemlidir. Bu konularda usta olabilmek içinse gelecekte eleştirel düşünme becerileri, sorumluluk ve farkındalık duyguları gelişmiş, yaşam boyu öğrenme bilincine sahip, demokratik değerler ve tutumlar sergileyen dünya vatandaşları yetiştirebilmek gerekmektedir. Bunun içinse çocuklara, şiddetten arınmış, demokrasi ve hoşgörüyü geliştiren ve yaşamlarını sorumlu yurttaşlar olarak sürdürecekleri becerileri kazandıran, insan hakları ve demokrasi eğitimi gibi hak temelli eğitim anlayışıyla yetiştirmeliyiz (Akyüz, 2001; Atay,2009).

İnsan hakları eğitimi (İHE) evrensel bir insan hakları kültürü oluşturmayı amaçlayan insan haklarına, temel özgürlüklere, hoşgörü, eşitlik ve barışa, insanlara, toplumlara ve milletlere saygı duyulmasının güçlendirilmesine yönelik eylemlerin başlatılması için beceri ve tutumların oluşturulmasını içeren eğitim, öğretim faaliyetleridir. İ.H.E’de, hem eğitim yoluyla insan hakları teşvik edilmeli, hem de eğitimin tüm bileşenlerinde hak temelli bir yaklaşım benimsenmelidir. İ.H.E’de, okul toplumunun tüm üyelerinin insan haklarına saygı göstermesi ve insan haklarının, eğitim sistemi içerisinde uygulanması amaçlanır (United Nations, 2012).

İnsan Hakları Eğitimi’nin temelini, çocukların, insan hakları kavramı ile tanışmalarında önemli bir yere sahip olan, Çocuk Hakları Eğitimi oluşturur.

Yaşar’a (2008) göre insan hakları ve çocuk hakları, demokrasi içerisinde anlam bulan ve demokrasiyle birlikte gelişen bir anlayışı temsil eder. İnsanların haklarını kullanabilmeleri için haklarını bilmeleri gerekir. Burada yetişkinlerin insan haklarını, çocuklarsa çocuk haklarını öğrenebilmeleri için demokratik bir anlayışa ihtiyaçları vardır. Demokrasi, insan hakları ve çocuk hakları, birbiriyle ilişkili ve birbirini tamamlayan kavramlardır. İnsan hakları, demokrasinin önemli bir parçasıdır. Çocukların sahip olduğu hakları bilmesi, kullanması ve yasatması demokratik bireylerin yetişmesine de büyük katkı sağlar.

Çocuk hakları sözleşmesinin 12. Maddesi “çocukların kendini ilgilendiren kararlara katılımıyla ilgilidir. Çocukların bu haklarını kullanabilmesi ise ancak demokratik bir ortam ile olanaklıdır (Nayır & Karaman Kepenekçi, 2011; 166, Yaşar, 2008; 74).

Özellikle erken çocukluk döneminin çocuğun gelişiminin kritik evrelerinden biri olduğu düşünüldüğünde bu dönemde verilecek Ç.H.D.E ile onların ileriki yıllarda demokratik tutum ve davranışları içselleştirmesi ve bunu yaşamlarında kullanabilen bireyler olması hedeflenmektedir. Burada çocuklara, demokrasi ve insan hakları bilgisini doğrudan vermek yerine, onlara haklarla ilgili kavram ve değerleri davranışa dönüştürmelerini sağlayacak eğitim yaşantıları sunmaya dikkat edilmelidir (Bulut Pedük, 2015).

Problem Durumu

İnsan hakları; insanların insanca yaşama haklarını, insanlık onurunu kapsayan; din, dil ırk ve etnik köken gözetmeksizin bütün insanları eşit tutan, uluslararası hukuk ile güvence altına alınmış haklardır. Ancak bu haklar uluslararası ortamda çocukları korumakta yetersiz kaldığı için çocuğun özel hak ve gereksinimlerini koruyup kollamak amacıyla Çocuk Hakları Sözleşmesi hazırlanmıştır. İnsan Hakları Sözleşmesi ile Çocuk Hakları Sözleşmesi birbirine benzemektedir. Çocuk hakları, insan haklarının ve anayasal temel hakların 18 yaşından küçük çocuklara da tanınmasıyla ortaya çıkmıştır (İnan, 1968; Woll, 2001). Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuğa, hem çocuk hem de birey olarak haklar tanırken onun geleceğin hür düşünceli, açık fikirli, yaratıcı, insanlığın gelişmesine katkıda bulunabilecek, haklarını bilen ve uygulayabilen, başkalarının haklarına saygılı bir birey olarak yetişmesini de amaçlamaktadır (Aküyüz, 2001; Ay Zöğ, 2008).

Çocukların haklarını kullanabilmeleri, koruyabilmeleri ve haklarını arayabilmeleri için öncelikle haklarından haberdar olmaları gerekir (Lundy, 2007; Uluç, 2008). Ç.H.S'nin 42. Maddesi de çocukların kendi haklarını öğrenmelerine yöneliktir. 42. Madde de bu konu şöyle yer almaktadır; “*Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler*” (Ç.H.S.). Görüldüğü gibi Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 42. maddesinde çocuk haklarının yetişkinler kadar çocuklara da öğretilmesi ifade edilir. Böylece, çocukların yasalar ve

sözleşmelerle kendilerine tanınan hakları bilmeleri onların temel hakkı olarak kabul edilmektedir. Çocuk Hakları, Ç.H.S'de yer alan hakları, davranışa dönüştürmedikçe var olamaz. Bu hakların davranışa dönüştürülebilmesi içinse eğitime ihtiyaç vardır. Burada ailelerin ve okulların sorumluluğu büyüktür. Çocuklar, insan hakları ve demokrasi kültürünü ilk olarak ailelerinden ardından da okullardan almaktadır. Okullar, çocukların eğitim haklarını gerçekleştirmenin ötesinde, çocukların insan hakları ve demokrasi kültürünü öğrendiği ve uygulandığı kurumlar olmalıdır (Akman & Ertürk, 2011; Şirin, 1999).

Türk milli eğitim sisteminin yetiştirmeyi hedeflediği kişilerin özellikleri Milli Eğitimin Genel Amaçlarının 2. Maddesinde şöyle yer almaktadır; *“Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip; insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren ve topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek.*

Bu hedef doğrultusunda eğitimin ilk kademelerinden itibaren insan hakları ve demokrasi eğitimine önem verilmelidir. Böylece haklarını bilen ve başka insanların haklarına saygılı, demokratik bireylerin yetiştirilmesi sağlanacaktır.

Gerek milli eğitimin amaçlarında tanımlanan özelliklere (eleştirel düşünme becerileri, sorumluluk ve farkındalık duyguları gelişmiş, yaşam boyu öğrenme bilincine sahip, demokratik değerler ve tutumlar sergileyen) sahip bireyler yetiştirmek, gerekse Ç.H.S. 42. Maddede yer alan hükümlere yönelik eğitim durumları oluşturarak hak temelli bir eğitim sistemi geliştirilmesine katkı sağlamak, bu araştırmanın problem durumunu ifade etmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Erken çocukluk dönemi, çocukların bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimlerinin en hızlı olduğu ve insan yaşamının temelini oluşturulduğu bir dönemdir. Bu dönemde çocuklarda işbirliği, paylaşma, grup etkinliklerine katılma, toplum içinde düşüncelerini ifade etme ve sorumluluk alma gibi sosyal beceriler gelişir. Erken çocukluk döneminde çocuk haklarının öğretimi çocukların ileride kendi haklarından haberdar olan ve bunun savunuculuğunu yapabilen bilinçli birer vatandaş

olmalarının yanı sıra olumlu kişilik özellikleri kazanmalarını da sağlar. Bu doğrultuda temel eğitimin ilk yıllarından itibaren Ç.H.D.E üzerinde titizlikle durulmalıdır.

Sınıf içindeki katılımcı uygulamalarla ve aile desteği ile yaş gruplarına göre hazırlanmış uygun etkinliklerle eğitim vermeli ve çocukları duygusal açıdan olumsuz yönde etkileyecek materyal ve etkinliklerden kaçınılmalıdır. (Covell & ark., 2008; Covell & Ark., 2010; Demirezen & ark., 2013; Washington,2010).

Çocuk merkezli yöntemlerle, çocukların gelişim düzeylerine uygun olarak erken yaşlarda başlanacak bir çocuk hakları ve demokrasi eğitimi, çocuk yurttaşları güçlendirmek ve demokrasinin sürdürülebilirliği için önemli bir fırsattır. Erken çocukluk döneminde, çocuk haklarının öğretimiyle çocuklar, istekleri, gereksinimleri ve hakları arasındaki farkı, çocuk haklarına ilişkin istismar içeren çeşitli durumları ve kendi davranışlarının başkalarını etkilediğini kavrar. Çocuklar kendi haklarını öğrendikçe, bu hakların aynı zamanda bütün çocuklar için geçerli olduğunu da öğrenip onlarda başkalarına karşı sorumlu ve saygılı davranmayı öğrenir. Çocuklar empati, duyarlılık, saygı, sevgi, hoşgörü, işbirliği, yardımlaşma, paylaşma gibi demokratik değerleri öğrendikçe sosyal uyum becerileri artar, çatışmalar azalır. Böylece sınıf atmosferi iyileşir. Böyle bir ortamda kendilerini rahatça ifade etme şansı yakalayan çocukların kendine güven duygusu gelişir. Çocuklar ben yerine biz duygunu yaşar ve kendini okuluna ve sınıfına ait hisseder. Böylece çocukların iletişim becerileri ve sosyal duygusal gelişimleri desteklenerek, okulda ve toplumda sorumluluk alma becerileri artar. Bu bağlamda geleceğin insan haklarına saygılı, demokratik değerlere sahip, kendine ve başkalarına karşı sorumlu dünya vatandaşlarını yetiştirilmesinde çocuk hakları ve demokrasi eğitimi önemli bir yere sahiptir (Covell & Howe, 2001; Ersoy ve Neslitürk, 2007; Freidmann, 2013; United Nations, 2012; Uluç, 2008).

Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminin amacı çocuklara, insan haklarına saygılı demokratik bir toplumun kurulması ve yaşatılması için gereken temel bilgi, tutum, değer ve becerilerin kazandırılmasıdır. Ç.H.D.E okul öncesinden başlayarak ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, engelli ve üstün yetenekli bireylerin eğitim programları ile yaygın eğitim programları çerçevesinde ve bütünsellik içinde gerçekleştirilmelidir (Şirin & Gülhan, 2011).

Washington (2010) çocuk hakları eğitiminin amacını, “*çocukları içinde buldukları toplumda, ailelerinde ve bireysel ilişkilerinde diğerleriyle birlikte yaşamalarına hazırlamak*” olduğunu belirtmektedir.

Bu nedenle, erken çocukluk dönemde çocuk haklarına yönelik eğitimlerin verilmesi önemlidir. Çocuklar haklarını içselleştirerek hayata geçirmeyi, başka bireylerin de hakları olduğunu bilmeyi ve genel anlamda tüm haklara saygı duymayı eğitim yoluyla öğrenir. Çocukların erken dönemde edindikleri çocuk hakları ile ilgili bilgilerle ve konuyla ilgili aldıkları eğitim sayesinde gelecek yaşamlarında da insan hakları için benzer sorumluluklar taşımaları beklenmektedir. Böylelikle, hakları bilen, haklara saygılı ve bu hakların korunabilmesi için üzerine düşen görevleri yerine getiren bireyler yetiştirilebilir (Neslitürk & Ersoy, 2007; Seyhan & Cansever, 2015; Uçuş, 2014; Washington, 2010) .

Ç.H.D.E bire bir hayatla ilişkili olmadıkça bu haklar var olamaz ve dönüştürücü rolünü yerine getiremez. Böyle bir eğitiminin temelinde çocuğa hayatı öğreten ve onun var oluşunu içselleştirmesine yardımcı olan bir yaklaşım vardır. Ç.H.D.E gerçek hayat bilgisi olarak algılanmalıdır. Ç.H.D.E bireyin kendi haklarını tanımasının ve bilmesinin yanında, yaşadığı toplum içinde demokratik tutum ve davranışlar sergileyerek hak ve demokrasi kültürünü yaygınlaştırmayı amaçlar. (Kent Kükürtcü, 2011; Tibitrs, 1994).

Son yıllarda çocuk hakları eğitimine giderek daha fazla önem verilmektedir. Çocuk hakları ve demokrasi eğitimine yönelik yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmaların daha çok ilköğretim dönemindeki çocuklara yönelik olduğu görülmüştür (Campbell, 2011; Dalton, 1999; Goldberg, 2008; Ruck 1994; Sutton, 2003; Temple, 1998;). Türkiye’de Ç.H.D.E’ ye yönelik yapılan çalışmaların da çoğunlukla öğretmenler ve ebeveynlere yönelik olduğu gözlemlenmiştir (Çarıkçı ve Er, 2010; Dinç, 2015; Koran, 2015; Köse, 2009; Neslitürk & Ersoy, 2007; Yağan Güder & Yıldırım, 2014). Ayrıca alan yazınında Ç.H.D.E’ ye yönelik erken çocukluk dönemini kapsayan çalışmaların sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Yapılan araştırmaların birçoğunda da çocukların, çocuk hakları ve demokrasi eğitimi almalarına yönelik yeni araştırmaların yapılması ve bir eğitim programı geliştirilmesi önerilmektedir (Akman & Ertürk, 2011; Çakmak Güleç & Özdemir, 2006; Kızıltepe & ark, 2013; Seyhan & Cansever, 2015; Washington, 2010).

Erken çocukluk dönemi çocuk hakları eğitimine yönelik yapılan araştırmaların sınırlı sayıda olması ve çalışmaların büyük çoğunluğunda çocuk hakları eğitimi ve demokrasi eğitiminin birlikte yer almaması, araştırmacıyı erken çocukluk döneminde çocuk hakları ve demokrasi eğitim programı geliştirmeye yönlendirmiştir.

Araştırma hem alan yazına katkı sağlaması hem de uygulamada öğretmenlere örnek olması yönüyle önemlidir. Araştırmada, elde edilen verilerin okul öncesi eğitim alanına kaynak teşkil etmesi ve Ç.H.D.E konusunda yapılacak araştırmalara örnek oluşturması açısından da önemlidir. Okul öncesi eğitime devam eden çocuklar için hazırlanacak eğitim programıyla öğretmenler bir yandan çocuk hakları konusunda farkındalık kazanırken, bir yandan da çocuk hakları ve demokrasi eğitimini hangi yöntem ve tekniklerle uygulayabileceklerini öğreneceklerdir. Ayrıca öğretmenler için bu program bir örnek teşkil edecek kendileri de bu program ile edindikleri bilgileri çeşitlendirerek daha zengin öğrenme ortamları geliştirme fırsatı bulacaklardır.

Bu bilgiler doğrultusunda araştırmacının amacı; erken çocukluk dönemi çocuklarına yönelik “Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Programı” geliştirerek, bu programın çocukların demokratik davranışlarına etkisini incelemektir. Araştırmacının amacı doğrultusunda çocukların demokratik davranışlarını değerlendirmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen “demokratik davranış ölçeği” ile gelecekte bu konuda yapılacak çalışmalara katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Araştırma Problemi

Bu araştırmada “Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitiminin çocukların demokratik davranış düzeyleri üzerinde etkisi nedir? Sorusuna yanıt aranmıştır.

Alt problemler. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmacının alt problemleri şu şekilde belirlenmiştir.

- Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi alan ve almayan çocukların Demokratik Davranış Ölçeği, ön test puan ortalamaları arasında fark var mıdır?
- Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi alan ve almayan çocukların Demokratik Davranış Ölçeği ön test - son test puanları arasında fark var mıdır?

- Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi alan ve almayan çocukların Demokratik Davranış Ölçeği son test puan ortalamaları arasında bir fark mıdır?
- Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi alan çocukların Demokratik Davranış Ölçeği son test- kalıcılık testi puanları arasında fark var mıdır?

Sayıtlılar

1. Araştırmacı tarafından geliştirilen Demokratik Davranış Ölçeğinin, çocukların demokratik davranış düzeylerini ölçtüğü varsayılmıştır.
2. Demokratik Davranış Ölçeğinin, öğretmenler tarafından güvenilir ve yönergelerine uygun kullanıldığı varsayılmıştır.
3. Uygulamaların gerçekleştirildiği kurumların benzer özelliklere sahip olduğu varsayılmıştır.
4. Araştırmacı tarafından hazırlanan Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitim Programı etkinliklerinin çocukların demokratik davranışlarını destekler ve gelişimlerine uygun nitelikte olduğu varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

1. Araştırmanın bulguları çalışma grubunu oluşturan Kayseri ilinde 2018-2019 Eğitim Öğretim yılında MEB'e bağlı bağımsız anaokullarına ve ilköğretim okulu anasınıflarına devam eden ve normal gelişim gösteren 48-72 aylık çocuklar ile sınırlıdır.
2. Bulgular; Demografik Bilgi Formu, Demokratik Davranış Ölçeğinin ölçtüğü nitelikler ile sınırlıdır.
3. Ç.H.D.E etkinliklerinin uygulama süresi 11 hafta ve haftada üç gün olmak üzere toplam 40 oturum ile sınırlıdır.

Tanımlar

İnsan hakları. Uygar düzende, soy ve cinsiyet ayrımı olmaksızın insanın doğuştan var olduğu kabul edilen ve devlet karşısında korunması gereken hakları.

Çocuk Hakları. Kanunen veya ahlaki olarak dünya üzerindeki tüm çocukların doğuştan sahip olduğu; eğitim, sağlık, yaşama, barınma; fiziksel, psikolojik veya cinsel sömürüye karşı korunma gibi hakların hepsini birden tanımlamakta kullanılan evrensel kavramdır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi. Çocukların haklarına ilişkin evrensel standartları belirleyerek, bütün dünya çocukları için en uygun güvenlik, sağlık ve eğitim standartlarını kanunlar, hükümet ve devlet politikalarıyla güvence altına alan ve bağlayıcı bir hukuki belge niteliği taşıyan ilk sözleşmedir.

Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi: Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan hakların ve bu hakların hayata geçirilmesi için gereken demokratik davranışların hak temelli bir eğitim anlayışıyla öğretilmesidir.

Demokratik Davranış. Demokrasiye ve insan haklarına inanma, savunma ve bunların yaygınlaştırılması için gösterilen davranışlar.

Bölüm 2

Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar

Demokrasi, İnsan Hakları ve Çocuk Hakları Sözleşmesi

Kökeni Latince'den gelen demokrasi, "demos" ve "kratos" kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. "Demos"; egemenlik "kratos" ise iktidar anlamına gelmektedir (Çakmak & Akgün, 2016) . Türkçe sözlükte ise demokrasi, "*halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi*" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Buna karşın, demokrasi konusunda bilim dallarına göre farklı tanımların yapıldığı görülmüştür. Politik bir kavram olan demokrasi insanlara haklarını kullanma imkânı sunan bir siyasal sistemi ifade etmesiyle birlikte, özgürlük, eşitlik, adalet, hak, aklın egemenliği, gibi değerleri üzerinde taşıyan bir yaşam biçimi olarak da tanımlanmaktadır (Kaldırım, 2005; Kuş, 2012; Konak, 2012; Sadık & Sarı, 2012).

Ersoy'a (2008) göre demokrasi, "*insan haklarına göre biçimlenmiş devlet örgütlenmesi ve yaşam biçimidir*". Demokratik bir devlet yönetiminde sosyal hukuk devletinin gereklilikleri yerine getirilirken, toplumsal hayatta da demokrasi kültürüne ait değerler yaşatılmalıdır. Demokratik bir yönetimde vatandaşların insanca yaşama ve gelişmesi amaçlanmalı, vatandaşlar arasında dayanışma ve paylaşma, karşılıklı saygı, sevgi ve hoşgörü ve sorumluluk duyguları hâkim olmalıdır. Demokrasi ile yönetilen bir toplum insan hakları odaklı olmalıdır. Zaten demokratik toplum yapısıyla var olan böyle bir ortamda da insan hakları korunup yaşatılacaktır (Kaldırım, 2005). Bir ülkenin demokratik gelişimi, o ülkenin insan haklarına verdiği önemle eşdeğer tutulmaktadır. İnsan haklarının olduğu bir ortamda demokrasi, demokrasinin olduğu bir ortamda insan haklarından söz etmemek mümkün değildir (Ersoy, 2008).

İnsan hakları; insanların insanca yaşama haklarını, insanlık onurunu kapsayan; din, dil ırk ve etnik köken gözetmeksizin bütün insanları eşit tutan, uluslararası hukuk ile güvence altına alınmış haklardır. 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi insan hakları adına atılmış önemli bir adımdır. 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanan ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, insan hakları kapsamında geliştirilmiş en önemli ve en etkili belgedir.

Türkiye bu belgeyi 1950 yılında imzalamış ve 1954 yılında 6366 sayılı Kanun ile onaylamıştır (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; 2011 Koçoğlu, 2017).

İnsan hakları bireysel ve toplumsal gelişim açısından önemlidir. İnsan hakları sözleşmesinin içeriği kişisel ve siyasal haklardan, ekonomik ve kültüre haklara kadar geniş bir kapsama sahiptir. İnsan hakları, kanuni eşitlik, kişi güvenliği, bireysel özgürlük, düşünce ve inanç özgürlüğü, siyasal haklar, mülkiyet hakları, sağlık ve eğitim haklarını kapsar. Ayrıca özgürlük, adalet ve barışın da temelini oluşturur. (Kaya & Üste, 2007). İnsan hakları sözleşmesi ile bireyler barış ve huzur ortamında onurlu bir hayat yaşar. Kısacası insan hakları yaşamın her boyutunda insana değer verilmesini gerektiren, bireysel ve toplumsal gelişimi destekleyen evrensel kurallar bütünüdür (Doğan, 2007; Elkatmış, 2007; Neslitürk & Ersoy, 2007).

İnsan hakları sözleşmesinin 18 yaş üstü bireylerin haklarını korumakla birlikte çocuklar için yetersiz kaldığı düşüncesi ile çocuklara özel, onların haklarını en eksiksiz bir şekilde savunacak, Çocuk Hakları Sözleşmesi oluşturulmuştur. Çocuk hakları Sözleşmesi; cinsiyetlerine, dinlerine ya da sosyal kökenlerine bakılmaksızın bütün çocukların doğuştan sahip olduğu ve çocukların tüm kişisel, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını kapsayan bir beyannamedir. Çocuk Hakları Sözleşmesiyle çocukların her yönden nitelikli, hür düşünceli, açık fikirli, yaratıcı ve bilinçli bireyler olarak yetiştirilmesi ve gelişmiş, mutlu bir toplumda yaşamaları amaçlanmaktadır (Aküyüz, 2001; Geidenmark, 2005; Gündem Çocuk, 2008; Kent Kükürtçü, 2011; Neslitürk & Ersoy, 2007).

1924 Çocuk Hakları Bildirgesiyle temelleri atılan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990'da yürürlüğe girmiştir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uluslararası platformda çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım hakları güvence altına alınmıştır (Baydık ve Kepenekçi,2009). Türkiye'nin 27 Ocak 1995 tarihinde onayladığı BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, tarihte başka hiçbir uluslararası sözleşmenin görmediği kabulü görmüş, Somali ve Amerika Birleşik Devletleri dışında bütün ülkeler (193 ülke) tarafından onaylanarak uygulanmaya başlamıştır (Ay Zöğ, 2008; Dağ & ark., 2015; Erbay, 2012; Fazlıoğlu, 2007; ICC, 2008; Kızılırmak, 2015; Washington, 2010)

Ç.H.S ile çocukları yetersiz, olgunlaşmamış ve yetişkine bağımlı bireyler olarak gören geleneksel anlayış yerini, çocuğu sosyal yaşamda bağımsız, aktif ve yetkin bir katılımcı olarak gören modern anlayışa bırakmıştır. Böylece çocuklar kendi görüşlerine, duygularına, deneyimlerine ve çıkarlarına yani, tıpkı yetişkinler gibi kendi haklarına sahip sosyal bir grup olarak görülmeye başlanmıştır (Karu & ark, 2012; Vellerhellen, 1996).

B.M Çocuk Hakları Sözleşmesi; bütün dünya çocuklarının haklarına ilişkin evrensel standartları belirleyerek, onların güvenlik, sağlık ve eğitim standartlarını devlet politikalarıyla güvence altına alan ilk hukuki belge niteliğindeki sözleşmedir (Aktürk, 2006; Osler, 2000).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin Yapısı, Temel İlkeleri ve Sınıflandırılması

BM Çocuk hakları sözleşmesinin yapısı. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi çocukların medeni, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki insan haklarını en geniş biçimde tanımlamaktadır. Sözleşme çocuğun yüksek yararını gözeterek genel olarak çocuklara pozitif bir ayrımcılığın yanı sıra, çocukların potansiyellerinin ve yeteneklerinin gelişmesini sağlayacak programlar için bir çerçeve oluşturmayı da amaçlamaktadır. Sözleşmede özellikle dezavantajlı çocukların haklarının korunması ve yaşama şartlarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliğinin önemine dikkat çekilmektedir (Kızılırmak, 2015).

B.M. Çocuk Hakları Sözleşmesi, önsöz ve üç kısımdan oluşan, 54 maddelik bir sözleşmedir. Önsözde tüm bireylerin hak ve özgürlüklerden ayırım gözetilmeksizin yararlanabileceği, çocukların özene ve korunmaya gereksinim duyduğu ve bu sorumluluğunun aileye ve sonrasında devlete ait olduğu vurgulanmıştır (Ay Zöğ, 2008; Fazlıoğlu, 2007; Karaman Kepenekçi, 2009; Kent Kükürtcü, 2011). Sözleşmenin I. Kısımında çocuğun tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre on sekiz yaşın altında ki bireyler çocuktur (Madde 1). 41 maddeye kadar olan birinci bölümde, çocukların sahip olduğu yaşama hakkı, gelişme hakkı, korunma hakkı ve katılım hakları ile bu konuda devlete düşen görevler düzenlenmiştir. İkinci ve üçüncü kısımlarda, Sözleşme 'de yer alan hakların taraf devletlerce uygun araçlarla yetişkinlere ve çocuklara yaygın biçimde öğretilmesi yükümlülüğü 42. madde ile belirtilmiştir.

43. ve devamındaki maddelerde, Sözleşme'nin yürürlüğe girmesini ve Sözleşme 'ye uyulmasını düzenleyen kurallara yer verilmiştir (Çakmak, 2013; Geidenmark, 2005; Kent Kükürtcü, 2011).

Ç.H.S'de yer alan hakların üç önemli özelliği vardır. Bunlar evrensellik, bütünsellik ve karşılıklı bağımlılıktır. Haklar evrenseldir, yani her çocuk kendi haklarına sahiptir ve haklar ayırım yapılmaksızın tüm çocuklar içindir. Haklar, bütünseldir, yani bütün haklar eşit statüye sahiptir hiçbir hak diğerinden daha az ya da çok öneme sahip değildir. Hakların karşılıklı bağımlılık özelliği vardır, yani hakların yerine getirilmesi kısmen veya tamamen diğer hakların yerine getirilmesine bağlıdır (Friedmann, 2013).

Sözleşmenin uygulamasıyla ilgili taraf devletlerin, Çocuk Haklarını İzleme Organı Komitesine sözleşmenin onaylanmasını takiben iki yıl içinde ve daha sonra her beş yılda bir rapor vermesi gerekmektedir. Bu komite Ç.H.S'ye taraf olan devletler tarafından seçilen, 18 uzmandan oluşan, bağımsız bir organdır. Sözleşmenin Türkiye'de uygulanması ve izlenmesinden sorumlu olarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü görevlendirilmiştir. (Yurtsever, 2009).

Çocuk hakları sözleşmesinin temel ilkleri. BM Çocuk Hakları Komitesi çocuk haklarından dört tanesini, sözleşmenin her maddesinin uygulanmasında ve çocukları ilgilendiren tüm durumlarda göz önünde bulundurulacak temel ilkeler olarak tanımlamıştır (Kızılırmak, 2015; Merey, 2012; Yurtsever Kılıçgün & Oktay, 2011). Bu temel ilkeler şunlardır:

Ayrımcılığın Önlenmesi (Madde 2),

Çocuğun Yüksek Yararı (Madde 3),

Yaşama ve Gelişme Hakkı (Madde 6),

Çocuğun Görüşlerinin Dikkate Alınması (Madde 12)

Ayrımcılığın önlenmesi. Bu ilke, tüm hakların ulusal, etnik ve sosyal köken; mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm çocuklara uygulandığı anlamına gelir.

Sözleşme'nin 2. maddesine göre, taraf devletlerin çocukları ayrımcılığın her türünden korunmak için bu hakları uygulamaya sokma yükümlülüğü vardır (Aktürk, 2006; Dinç, 2015; Geidenmark, 2005; Kızılırmak, 2015).

Çocuğun yüksek yararı. Sözleşmenin 3. Maddesi; çocukları ilgilendiren her türlü durumda çocuğun yüksek yararını ön planda tutmayı öngörür. Sözleşme 'ye göre, yasama, yürütme, yargı organları, tüm kamu ya da özel kuruluşlar, ana-babalar çocukla ilgili konularda çocuğun yüksek yararının korunmasına birinci önceliği tanıyacaklardır. Ana-babalar ya da sorumluluk taşıyan diğer kişiler, bu sorumluluğu yerine getirmedikleri takdirde devlet, çocuğa yeterli özeni gösterecektir. Ayrıca çocuğun yüksek yararının ne olabileceğini belirlerken, çocuğun bakış açısını göz önünde bulundurmak da önemlidir (Aktürk, 2006; Dinç, 2015; Geidenmark, 2005; Kızılırmak, 2015).

Yaşama ve gelişme hakkı. Sözleşme'nin 6. Maddesi ile çocukların temel yaşam hakkına sahip olması ilkesini tanımlamaktadır. Yaşama hakkı çocuğun fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruyabilmesi, tıbbi bakım, beslenme ve barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını öngören haklardır. Gelişme hakları, çocuğun kendini gerçekleştirebilmesi için gerekli olan eğitim, oyun ve dinlenme, bilgi edinme, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü gibi hakları içermektedir. Devlet; çocukları her türlü ihmal ve istismardan korumakla, onların sağlıklı bir çevrede yaşamalarını sağlamakla, eğitim, bilim ve sanat konularında gelişimlerini desteklemekle, ruhsal gereksinimlerini gidermekle, çocukların potansiyellerini tam olarak geliştirmesine ve barışçıl, hoşgörülü bir toplumda yaşamasına olanak sağlayacak şartları güvence altına almakla yükümlüdür (Aktürk, 2006; Dinç, 2015; Geidenmark, 2005; Mamur Işıklı, 2015).

Çocuğun görüşlerinin dikkate alınması. Bu hak görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocukların, kendilerini ilgilendiren bir konu ya da işlem sırasında serbestçe görüşlerini ifade edebilme hakkına sahip olmalarını kapsar. Burada çocuğun yaşı ve olgunluk derecesi dikkate alınarak değerlendirilmesi zorunludur. Çocuğun katılım hakkı olarak ele alınan bu ilke ile çocuğun ailede ve toplumda görüşlerini açıklama, kendisini ilgilendiren konularda kararlara katılma, dernek kurma gibi hakları ele alınmaktadır.

Genellikle 12. madde ile birlikte ifade edilen Çocuğun katılım hakkı; madde 13 (ifade özgürlüğü); madde 14 (düşünce, vicdan, inanç özgürlüğü); madde 15 (örgütlenme özgürlüğü); madde 16 (özel hayatın gizliliği vs. hakkı) ve madde 17'den (bilgiye erişim) oluşan haklarının tümüdür (Tek, 2002; CRC, 2005; Geidenmark, 2005; Johnny, 2005; Kent Kükürtcü, 2011). Ayrıca; çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oyun oynama, kültürel ve sanatsal yaşama katılma hakkını ifade eden 31. Madde de katılım hakkı kapsamında değerlendirilmektedir (Dinç, 2015).

Çocuk haklarının sınıflandırılması. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, yaşama, gelişme, korunma ve katılım hakları doğrultusunda sınıflandırılmıştır (Alderson, 2008; Ersoy, 2008; Kurt, 2016).

Yaşama hakkı. Yaşama hakkının sağlanması çocuğun korunma, beslenme, barınma, sağlık ve tıbbi bakım alma ihtiyaçlarının giderilmesi ile mümkün olur. Yeni doğan bebek ölümleri, yetersiz beslenme ve sağlık koşullarından kaynaklanan ölümler, hastalıklar ya da gelişim geriliği, çatışmalarda veya doğal felaketlerde yaralanan, hayatını kaybeden çocuklar yaşama hakları ellerinde alınan ya da yeterince sağlanamayan çocuklardır. Ç.H.S 6. Maddesinde çocuğun temel yaşam hakkına yer verilirken, sözleşmesinin 20. Maddesinde; barınma ve temel bakım hakkı, 24. Maddesinde sağlık ve tıbbi yardım hakkı ve 26. Maddesinde; sosyal güvenlik hakkı yer alır. Bugün dünyanın birçok ülkesinde çocuklar, en temel hakları olan yaşama haklarından mahrum olmaktadır (Ersoy, 2008; Kurt, 2016). Türkiye 2011-2017 yılları arasında 3 bin 936 çocuğun yaşam hakkının ihlal edildiğini belirten "Türkiye Çocuk Yaşam Hakkı İhlalleri Raporu'na göre; *"Son 6 yılda 17 çocuğun yaşam hakkı, toplumsal olaylar sırasında ihlal edilmiştir. 126 çocuk ise yargısız infaz sonucu katledilmiştir. Silahlı çatışmalar sonucu hayatını kaybeden çocuk sayısı 26, çatışma atıkları, askeri mühimmat ve mayın patlaması sonucu da 37 yaşamını yitirmiştir. Raporda, intihar ve bombalı saldırılar sonucu ölen çocuk sayısı, yalnızca iki yıldan elde edilebilen verilerle 7 olarak kaydedilerek, nefret cinayeti sonucu yaşamını yitiren çocuk sayısı da 2 olarak açıklanmıştır. 351 çocuğun şiddet sonucu yaşamını yitirdiği kaydedilen raporda, 2014-2015 yılları arasında 9 çocuğun da çocuk evlilikleri yoluyla yaşam hakkının ihlal edildiği belirtilmiştir"* (Türkiye'de Çocuğun Yaşam Hakkı, 2018).

Gelişme hakkı. Çocuğun mümkün olan en elverişli şartlarda yaşayarak hayata hazırlanması onların gelişim haklarının korunması ile mümkündür. Ç.H.S Madde 6'ya göre taraf devletler çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı göstermelidir. Gelişim hakkı çocuğun fiziksel gelişimin yanı sıra onun zihinsel ve sosyal gelişimini de kapsar. Ç.H.S 17 ve 28. ve 31. Maddeleri de çocuğun sağlıklı gelişme hakkı ile ilgilidir. Bu maddelerde, çocuğun bilgi edinme ve bilgiye erişim hakkı, eğitim hakkı, oyun ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı yer alır Çocuğun gelişim hakları, ırk ve etnik köken, dil, din, cinsiyet, engellilik, hastanedeki çocuklar, özgürlüğünden yoksun çocuklar ile devletin bakım ve gözetimindeki çocuklar, sığınmacı ve mülteciler, göçmenler, yabancılar ve vatansız çocuklar gibi ayırım gözetmeksizin bütün çocuklar için geçerli kılınmalıdır (Ersoy, 2008; Kurt, 2016).

Korunma hakkı. Korunma hakları çocuğun, sözel ve fiziksel şiddet, ihmal, her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunmaları için gerekli hakları kapsar. Ç.H.S 11. Madde de çocukların yasadışı yollarla ülke dışına çıkarılıp geri döndürülmemesine karşı koruma tedbirleri yer alırken, 19. Madde de çocukların şiddet veya istismara, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunma hakları yer alır. Sözleşmenin 32. Maddesi çocuk işçiliği ile ilgili koruma tedbirlerini, 33. Maddesi uyuşturucu maddelerden korunma tedbirlerini 34. maddesi cinsel sömürüye karşı koruma tedbirlerini ve 38. Maddesi de silahlı çatışmaya karşı koruma tedbirlerini ele alır (Ersoy, 2008). Birleşmiş Milletler "Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar" raporuna göre; "*Çeşitli ülkelerde 15,500 çocuk öldürülme ve sakat bırakılma, silahlı alınma ve asker olarak kullanılma, insani yardımlara erişimlerinin engellenmesi gibi şoke edici hak ihlalleri ile karşı karşıya kalmıştır*" (Savaşlarda Çocuk Hakları, 2017).

Katılım hakkı. Çocukların katılım hakları onların kendiliklerini ilgilendiren konularında görüşlerini ifade etmelerini ve sivil hayata katılımlarını ele alan haklarıdır. Bu haklarla çocuk, topluma katılım sağlar, yaşadığı olaylara ilişkin görüşlerini açıklar. Çocuğun katılım hakkının sağlanabilmesi yetişkinlerin sorumluluğudur. Yetişkinler çocukların görüşlerine saygı duymalı, onları dinlemelidirler.

Katılım hakları, Çocuk Hakları Sözleşmesi 12. Maddede kendini ilgilendiren konularda kararlara katılım hakkı, 13. Maddede düşünce özgürlüğü ve 15. Madde de dernek kurma hakları olarak yer almaktadır (Canbulut, 2015; Evelyn, 2018; Lansdown, 2001; Şahin ve Polat, 2012; UNICEF, 2006).

İnsan Hakları- Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi

Bir toplumda demokrasinin sağlanması ve insan haklarının korunabilmesi için, o toplumun demokrasi ile yönetilmesiyle birlikte, toplumu oluşturan bireylerin demokrasi kültürüne sahip olması gereklidir. Demokrasi kültürü, toplumda yaşayan bireylerin demokratik tutum ve davranışlarıyla oluşur. Demokratik tutum ve davranış dediğimizde; insanların birlikte yaşayabilme becerileri, insanlık onuru, hoşgörü saygı gibi değerler ve eleştirel düşünme, problem çözme, haklarını koruma gibi beceriler karşımıza çıkar. Bu bilgi ve beceriler ise kendiliğinden ya da geleneksel eğitimlerle ortaya çıkmaz. Bireylerde demokratik tutum ve davranış geliştirebilmek için hak temelli demokratik bir eğitim şarttır. İnsan haklarının korunmadığı bir ortamda demokrasi kültüründen söz edilemeyeceğine göre demokrasiyle yönetilen toplumlarında demokrasi kültürünü yaşatmak için, insan haklarını bilen ve koruyan bireyler yetiştirilmelidir. İnsanlarda demokrasi kültürünü oluşturabilmek için mümkün olan en küçük yaştan itibaren İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimine başlanmalıdır (Flowers, 2010; Lansdown & Hard, 2008;).

Sadık ve Sarı'ya (2012) göre; demokratik toplumlarda eğitim sisteminin temel amacı politik rol ve sorumluluğunun farkında olan, eylemlerinin sonucunu hesaba katan, demokratik değerleri içselleştirmiş etkin bir vatandaş yetiştirmek olmaktadır.

İnsanı merkeze alan, insan hakları odaklı bir eğitim sistemiyle değişim sürecini doğru analiz edebilen ve buna ayak uydurabilen bireyler yetiştirilebilir. Eğitim hakkının yaşam boyu öğrenme boyutuyla değerlendirilmesi, var olan sorunlara yönelik tartışmaların yapılması, gerekli çözüm önerileri ve politikaların geliştirilmesine yönelik bir eğitim ortamı sağlamanın yolu ise demokratik bir eğitim sistemiyle var olan Demokrasi Eğitimidir (Akyeşilmen, 2014; Kaldırım, 2005; Kuş, 2012; Selvi, 2008; Şahin, 2009).

İnsan hakları eğitimi sadece insan hakları bilgisi sınırlı değildir. İnsan hakları eğitimi, haklar bilgisinin yanı sıra adalet, sorumluluk, katılımcı vatandaşlı gibi demokratik kavram ve değerlerle de ilgilidir. Çeşitli ülkelerde bu eğitim Barış Eğitimi, Demokrasi Eğitimi, Yurttaşlık Eğitimi gibi isimler de almıştır. Türkiye’de de durum böyledir. İnsan Hakları Eğitimi dediğimizde karşımıza birbirine çok yakın ama söylemde birbirinden farklı kavramlar çıkmaktadır. “*Demokrasi Eğitimi*”, “*Demokratik Eğitim*”, “*Demokratik Yurttaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi*” ya da “*İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*”, adı altında yer alan demokratik tutum ve davranışlara yönelik verilen bu eğitimlerin literatürde farklı ama birbirine çok yakın tanımlamaları olduğu görülmüştür (Elkatmış, 2007; Karaman Kepenekçi, 1999; Shakaj, 2013; Yılmaz ve Yıldırım, 2009).

Binbaşıoğlu’na (1998) göre Demokratik Eğitim; *demokratik bir toplum yaratmaya yönelik bir eğitimidir.*

Şahin’e (2009) göre Demokrasi Eğitimi; *bireyleri insan hak ve özgürlüklerinin farkında, demokratik değerleri ve tutumu benimseyen, savunan ve onları davranışa dönüştüren etkin yurttaş haline getirmeyi hedefleyen eğitim faaliyetleridir.*

Yılmaz ve Yıldırım’a (2009) göre demokratik eğitim; “ *insan hakları ve özgürlük, sosyal eşitlik ve adalet, sosyal ve çevresel sorumluluk, katılımcılık, çoğulculuk, çeşitlilik ve tolerans gibi ilke ve değerler üzerine kurulu olan, öğrencilerin hem kendi öğrenmeleri üzerinde söz sahibi olmalarını hem de öğrenmelerini etkileyen kararların alınmasına katılmalarını gerektiren bir eğitim modelidir.*”

Avrupa Konseyi Demokratik Yurttaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Bildirgesi’ ne göre Demokratik Yurttaşlık Eğitimi, “*demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün yaygınlaştırılması ve korunması amacıyla; öğrencileri bilgi, beceri ve anlayışla donatmak ve tavır ve davranışlarını geliştirmek suretiyle, onları toplumda demokratik haklarını ve sorumluluklarını kullanıp savunacak şekilde yetkinleştirmeyi, öğrencilerin çeşitliliğe değer vermelerini ve demokratik yaşamda aktif bir rol oynamalarını sağlamayı amaçlayan, eğitim, öğretim, farkındalık artırıcı girişimler, bilgiler, uygulamalar ve faaliyetlerdir*” (Avrupa Konseyi, 2011).

Ulubey ve Gözütok’a (2015) göre Demokrasi Eğitimi; “*öğrencinin bireyi, birlikte çalışmayı, karşılıklı saygı ve kişiliği, öğretmen-öğrenci ilişkilerinde ve eğitimin*

her aşamasında eğitim faaliyetlerinde değer ve dürüstlüğüne değer veren bir eğitimidir.

Söylemi ve tanımı ne olursa olsun demokratik tutum ve davranışları geliştirmeye yönelik yapılan bir eğitimde İnsan Hakları Eğitimi'nin yoksunluğu düşünülemez. Demokrasi Eğitimi, Demokratik Eğitim ya da Demokratik Yurttaşlık Eğitimi, İnsan Hakları Eğitimini de kapsayan şemsiye bir kavramdır (Ersoy, 2008).

Avrupa Konseyi Demokratik Yurttaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Bildirgesi ne göre İnsan Hakları Eğitimi; *“insan haklarının ve temel özgürlüklerin yaygınlaştırılması ve korunması amacıyla; öğrencileri bilgi, beceri, anlayışla donatmak ve tavır ve davranışlarını geliştirmek suretiyle, onları toplumda evrensel bir insan hakları kültürünün yaratılıp savunulmasına katkıda bulunacak şekilde yetkinleştirmeye yönelik, eğitim, öğretim, farkındalık artırıcı girişimler, bilgiler, uygulamalar ve faaliyetlerdir.”*

Yine bu bildirmede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi arsındaki ilişki şu şekilde vurgulanmıştır; *“ ‘Demokratik Yurttaşlık İçin Eğitim’ ve ‘İnsan Hakları Eğitimi’ birbiriyle yakından ilişkili olup, birbirini karşılıklı olarak destekler. Amaç ve uygulamalardan ziyade, odaklandıkları alan ve kapsamı açısından farklılık gösterirler. Demokratik yurttaşlık için eğitim esas olarak toplumun yurttaşlıkla, siyasi, sosyal, ekonomik, yasal ve kültürel alanlarıyla ilgili demokratik hak ve sorumlulukları ve aktif katılımı üzerinde odaklanırken, insan hakları eğitimi, insanların yaşamlarının tüm yanlarıyla ilgili daha geniş kapsamlı insan hakları ve temel özgürlüklerle ilgilenir”* (Avrupa Konseyi, 2011).

Görüldüğü üzere Demokrasi Eğitimi, İnsan Hakları Eğitimini de içermektedir. İnsan Hakları Eğitimi ile haklarını öğrenen bir çocuk Demokrasi Eğitimi ile de haklarını ve sorumluluklarını kullanıp savunacak şekilde yetişecektir. Bu yönüyle bakıldığında İnsan Hakları Eğitimi ve Demokrasi Eğitimi birbirini tamamlayan ve birbiri ile iç içe geçmiş kavramlardır (Şahin, 2009; Tibbitts, 2008).

Birleşmiş Milletler ve UNESCO Kanada Ulusal Komisyonu tarafından Mart 1993 tarihinde Montreal'de düzenlenen “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Uluslararası Kongresinde, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimini birlikte ele alınmış bu eğitime özel önem verilmesi ve eğitim sürecinin katılıma dayalı, demokratik konularına değinilmiştir (; Claude, 2005; Karaman Kepenekçi, 1999).

1994 yılı İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi dünya eylem planında İnsan Hakları Eğitimi ve Demokrasi Eğitimine birlikte yer verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Burada değişen dünyada insan hakları için eğitimin üzerinde durulmuş ve okul öncesi eğitimden başlayarak, yükseköğrenime kadar tüm eğitim kademelerinde, gerek özel bir disiplin olarak, gerekse disiplinler arası bir yaklaşımla, eğitim verilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Gülmez, 1992; Oğuz, 1993; Selvi, 2004; Selvi, 2008; UNESCO, 2012).

Çocukların, insan hakları kavramı ile tanışmalarında önemli bir yere sahip olan Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuklara yönelik insan haklarını tanımladığı için İnsan Hakları Eğitimi'nin temelini oluşturur.

Covell ve Howe'a göre (2005) Çocuk Hakları Eğitimi, kısaca '*Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 'de yer alan hakların, bu hakların hayata geçirildiği ve saygı duyulduğu bir ortamda öğretilmesidir'* Çocuk Hakları Sözleşmesinin 42. Maddesinde çocuk hakları eğitimine şöyle yer verilmiştir ; "*Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler.*" (Ç.H.S).

Çocuk Hakları Sözleşmesine göre, çocukların kendi haklarını bilmesi onların temel haklarından biridir (Ç.H.S, 2004). Ayrıca Türk milli eğitim sisteminin genel amaçlarından birisi de "*insan haklarına karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş vatandaşlar yetiştirmektir*" (MEB, 2013). Bu bilgiler ışığında tüm çocukların Ç.H.S ile kendilerine tanınan haklar konusunda eğitilmeleri gerekir. Çocuk hakları eğitimi için, örgün eğitimde, çocukların gelişim seviyelerine uygun bir müfredatla, Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi etkinliklerine yer verilmelidir (Karaman-Kepenekçi & Aslan, 2011).

Ç.H.D.E ile çocuklar; Çocuk Hakları Sözleşmesini tanır, insan hakları uygulamalarına yönelik bilgi, beceri ve tutumlar geliştirir.

Ayrıca kendini tanır ve özgüven duygusu kazanır, haklarını korumayı ve toplumsal yaşama aktif katılım sağlamayı öğrenir. Yaşadıkları çevreyi tanır ve toplumsal sorunları fark eder, çözümlerde rol ve sorumluluk almaya istek kazanır (Play it fair, 2008).

Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Gelişimi

Bu bölümde Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi bağlamında ele alınmakta ve İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi'nin Dünyada ve Türkiye'deki gelişimi kronolojik sırayla değerlendirilmektedir.

Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminin dünyadaki gelişimi. Demokrasi Eğitimi ilk olarak, John Dewey'in eğitimde demokrasi kavramıyla gündeme gelmiştir. Dewey demokrasiyi bir yaşam tarzı olarak tanımlamıştır. Yapılandırmacı eğitim yaklaşımına temel olan Dewey felsefine göre Demokrasi Eğitiminde ön koşul, demokratik bir yapıya sahip olan okullarda ve sınıflarda eğitim vermektir. Ona göre, insan hakları önce okulda korunmalı ve geliştirilmelidir. Okul, küçük bir toplum olarak görülmeli ve demokratik yaşamın öğrenilmesini sağlamalıdır. Çocuk içinde yaşadığı toplumda gerçek yaşantılar yoluyla toplumsal kuralları öğrenmelidir (Selvi, 2008; Üste, 2007).

İnsan hakları eğitimi ise ilk kez 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesiyle ortaya çıkmıştır. Bu beyanname ile eğitim, insan hakları arasında yer almış ve insanların haklarını öğrenmelerinin de bir insan hakkı olduğu öne çıkmıştır (Selvi, 2008). Dünyada gerçekleştirilen çocuk hakları eğitimi çalışmaları incelendiğinde UNICEF, CRIN, UNESCO, Birleşmiş Milletler, Right to Education, Save the Children, Uluslararası Af Örgütü, Avrupa Komisyonu, gibi kurum ve kuruluşlar karşımıza çıkmaktadır (Peker Ünal, 2010).

1974 tarihinde kabul edilen UNESCO Uluslararası Anlaşış, İşbirliği ve Barış için Eğitim ve İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere İlgili Eğitime ilişkin Tavsiye kararı, İnsan Hakları Eğitimi alanındaki etkinliklerinde bir kilometre taşı oluşturur (Başaran, 2007). Ardından 1978 yılında, İnsan Hakları Eğitimi İle ilgili ilk kongre Viyana'da yapılmıştır. Bu kongrede İnsan Hakları Eğitimi'nin her ülkede ve her seviyede yapılabilmesi gerekli sosyal, kültürel ve ekonomik düzenlemelerin yapılması ifade edilmiştir (Bektaş Öztaşkın, 2017; Suárez, 2007).

Çocukların, İnsan Hakları Belgesi olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 20 Kasım 1989 tarihinde BM genel kurulu tarafından kabul edilmiş ve 2 Eylül 1990'da yürürlüğe girmiştir. 11 Ocak 1995 tarihinde de sözleşmenin izleme ve uygulama sorumlulukları koordinatör kuruluş olarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğüne verilmiştir. Sözleşmenin 29.

Maddesinde eğitim hakkı ele alınırken, sözleşmenin 42. Maddesinde de çocuk hakları eğitime yer verilmektedir. Ç.H.S. göre; “Taraflar Devletler, Sözleşmenin ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler”. Sözleşmenin bu maddesiyle çocuklara yönelik İnsan Hakları Eğitimi önem kazanmış. Çocuklara kendi haklarını öğrenme fırsatı tanınmıştır (Ç.H.S, 2004).

İnsan Hakları Eğitimi ve Demokrasi Eğitiminin birlikte verilmesi kararı ise 1993 İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Kongresine dayanmaktadır. 1993 yılında UNESCO Kanada Komisyonu'nun da katkıları ile Montreal'de düzenlenen Uluslararası İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi Kongresinde insan hakları ve demokrasi arasında ki kuvvetli ilişkiden yola çıkarak İnsan Hakları Eğitimi'nin disiplinler arası bir yaklaşımla İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi olarak birlikte verilmesi ile ilgili kararlar alınmıştır. Ayrıca kongrede, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi'nin kendisinin bir insan hakkı olduğu gerekçesiyle, demokratik ve katılımcı bir eğitim ortamında, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi etkinliklerinin başlatılması gerektiği belirtilmiş ve bu konuda hazırlanan dünya eylem planı ülkelerin önerisine sunulmuştur. Bu eylem planında İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi'nin nasıl yapılması gerektiği ve bu konuda devletlerin sorumluluğuna değinilmiştir (Oğuz, 1993; Selvi, 2008; UNESCO, 2012).

İnsan Hakları Eğitimi'nin ivme kazanması 1994 yılında BM Genel Kurulunun 1995-2004 dönemini BM İnsan Hakları Eğitimi On Yılı olarak ilan etmesiyle olmuştur. İnsan Hakları Eğitimi'nin on yılına dair hazırlanan belgede, bütün devletlere insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne her türlü eğitim ortamlarında yer vermeleri çağrısında bulunulmuştur (Bektaş Öztaşkın, 2017).

1998 yılında Danimarka'da yapılan “Eğitimde Çocuk Hakları” konferansında çocuk hakları eğitimi konusu ele alınmıştır.

Burada çocuk hakları eğitiminin Mevcut öğretim programlarına dâhil edilmesi, çocuk hakları öğretim programı ve eğitim materyalleri geliştirilmesi, Çocuk hakları eğitimi ile ilgili pilot projeler geliştirilmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur (Özdemir Uluç, 2008).

2004 yılında BM genel kurulu tarafından İnsan Hakları Eğitimi için yenedünya programı ilan edilmiştir. İlk Eylem Planında da (2005-2007) ilk ve orta öğretim

sistemlerine, ikinci eylem planında (2010- 2015) yükseköğretim ve kamu görevlilerine yönelik İnsan Hakları Eğitimi ne odaklanılmıştır. Ayrıca bu eylem planında ulusal ölçekte uygulanacak bir insan haklar eğitimi için somut fikirler önerilmektedir (Bektaş Öztaşkın, 2017; Flowers, 2010).

2010 yılında Avrupa Konseyi tarafından demokratik yurttaşlık ve insan hakları eğitimi bildirgesi yayınlanmıştır. Bu bildirmede İnsan Hakları Eğitimi'nin yaşam boyu devam etmesi gereken bir süreç olduğu vurgulanmıştır (Avrupa Konseyi, 2011).

İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin Türkiye'deki gelişimi. Cumhuriyetin kuruluşuyla Türkiye'de Demokrasi Eğitimi ivme kazanmıştır. Cumhuriyetin devamını sağlayabilmek için demokrasi kültürüne sahip bireyler yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Yurttaş yetiştirme anlayışının hâkim olduğu o dönemde bu anlayışa yönelik eğitim programları geliştirilmiştir. 1926 yılında ilköğretim 5 yıla çıkarılmış ve 1-3. Sınıflar için hayat bilgisi, 4-5. Sınıflar içinse yurt bilgisi dersi müfredata alınmıştır. Bu dönemde özel olarak hazırlanan Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabı 1931 yılından itibaren 4.ve 5. Sınıf müfredatında ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu kitabın içeriğinde demokrasi, hukuk, hak ve özgürlükler konusuna geniş olarak yer verilmiştir. 1949'da toplanan IV. Millî Eğitim Şûra'sında Demokratik eğitim terimi ele alınmıştır. Şuranın beş çalışma konusu özellikle demokratik eğitimi amaçlamıştır. 26 Haziran 1963 günü Türk "Çocuk Hakları Bildirisi" kabul edilmiştir. Bu bildiri Türk çocuklarını konu alması sebebiyle diğer bildirilerden farklıdır. 1968 yılında yapılan program geliştirme çalışması demokratik eğitim çalışmaları açısından oldukça önemlidir. Bu program geliştirme çalışmasında demokratik tutum ve davranışların öğrencilere hangi yöntemlerle kazandırılacağına da değinilmiştir. Bu çalışmada proje ve küme çalışma yönteminin üzerinde önemle durulmuş, öğrencilerin ders içi ve ders dışı etkileşimleriyle demokratik tutum ve davranışlar geliştirmeleri hedeflenmiştir. Ayrıca ilköğretim programında insan hakları ve demokrasi eğitimine; hayat bilgisi (1-3.sınıflar), sosyal bilgiler ve Türkçe (4.ve 5. sınıflar) dersleri içerisinde yer verilmiştir (Binbaşoğlu, 1987; Binbaşoğlu, 1996; Gömleksiz, 1993; Gülen Morhayim, 2008; Merey, 2016; Selvi, 2007). 1973 Yılında çıkarılan Millî Eğitim Temel Kanunu'nun ilkeleri arasında "Demokrasi Eğitimi" yer almaktadır (Okutan,2010). 1980 yılına kadar Yurttaşlık Bilgisi adı ile verilen ders, sonrasında Vatandaşlık Bilgisi adını almıştır.1995 yılında ise dersin adı İnsan

Hakları ve Vatandaşlık Bilgisi olarak değişirken içeriğinde de yenilenmeler olmuştur (Ulubey,2015).

1995 yılında İnsan Hakları Eğitimi'nin on yılı kapsamında yapılan çalışmalarla 1998-1999 eğitim öğretim yılında İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi 7. ve 8. Sınıflarda Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi olarak verilmeye başlanmıştır. Ayrıca seçmeli ders olarak Demokrasi ve İnsan Hakları dersi eklenmiştir. 2004 yılında ilköğretim programında yapılan değişiklikler sonucu bu ders müfredattan kaldırılmıştır. 2010 yılında vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi 8. Sınıf öğretim programına konulana kadar İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi dersi ana disiplin olarak değil ara disiplin olarak okutulmuştur (Selvi, 2007).

2015-2016 öğretim yılı itibariyle Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi adı ve içeriği değiştirilerek 4. Sınıflar için İlkokul İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programı olarak uygulanmaya başlamıştır. 2017 yılında 51 müfredat ekseninde yapılan değişiklikler kapsamında İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi içeriğinde de yenilenme çalışmaları olmuştur (Bektaş Öztaşkın, 2017).

Ayrıca, Türkiye'de Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu, UNICEF, Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Uluslararası Çocuk Merkezi, Eğitim Reformu Girişimi (ERG) ve farklı üniversitelere ait çalışmalarla, çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından çocuk haklarını uygulama, koruma ve tanıtmaya yönelik çeşitli çalışmalar yürütülmektedir (Peker Ünal,2010).

Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Önemi ve Amacı

Bugünün çocuklarının yarının liderleri olduğunu düşünüldüğünde, demokrasi bilinci gelişmiş insan haklarına saygılı bireyler yetiştirmek için gelecek neslin sürdürülebilir kalkınma, insan hakları, saygınlık, sosyal adalet ve barış gibi kritik konularda usta olmasını sağlamak önemlidir. Gelecekte sorumluluk ve farkındalık duyguları gelişmiş, yaşam boyu öğrenme bilincine sahip, demokratik değerler ve tutumlar sergileyen dünya vatandaşları yetiştirebilmek içinse eğitim sisteminde hak temelli, demokratik eğitim yaklaşımlarına ihtiyaç vardır. Böyle bir ortamda çocuklar bir yandan haklarını öğrenirken diğer yandan özel ve saygı duyulmaya değer olduklarını hissedeceklerdir. Birinin kendi haklarını öğrenmesinin, diğerlerinin haklarını desteklemesiyle sonuçlanan bir bulaşıcılık etkisi vardır.

Örneğin çocukların başkalarına saygı göstermesi ve sorumlu sosyal davranışlar sergileyebilmesinin ön koşulu, öncelikle kendilerini saygıya değer ve özel hissetmeleridir. Çocuklar kendi haklarını öğrendikçe, bu hakların aynı zamanda bütün çocuklar için geçerli olduğunu da öğrenip onlarda başkalarına karşı sorumlu ve saygılı davranacaktır. Çocuklar demokratik değerleri öğrendikçe sosyal uyum artacak, çatışmalar azalacaktır. Böylece sınıf atmosferi iyileşecek olumlu davranışlar artacaktır. Çocuklar bu ortamlarda kendilerini rahatça ifade etme şansı yakalayacak ve küçük yaştan itibaren hem iletişim becerileri gelişecek hem de sosyal duygusal gelişimleri desteklenerek, ben yerine biz ve ait olma, duygusuyla birlikte, okulda ve toplumda sorumluluk alma becerileri artacaktır. Bu bağlamda geleceğin insan haklarına saygılı, demokratik değerlere sahip, kendine ve başkalarına karşı sorumlu dünya vatandaşlarını yetiştirilmesinde çocuk hakları ve demokrasi eğitimi önemli bir yere sahiptir (Covell & Howe, 2001; Erwin & Kipness, 1997; Freidmann, 2013; United Nations, 2012).

Ç.H.D.E. ile çocukların, hak temelli demokratik bir eğitim ortamında, gerçek yaşantılar yoluyla, haklarını ve sorumluluklarını öğrenmesinin yanı sıra, haklarını savunmaları için gerekli davranışlar geliştirmeleri ve özgür, aktif katılımcı bireyler olarak yetişmeleri amaçlanmaktadır (Avrupa Konseyi, 2011; Dinç, 2017; Flowers, 2010; Karaman Kepenekçi, 2003).

Ç.H.D.E'nin diğer amaçları ise şöyledir (Dinç, 2017; Elkatmış, 2007; Flowers, 2000; Kepenekçi, 1999; Peker Ünal, 2010).

- Çocuk haklarının ayırım gözetmeksizin bütün çocuklar için geçerli olduğunu öğrenme
- Kendine saygı ve kendine güven geliştirme
- Kendisinin ve başkalarının haklarını öğrenip, dile getirebilme ve haklarını koruma.
- Farklılıklara saygı göstermeyi öğrenme
- Etkili iletişim kurabilme ve karar alma süreçlerinde aktif katılım gösterme

- Sevgi, saygı, hoşgörü, paylaşma, yardımlaşma, işbirliği kurma, adil olma, sorumluluk alma, problem çözebilme, eleştirel düşünme, etkili iletişim kurabilme, gibi beceri ve değerleri kazanma
- Çatışmaları uygun yollarla çözme
- Kendini, yaşadığı çevreyi tanıma ve toplumsal olaylara ve çevresine karşı duyarlı olma

Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi

Çocuklara demokrasiyi öğretmek, onları gelecekte demokrasiyi koruyacak ve şekillendirecek vatandaş olmaya hazırlamak demektir. Ancak küçük çocuklar vatandaş olarak göz ardı edilmektedir. Geleceğin vatandaşı olarak bugünün çocuklarında insan hakları ve demokrasi kültürü kendiliğinden gelişmeyecektir. Burada bilinçli, programlı bir müdahaleye ihtiyaç vardır. Erken çocukluk döneminde insan haklarının öğretimi, kişisel değer ve sosyal saygı duygularını geliştirmekle ve çocuklara haklarını öğretmekle gerçekleşir ki bu değerler, duygular ve beceriler tüm insan hakları doktrininin temelini oluşturur (Pettman, 1986).

Erken çocukluk döneminde insan hakları eğitimi evlerde, çocuk bakım merkezlerinde ve okul öncesi eğitim kurumlarında çocuk hakları ve demokrasi eğitimiyle başlar. Burada önemli olan demokrasinin çocuklara bir yaşam biçimi olarak sunulmasıdır (Dürr, 2005). Bu dönemde verilecek olan çocuk hakları ve demokrasi eğitiminin temel amacı çocukların öğrenme süreçleri ile günlük deneyimleri arasında doğrudan bir bağlantı kurarak, onlarda öz yeterlik”, öz gelişim, öz deneyim, öz sorumluluk, öz kontrol ve ahlaki eğilimler kazandırmaktır (Dürr, 2005; Elkatmış, 2007). Vieira de Mello'ya,(2004) göre küçük çocuklar için insan hakları eğitimi, özgüven ve empati gelişimini ve insan hakları ilkelerini destekleyen bir sınıf kültürüyle gerçekleştirilebilir. Böyle bir sınıf ortamında çocuklar kendi yaşamları hakkında kararlar verirken, içinde buldukları sosyal grupla olan etkileşimleriyle de, özgüven geliştirmelerinin yanı sıra demokratik değerleri de öğrenmektedirler (Ak, 2016).

Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitiminde kritik nokta hak adalet gibi soyut kavramları küçük çocukların nasıl algılayacağıyla ilgilidir. Çocukların hak kavramını algılama düzeyleri üç aşamada gerçekleşmektedir.

Birinci aşamada çocuklar benmerkezcidir ve sadece somut gerçeklikleri algılar. Örneğin, büyük kardeşin bir saat daha fazla televizyon izlemesine izin veriliyorsa, onun küçük kardeşten daha fazla hakkı olduğu anlamına gelir. İkinci aşamada, haklar, hukuk sisteminin bir parçası olarak görülür ve çocuklar haklar konusunda müzakere yapılabileceğini düşünürler. Üçüncü aşama ergenlikle birlikte başlar ve haklar etik ve ahlaki bir kural olarak algılanır (Özdemir Uluç, 2008).

Hak, adalet gibi kavramların soyut oldukları ve erken çocukluk dönemindeki çocukların hak kavramını benmerkezci ve somut aldıkları düşünüldüğünde bu dönemde verilecek olan Ç.H.D.E'nin içeriği titizlikle seçilmeli, gerçek yaşantılardan yola çıkarak çocukların ilk elden tecrübe edebilecekleri etkinlikler yoluyla öğretim yapılmalıdır. Elkatmış'a (2007) göre; "*saygı, hoşgörü gibi demokratik davranışları henüz önyargı ve katı tutumlar geliştirmemiş, yeniliğe, değişime hoşgörüye, açık, bos bir levha konumundaki taze beyinlere öğretmek daha kolay olacaktır*". Burada önemli olan içerik seçimi ve öğretim yöntemlerinde her çocuğun biricik olduğunun unutmaması ve bu ilkedен hareketle planlama yapılmalıdır (Bath & Karlsson, 2016; Torun & Duran, 2014;).

Ç.H.D.E'ye, öğrenmelerin en hızlı olduğu erken çocukluk döneminde başlanması İnsan Hakları Eğitimi'nin hedeflerine ulaşabilmesi ve çağdaş demokratik toplumların oluşabilmesi açısından da son derece önemlidir. Bu konunun önemi 1978 Viyana kongresinin sonuç belgesinde de, kişilik gelişiminin oluşmasında yaşamın ilk 6 yılı önemli bir temel oluşturduğu düşüncesiyle "*İnsan Hakları Eğitimi'nin ilk çocukluktan başlayarak verilmesi*" vurgusuyla yer almıştır (Elkatmış, 2007).

Ayrıca B.M. Çocuk Hakları Komitesi'nin Erken Çocuklukta Çocuk Haklarının Uygulanması Genel Yorum 7 raporuna göre; "*insan hakları eğitimini erken dönem eğitim içine alınmalıdır. Eğitim katılımcı ve çocuklar açısından güçlendirici olmalı; onlara haklarını ve sorumluluklarını, çıkarlarına, duyarlılıklarına ve oluşum halindeki yeteneklerine uygun biçimde yaşama geçirme anlamında pratik fırsatlar tanımalıdır*" (Icc, 2008).

Erken çocukluk dönemde Ç.H.D.E, çocukların ileride haklarını bilen birer vatandaş olmalarının yanı sıra, işbirliği, paylaşma, grup etkinliklerine katılma, toplum içinde düşüncelerini ifade etme ve sorumluluk alma, saygı, hoşgörü gibi

sosyal becerilerle, olumlu kişilik özellikleri kazanmalarını da sağlar. (Demirezen & ark., 2013; Kent Kükürtcü, 2011; MEB, 2013; Washington, 2010;).

Geleceğin vatandaşlarını yetiştirebilmek için İnsan Hakları ve Demokrasi eğitimine mümkün olan en erken yaşlardan itibaren başlanılmalı, her eğitim türünde kilit bir unsur olarak hak temelli demokratik yaklaşımlar daha çok benimsenmelidir. (Bath & Karlsson, 2016; Subba, 2014). Oysaki Eğitim uygulamalarının, Ç.H.D.E'nin sistemli bir biçimde öğretim programlarına dâhil edilmesinden çok, çocuklara hakları konusunda farkındalık yaratmak amacıyla gerçekleşen münferit girişimlerle sınırlı kaldığı görülmüştür (Özdemir Uluç, 2008). Ç.H.D.E. erken çocukluk döneminden başlayarak ilköğretim, ortaöğretim, üniversite, özel gereksinimli bireylerin eğitim programları ile yaygın eğitim programları çerçevesinde ve bütünsellik içinde bağımsız ve zorunlu bir ders olarak verilmelidir (Elkatmış, 2007; Şirin & Gülhan, 2011)

Erken Çocukluk Döneminde Ç.H.D.E'nin Bileşenleri

Çocuklara haklarını öğretmek ve çocukların demokratik tutum ve davranışlarını geliştirmek için uygulanacak bir programda, program özellikleri, okul yönetimi, öğretmen, eğitim ortamı ve ailenin eğitime katılım düzeyi gibi birçok etmen programın yapısını etkilemektedir. İnsan hakları ve demokrasi bilinci geliştirmede bu etmenlerin her biri, hem kendi başına hem de birbiri ile etkileşimleriyle öğrenme ortamının bir parçasını oluşturur (Dinç, 2017).

Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminde program. Bir eğitimin etkililiği, büyük oranda öğretimin nitelikli bir şekilde planlanmasına bağlıdır. Nitelikli bir planlama yapabilmenin ön koşulu ise sistematik ve öğrenci ihtiyaçlarına yönelik bir programdır (Hotoman, 2010).

Ç.H.D.E ile ilgili hazırlanan bir programda içerik, programın hedefleri, öğrenme alanları, yaş gruplarına uygun olarak özenle seçilmeli ve gelişimsel, etkileşimli ve bütüncül yaklaşımlarla hazırlanmalıdır. Program geliştirme aşamasında çocukların ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalı etkinlikler bu ihtiyaçlar doğrultusunda oluşturulmalı ve her uygulama sonrasında geribildirim almak için uygun değerlendirme yöntemleri kullanılmalıdır (Ataman, 2008; Elkatmış, 2007; Washington, 2010).

Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi konusunda hazırlanacak bir program 21. yüzyılın gelişen dünyasına göre geleceğin vatandaşlarını yetiştirmeyi hedeflemeli, çoklu zekâ kuramından hareketle, gruptaki her bireyin doğasına özelliklerine ve güçlü yönlerine uyum sağlamalıdır. Program, eleştirel düşünmeyi, sürdürülebilirlik ve çevresel sorumluluğun değerlerini ve aynı zamanda topluma katılımı ve çok kültürlülüğü teşvik etmelidir. Program çocuklara bağımsız olmayı, sorumluluk almayı, grubun diğer üyeleriyle işbirliği yapmayı, kendilerini ve güçlü yanlarını tanımayı, başkalarına karşı duyarlı olmayı ve empati kurmayı, çevreyi önemsemeyi öğretmelidir. Program çocukların merakını ve öğrenme sevgisini teşvik etmeli yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini harekete geçirmelidir. Böylece değişen dünya ile başa çıkabilen, farklılıklara saygı gösteren, içinde yaşadığı topluma ve çevreye önem veren, daha iyi bir toplum yaratmayı amaçlayan bireyler yetiştirilebilecektir (Harounoff, 2014).

Ç.H.D.E konusunda hazırlanacak bir program materyal, yöntem ve eğitim süreci dâhil olmak üzere bütün bileşenlerin bir arada olduğu, yapılandırmacı eğitim anlayışına sahip, hak temelli bir yaklaşımla gerçekleştirilmelidir. (ODIHR, 2009). Kökeni Piaget, John Dewey, Bruner ve Vygotsky gibi eğitim ekollerine dayanan yapılandırmacı eğitim yakılışımı, demokratik öğrenme ortamlarında bireyin bilgiyi ezberlemesinden ziyade zihninde yapılandırması, anlamlandırması, yorumlaması ve gerekli durumlarda transfer edebilmesi yoluyla öğrenmesini hedefler. Yapılandırmacı Eğitim programında öğrenme içeriği öğrencilerin ilgileri ve gereksinimlerine yanıt vermenin yanında, gerçek yaşamla bağlantılı ve özgündür. Bilgiyi anlatmak yerine öğrenenin içerikle etkileşim kurması ve bilgiyi yapılandırması ön plandadır (Aslan, 2007; Çelik, 2006; Şentürk, 2009).

Programın temelinde çocuğu hayata hazırlamak, geleceğin bilinçli, sorumlu, katılımcı bireylerini yaratmak için oluşturulan eğitim durumları yatar. Burada sadece haklar ve özgürlükler bilgisi aktarmak değil çocukların öğrendikleri bilgileri kullanmasına imkân vererek tutum ve davranış geliştirmelerini sağlamak önemlidir (Özdemir Uluç, 2008). Çocuk hakları konusunda hazırlanacak bir programda yaşadığı topluma aidiyet hissine ve değişime etki eden katılımcı bir ruha sahip, hakları konusunda bilgili, toplumda kendine ve başkalarına karşı sorumluluk duygusu olan bireyler yetiştirmek amaçlanmalıdır (Unicef, 2006)

İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi'ne yönelik farklı modeller sunan Tibitts'in (2002), *Değerler ve Farkındalık Modeli*, örgün eğitim kurumlarında verilen, vatandaşlık, İnsan Hakları Eğitimi gibi derslerde yer alan, insan hakları alanındaki temel bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasını sağlayan bir modeldir.

Örgün eğitim kurumlarında uygulanmakta olan, bu modelle inşa edilmiş bir programın zayıf yönü, eleştirel düşünme, iletişim, çatışma çözme gibi, demokratik değer ve becerilerin gelişimine daha az önem vermesidir. Tibitts'e göre daha etkileşimli, yaparak yaşayarak öğrenme deneyimlerini desteklemeyen, gelişimsel olarak doğru uygulanmayan bir program, insan hakları bilgisi vermemenin ötesine geçemeyecektir (Tibitts, 2002).

Tibitts ve Fernekes'e (2011) göre insan hakları öğretimine yönelik bir program;

- Deneyimsel ve aktivite merkezli: etkinliklerinde öğrencilere deneyimlere dayalı öğrenme yaşantıları sunan
- Katılımcı: etkinliklerde grup çalışmalarını ve aktif katılımı teşvik eden
- Diyalektik: Öğrencilerin farklı kaynaklarda yer alan bilgileri karşılaştırmalarına imkân veren
- Analitik: öğrencilerin neden ve nasıl sorularına cevap aramasını isteyen
- Stratejik düşünme odaklı: Öğrencileri kendi hedeflerini belirlemeye ve onlara ulaşmanın stratejik yollarını düşünmeye yönlendiren
- Hedef ve eylem odaklı: Öğrencilerin hedeflerine göre eylemleri planlamalarını ve organize etmelerini sağlayan bir program olmalıdır.

Ç.H.D.E yönelik hazırlanan bir programın en önemli özeliği çocuğu merkeze almasıdır. Program her çocuğun biricik olduğundan hareketle çocukların gelişim özelliklerine uygun olmalı ve onların ilgi ve beklentilerini karşılamalıdır. Program, demokratik bir eğitim ortamı içerisinde gelişim düzeyi ve gereksinimleri farklı çocuklara bütünsel bir anlayışla eğitim sağlamalı, çocukların merak duygularından hareketle onları etkinliklere güdüleyebilmelidir (Dinç, 2017).

Program da eğitimci ve çocuklar işbirlikçi olarak hareket edebilmeli, araştıran, sorgulayan bireylerin yetişmesini destekleyici eğitim uygulamalarını içermelidir.

Program uygulamalarında demokratik bir düşüncenin en temel özellikleri olan seçim yapma, karar verme gibi süreçleri destekleyen, çocukların düşüncelerini rahatça ifade etmesine fırsat tanıyan, çocukların aktif katılımcı olduğu, onlara yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı sunan, etkinliklere yer verilmelidir (Bennett, 2007; Dinç, 2017).

Ç.H.D.E konusunda uygulanan bir program mevcut eğitim programından ayrı olmamalıdır. Program hangi okul seviyesine hitap edecekse, o eğitim seviyesinin ders programıyla bütünleşik olmalıdır.

Örneğin okul öncesi dönemde uygulanacak bir program okul öncesi eğitim programı kazanımlarıyla bütünleşmelidir. Programda aile katılımına yer vererek ailelerin eğitim sürecine katılımı da desteklenmelidir (Dinç, 2017).

Ç.H.D.E ye yönelik bir programda eğitim durumları ya da öğrenme yaşantıları esnek, günlük uyarlamalara uygun olmalı ve gerekli durumlarda fırsat eğitiminden de yararlanılabilmelidir (Hotoman, 2010). Harounoff,'a (2012) göre geleneksel bir anaokulu programı ile demokratik bir anaokulu programının farkları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1
Geleneksel Anaokulu Programı İle Demokratik Anaokulu Programının Farkları

Okulun özellikleri	Geleneksel anasınıfı ortamı	Demokratik anasınıfı ortamı
Ortam düzenleme	Merkezler birbirinden kesin sınırlarla ayrılır: Çocuklar sanat, evcilik, blok gibi merkezler arasında geçiş yapamazlar. Bir merkezden diğer merkeze geçmek için öğretmenden izin almalı ve o merkezi toparlamalıdır.	Merkezler arası akış vardır: Çocuklar istediği merkezden bir diğerine geçebilir. Böylece farklı merkezleri birleştirerek sosyodramatik oyunlar oynayabilirler.
Günlük rutinler	Öğretmen tarafından bütün çocuklar için düzenlenir, aktivite için zaman sınırlandırılmıştır.	Çocuklar aktivite ve alan değiştirme konusunda kendi başlarına karar verebilirler. Zaman sınırı çocukların kendi hızlarına göre belirlenir.
Karar vericiler	Çocukların neredeyse hiç seçim yapma özgürlüğü yoktur. Öğretmen çocuklar adına karar verir.	Öğretmen çocukların ilgi alanlarına ve bireysel özelliklerine göre temaları planlar. Çocuklar önceden planlanmış etkinlikler içinde seçim yapar.
Ürünler	Çocukların sanat, proje vb. çalışmalarına ait ürünler, kullanılan materyaller, teknikler birbirine oldukça bezerdir. Genellikle	Çocukların yaratıcılıklarını, bireysel seçimlerini yansıtan farklı çalışmaların yer aldığı ürünlerdir. Teknik ve materyal seçimi çocuğun tercihine göredir.

İçerik	öğretmenin gösterdiği modele bakarak yapılan ürünlerden oluşur. Öğretmen tarafından önceden belirlenir	Çocukların ilgi ve meraklarına göre çocuklarla birlikte belirlenir.
Öğrenim alanı	Genel olarak bilişsel alana yönelik öğrenme yaşantıları sunar	Fiziksel, bilişsel, sosyal, duygusal alanların bir arada yer aldığı öğrenme yaşantıları sunar.
Aile katılımı	Öğretmen tarafından başlatılan etkinliklerde ailelerin izleyici olarak ve sınırlı katılımı vardır.	Aileler okul yaşamına aktif olarak katılabilirler.
Sürdürülebilirlik	Konuya özel bir uygulama yapılmıyor.	Yaşamın çeşitli yönleriyle sürdürülebilirlik eğitimi yapılmaktadır.

Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminde ortam. Ç.H.D.E ortam, çocukların demokratik davranışları üzerinde oldukça etkilidir (Mapiasse, 2007). Ç.H.D.E'ye yönelik çocuk dostu bir eğitim ortamında; olumlu, etkileşimli, demokratik ve sevgi dolu bir atmosfer sağlanmalı, çocuğun yaşama, gelişme ve korunma hakları eksiksiz korunmalıdır (Çiftçi, 2003). Ç.H.D.E ortamı çocuk dostu olmalı ve çocuk hakları sözleşmesi temelinde düzenlenmelidir. Dürr'e (2005) göre böyle bir ortam şu özelliklere sahiptir;

- Çocuk hakları sözleşmesini temel alan bir eğitim ortamında insanlık onuru ve eşitlik ön planda tutulur. Yani; her çocuk kendi başına özel bir kişidir ve bu şekilde kabul edilir ve böyle muamele görür.
- Çocuk hakları sözleşmesini temel alan bir eğitim ortamında ayrımcılık yapmama; kişisel, kültürel ve dini çeşitliliğe saygı ve dayanışma vardır. Yani her çocuk güçlü ve zayıf yönleriyle kabul edilir. Çocuklar güçlü yanlarını gösterebilirken ve zayıf yönlerini gizleme ihtiyacı hissetmez.
- Çocuk hakları sözleşmesini temel alan bir eğitim ortamında insan onuru dokunulmazdır; yaşama hakkı; fiziksel ve zihinsel bütünlüğe saygı hakkı gözetilir. Yani, sözlü ya da eylemsel olarak hiçbir çocuğa zarar verilmez.
- Çocuk hakları sözleşmesini temel alan bir eğitim ortamında korku ve zulme yer yoktur. Yani hiçbir çocuk eğitim ortamında korku hissetmez.
- Çocuk hakları sözleşmesini temel alan bir eğitim ortamında düşünce, vicdan, din, ifade ve bilgi özgürlüğü vardır. Yani, her çocuğun düşüncelerini ifade etmesine izin verilir.

- Çocuk hakları sözleşmesini temel alan bir eğitim ortamında her çocuğun oy kullanma hakkı vardır. Yani müşterek kararlarda her çocuğun bir oy hakkı vardır.
- Çocuk hakları sözleşmesini temel alan bir eğitim ortamında dayanışma ilkesi vardır. Yani, eğitim ortamında herkes birbirine yardım eder, birlikte çalışır.
- Çocuk hakları sözleşmesini temel alan bir eğitim ortamında hoşgörü ve diğerine saygı vardır. Yani eğitim ortamında herkes birbirine dostane ve saygılı davranır.

Çocuk hakları ve demokrasi eğitimde ortam, insan haklarına saygı duyulan, insan onuru, özgürlüğü, eşitliği, adalet gibi değerlerin temel olduğu, karar alma süreçlerine katılım, dayanışma, uzlaşma ve işbirliği gibi demokratik davranışları içeren demokratik bir atmosfere sahip olmalıdır. Eğitim ortamında çocuklar kendini güvende hissedebilmeli, akranları ve eğitimci ile işbirliği kurarak aktif katılım sağlayabilmelidirler. Eğitimci çocuklara rol model olmalı, çocuklarda olumlu modelleme ile cömertlik, adalet, dürüstlük, özenli ve sorumlu olmak gibi davranışlarını geliştirilmelidirler. Ayrıca eğitim ortamı çocuklara yaratıcılıklarını ve hayal güçlerini geliştirme imkanı sunmalı, öğrenme içsel motivasyon deneyim ve eğlence ile gerçekleştirilmelidir (Harounoff, 2014; Unicef, 2014;).

Eğitim ortamı, bir eğitim programının en önemli değişkenlerindedir. Eğitim ortamının belirleyicisi ise kişiler arası iletişimdir (Yağcı, 1998). Demokratik bir eğitim ortamında iletişime açık bir atmosfer sağlanmalı ve çocukların yorum yapmasına, kendini ifade etmesine olanak sağlayarak, demokrasi eğitiminin temeli olan, eleştirel düşünme becerilerinin gelişimi desteklenmelidir (Özdemir Uluç, 2008). Demokrasi eğitiminde iletişim, çocuğun benlik algısının gelişimini desteklemeli, kendi değerinin farkına varması ve bağımsız düşünme alışkanlığını kazanmasına yönelik açık uçlu ve güvenilir olmalıdır. Çocuk eğitim ortamında iletişim kurarken kendini güvende hissetmeli, duygu ve düşüncelerini açıkça ifade edebilmelidir (Demirbolat, 1999). Böyle bir eğitim ortamında, çocuk kendini eğitim ortamına ait hisseder ve duygu dünyasını ifade etme fırsatı yakalar (Harounoff, 2014).

Demokratik bir eğitim ortamında, öğrenciler sınıf kuralları, değerleri ve ilkeleri ile ilgili kararlara katılma ve bu kuralların, değerlerin ve ilkelerin ihlali durumunda uygulanacak yaptırımlara dair söz hakkına sahip olmalıdır. Ayrıca eğitim hedefleri,

içerik, yöntem ve değerlendirme kararlara katılma hakkını gözetmelidir (Korkmaz ve Gümüşeli, 2013). Çocuğun kendisini ifade etme, kararlara katılma haklarına imkân vermeyen, insan onurunu zedeleyici disiplin yöntemlerinin kullanıldığı, demokratik uygulamaların göz ardı edildiği kısacası çocuk haklarına saygı duyulmayan bir eğitim ortamında çocuk hakları bilgisi veriyor olmak pek bir anlam ifade etmeyecektir (Özdemir Uluç, 2008). Eğitim ortamında iki önemli kavram doğru değerlendirilmelidir. Bunlar “fırsat eğitimi” ve “eğitimde fırsat eşitliğidir”. Fırsat eğitimi sınıf ortamında rastlantısal oluşan durumlarda eğitim fırsatını değerlendirerek öğrencinin değerli deneyimler elde etmesini sağlayan eğitimidir (Fırsat Eğitimi, 2018). Tarhan’a göre fırsat eğitimi problem odaklı bir eğitimidir. Doğal ortamda her gün yapılabilen fırsat eğitiminde, sınıf gibi yapılandırılmış bir ortama ihtiyaç yoktur. Fırsat eğitimi, inisiyatif alınarak seçilir burada özne sadece öğretmen değildir. Özne herkes olabilir ve serbest etkileşim vardır. Fırsat eğitimi Otonom sinir sistemini uyararak, heyecan korku sevinç gibi duyguların yaşanmasına olanak sağlar ki buda öğrenmeyi daha kalıcı kılar (Tarhan, 2014). Bu yönüyle çocuklara haklar ve sorumluluklar öğretilirken onların sınıf içi yaşadıkları problem durumları ya da örnek oluşturabilecek olumlu davranışları değerlendirilerek fırsat eğitimine çevirmek kalıcı öğrenmeyi destekleyecek, haklar bilgisinin hayata geçmesini sağlayacaktır.

Okulda uygulanan açık programın yanı sıra, okul ortamında akademik olmayan ancak yaşantılar yoluyla, eğitsel olarak anlamlı öğrenmeler sağlayan, örtük program fırsat eğitiminin gerçekleşmesine imkân sunmaktadır. Eğiticilerin ve yöneticilerin tutumları, eğitim ortamında çatışmaların çözümü yöntemleri, sosyal çevre ile ilişkiler, okul personeli ve öğrenciler arası iletişim gibi yaşantılar örtük programın bir parçasıdır. Bu yönüyle çocuk hakları ve demokrasi eğitimi için özel bir ortamdaki ziyade günlük yaşam alanları da ideal bir eğitim ortamı sunmaktadır. Burada ailelerin ve öğretmenlerin günlük yaşantılarda oluşan fırsatları değerlendirmeleri ve fırsatları İnsan Hakları Eğitimi’nin bir parçası olarak görmeleri önemlidir (Doğanay& Sarı, 2004; Elkatmış, 2007; McCowan, 2009; Tibbitts, 2015).

Eğitim ortamlarında dikkate alınması gereken diğer kavram ise fırsat eşitliğidir. Sosyal devlet anlayışına göre demokratik bir eğitim sistemi bireysel farklılıkları gözetmelidir. Eğitimde Fırsat Eşitliği ; “ *eğitimsel kaynaklara ulaşabilme ya da onlardan yararlanma eşitliğini ifade eder.*”

Fırsat eşitliği, herkesin aynı yerde aynı eğitime tabi olmasından öte, herkesin kendi yetenekleri doğrultusunda eğitim almasıdır. Demokratik toplumlarda, bireyler potansiyellerini ve yeteneklerini geliştirebilecekleri uygun ortamlarda eğitim alma hakkına sahiptir (Çetinkaya ve Kıncal, 2015; Soylu, 2018). Bu nedenle çocuk hakları ve demokrasi eğitim ortamlarında bireyin ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarabildiği ve geliştirebildiği fırsat eşitliği sağlanmalıdır (Hotoman, 2010). Sınıfta özel gereksinimli bir çocuk varsa gereksinim türüne göre eğitim ortamında düzenlemeler yapılmalıdır.

Erken çocukluk döneminde uygulanan bir programda yer alan hak, saygı, özgürlük, sorumluluk gibi kavramlar her ne kadar soyut kavramlar olsa da bu kavramların öğrenme alanı uygulamalı bir eğitimi kapsamaktadır.

Yaparak yaşayarak öğrenme sağlanabilmesi içinse eğitim ortamları çocukların kendilerini güvende ve rahat hissedebilecekleri şekilde düzenlenmelidir. Çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına göre evcilik, blok, dramatik oyun, müzik, sanat, kitap, fen ve matematik gibi farklı etkinlik merkezlerine yer verilmelidir. Erken çocukluk döneminde çocuklarının hareketli ve enerjik oldukları unutulmamalı gerekli güvenlik tedbirleri alınmalıdır. Eğitim ortamı, hayatın ta kendisi olmalı, çocukların inandıkları sorunları desteklemelerini teşvik ederek ve yanlış olduğunu düşündükleri şeyleri düzeltmek için harekete geçmelerine olanak sağlamalıdır.

Sınıf ortamı çocukların yeteneklerini geliştirmelerine imkân sağlamalı ve eğitim durumlarına göre, gezi gözlem çalışmaları, açık hava sınıfları gibi farklı eğitim ortamlarından da yararlanılmalıdır. Çocukların oyun haklarını kullanmalarını sağlayacak oyun alanları, ilgi alanlarına göre katılım sağlayabilecekleri etkinlik merkezleri yer almalıdır. Etkinlik merkezlerinde, her çocuğun özel ve biricik olduğundan hareketle bireysel farklılıklara uygun düzenlemeler yapılmalı ve çocukların özgür seçim yapmalarına fırsat verilmelidir (Archard, 2012; Güven, 2008;). Etkinlik merkezlerinde çocukların karar verme ve seçim yapma haklarına saygı duyulmalı, merkezlerde özgürce oynamalarına imkân verilmelidir. Özellikle serbest zaman etkinliklerinde çocuklara özgür oyun (free play) imkânları tanınmalıdır. Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminde özgür oyun önemli bir yere sahiptir. Çocukların kendi kurallarını koydukları oyunlar, oyunun sınırları içinde özgür harekete olanak sağlar. Çocuklar özgür oyunla, eşitliğin değerini, başkalarına yardım etmeyi, yarışma yerine yardımlaşmayı ve iş birliği gibi demokratik beceri ve değerleri öğrenirler (Hecht & Ram, 2010).

Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminde kullanılacak öğretim yöntem ve teknikleri. Çocuk hakları ve demokrasi eğitimi gibi haklar ve sorumluluklar üzerine hazırlanan bir programda uygun yöntem ve teknikler kullanmak programın etkililiği açısından oldukça önemlidir. Eğitimcinin konuya yaklaşımı, çocuklara haklarını anlatmaktan öte, onların haklarına saygı duymak ve bu hakları özümseyebilmek adına sorumluluk alabilecekleri yöntem ve tekniklerle eğitim uygulamaları yapmak olmalıdır (Save The Children, 2006). Kullanılan yöntem teknik ve materyaller, çocuk merkezli olmalı, çocukların aktif katılımını teşvik etmelidir. Haklar ve sorumluluklar evrensel bir konudur ancak yerel ve kültürel değer de göz ardı edilmemelidir. Ayrıca bu kavramlar soyut kavramlardır, küçük çocukların bu kavramları anlaması zordur. Bu kavramların somutlaştırılarak çocuklara öğretilmesi için konuya uygun çeşitli materyaller kullanılmalıdır (Bilir Seyhan & Aslan Cansever, 2015). Materyal seçiminde dikkatli olunmalı, hem kendi kültürümüze uygun hem de farklı kültürleri geniş bir yelpazede sunabilecek materyaller seçilmelidir. Materyal seçiminde cinsiyet ayrımcılığını önleyici, hem kız hem erkek çocuklarının ilgisini çekebilecek birlikte yaşayabilecekleri materyaller seçmeye özen gösterilmelidir (Ataman,2008; Dinç,2015; Özer, 2004).

Yeşil ve Aydın'a (2007) göre ; "*Demokratik tutum ve davranışların öğretilmesi için uygulama ağırlıklı, süreç temelli ve yaşantı merkezli yöntemler kullanılmalıdır.*" Okul içi ve okul dışı yaşantılarda ve kişiler arası ilişkilerde bireylerin, hem model alarak hem de yaşayarak öğrenebilmesini sağlayacak yöntemler tercih edilmelidir. Öğretim yöntemleri bireylere bu demokratik değerleri görme ve yaşama fırsatı veren yöntemler olmalıdır.

Kullanılan yöntem ve tekniklerin öğrenciyi güdülemesi ve ilgi çekici olması öğrenmeyi daha eğlenceli ve kalıcı hale getirecektir. İfade özgürlüğü, sorumluluk alma, saygı gibi soyut kavramların içselleştirilebilmesi için öğrenciyeye saygı gösterilmesi, ifade özgürlüğünü kullanabileceği iletişim fırsatları sunulması ve toplumsal ve bireysel sorumluluk almasını sağlamak için bizzat sorumluluk alacağı etkinliklere katılması önemlidir. Burada kullanılan aktif öğrenme yöntemleriyle öğrencinin bilgiyi öğrenmesinden çok davranışa dönüştürmesini desteklemelidir (Yeşil, 2004).Anlatma, tartışma, örnek olay, Oyun, problem çözme, proje, çalışmaları gibi öğrenciyi etkin kılan, katılımcı öğretim yöntemleri bu açıdan etkilidir.

Beyin fırtınası, soru cevap, kavram haritaları, rol yapma, benzetim, ikili ve grup çalışmaları, eğitsel oyunlar, bilgisayar destekli eğitim gibi öğretim teknikleri de çocuğun tartışma, yorumla, akıl yürütüme gibi becerilerini etkin kılan teknikler arasındadır. (Akto & Akto, 2017; Cricik, 1998; Elkatmış, 2007; McCowan, 2011; Samuelsson, 2016; Şahiner,2008; Vieira de Mello, 2004).

Günümüz öğretim yöntem ve teknikleri arasında teknoloji kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır. Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminde gerek yerel ve ulusal sitelerde oldukça faydalı öğretim materyali geliştirilmiştir (Tibbitts, 2011).

Asetatlar, posterler, fotoğraflar, slaytlar, Bilgisayar, projeksiyon, akıllı tahta ile sunulabilen video, film gibi Yardımcı Görseller ile Dijital kamera, fotoğraf makinası gibi teknolojik ürünler de yine çocuk hakları ve demokrasi eğitiminde kullanılacak materyaller arasında yer almaktadır (Selvi,2004; Serriere, 2010; Vieira de Mello, 2004)

Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminde öğretmenin rolü. Eğitimin temel öğelerinden birisi öğretmendir. Ç.H.D.E’de öncelikle öğretmenin insan haklarına, farklılıkların kaçınılmazlığına, hoşgörüye, demokratik yaşamın güzelliğine inanması ve böyle bir yaşam bicini savunması gerekir (Demirbolat, 1999).

Öğretmenin mesleki yeterliliği ve çocuk gelişimi, okul öncesi eğitim programları, ahlaki kavramlar ve değerler eğitimi hakkında ki bilgisi ve bu konudaki deneyimi Ç.H.D.E’de oldukça önemlidir (Johansson, 2009). Öğretmen insan hakları ve demokrasi kavramlarını içselleştirmeli, çocuklara model olduğu bilinciyle, başkalarının haklarına saygılı, demokratik tutum ve davranışlar sergileyen bir birey olmalıdır. Çocuklara karşı tutumlarında ve uyguladığı disiplin yöntemlerinde iletişime açık, alçakgönüllü, nesnel bir bakış açısında sahip, sabırlı, hoşgörülü, sevecen, adil ve eşit olmalıdır. Öğretmenin yaratacağı sevgi dolu, enerjik ve adaletli, hak ve özgürlüklere saygılı, demokratik bir sınıf atmosferi çocuğun demokratik davranışlar kazanmasında önemlidir (Elkatmış, 2007; Kent Kükürtcü, 2011; Koroleva, 2013; Peker Ünal, 2010; UNICEF, 2014; Washington, 2010).

Öğretmenin alan bilgisi ve mesleki yeterliliği, onun fiziki olarak sınıf ortamının düzenlenme, olumlu sınıf atmosferi oluşturma, etkili bir program hazırlama, uygun öğretim yöntemleri seçme, etkili güdüleme yöntemleriyle çocuğun dikkatini çekme ve öğrenmeye yönelik algılarını açma, kalıcı öğrenmeyi destekleyen eğitim durumu

oluşturma, doğru değerlendirme teknikleriyle geri bildirim alma, gibi program uygulamanın en kritik basamaklarını etkileyeceği için, Ç.H.D.E'nin etkililiğinde oldukça önemlidir (Bilir Seyhan & Aslan Cansever, 2015; Bulut Pedük, 2015; Çarıkçı & Er, 2010; Ersoy,2012; Üste, 2007)

Covell, Howe ve Mcneil'e (2008) göre demokrasi eğitiminde en önemli sorunlardan biri öğretmen eğitimidir. Demokrasi yaşayarak öğrenilecek bir süreçtir ve çocuklar tartışarak ve deneyimleyerek öğrenme konusunda isteklidir.

Ancak öğretmenler geleneksel, ezbere dayalı yöntemlerle öğretim yapmaktadır. Demokratik yurttaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi bildirgesine göre; eğiticilerin de demokratik yurttaşlık için eğitim ve insan hakları eğitimi ilkeleri ve uygulamalarında sürekli eğitim almaları, bu alanda etkin bir eğitimin verilmesinin ve sürdürülebilmesinin hayati bir parçası olup, öğretmen eğitimleri planlanmalı ve bu eğitim için yeterli kaynak ayrılmalıdır (Avrupa Konseyi, 2011)

Ç.H.D.E geleneksel, baskıcı, ezbere dayalı eğitim metotlarıyla öğretilemez. Sağnak'a (2008) göre; *Öğretmenin disiplin sağlama yaklaşımları, geleceğin toplumunu oluşturacak bireylerin demokratik davranışlar geliştirmesinde çok önemli bir fonksiyona sahiptir.* Öğretmen disiplin uygulamalarında modern eğitim anlayışına sahip olmalı, çocukların ilgi, istek ve beklentilerine önem verip, esnek ve mantıklı kurallar oluşturmalıdır. Sınıf kurallarını çocuklarla birlikte belirlemelidir (Dönmez, 2015).

Öğretmen aynı zaman da 21.y.y. becerileri olan eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim, işbirliği ve yaratıcılık gibi demokratik becerileri çocuklara kazandırmak için, onları dinlemeli, onların fikirlerine değer vermeli ve çocuklarla işbirlikçi olarak çalışmalıdır. Geleceğin araştıran, sorgulayan, problem çözen, yaratıcı ve yenilikçi düşünebilen vatandaşlarını yetiştirmek için öğretmenin de yeniliklere açık, idealist, farklılıklara saygılı bir birey olması gerekmektedir (Dinç, 2015). Etkili bir öğretimde öğretmen öğrenci etkileşimi önemlidir. Öğretmen program planlayıcı ve uygulayıcısı olarak, çocukların kendi başlarına düşünmelerine, neyi nasıl öğrenebileceklerini anlamalarına, araştırma ve sorulama yaparak öğrenmelerine, kendi aralarında işbirliği kurabilmelerine, fırsat tanıyacak bir sınıf atmosferi yaratmalıdır. Böyle bir ortamda çocuklar çekinmeden kendilerini ifade edebilmeli, öğretmen ile işbirliği kurabilmelidir (Üste, 2007; Washington, 2010)

Çocuk hakları ve demokrasiye yönelik bir eğitimde öğretmenin çocuklarla iletişimi kadar aileyle olan iletişimi ve etkileşimi de program kazanımlarının elde edilmesi adına oldukça önemlidir. Öğretmen aileleri de eğitim sürecine katmalıdır. Öğretmen aile eğitimine yönelik seminerler vermeli, bilgilendirme mektupları, aile katılım etkinlikleri gibi yöntemler kullanarak çocukların öğrenme yaşantılarıyla ilgili ailelerle iletişim kurmalıdır (Yaşar, 2008).

Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminde okulun rolü. Ç.H.D.E'nin etkililiği üzerinde okulların çok önemli bir yeri vardır. Bir okulun demokratik olabilmesinin ön şartı okul ortamında yöneticilerden eğitimcilere, yardımcı personelden, öğrencilere kadar okulun bütün öğelerinde, kişilerarası iletişimde, şiddetten uzak, sevgi saygı ve hoşgörüye dayalı bir atmosferin olmasıdır. Okullar demokratik katılım, işbirliği, güven ve sevgi atmosferinde çocuklara "bizim okulumuz" aidiyetini hissettirmelidir. Bunun için sevgi ve güven ortamının yanı sıra çocukların okullun, sosyal projelerden, öğretim etikliklerine, fiziksel ihtiyaçlardan, eğitsel organizasyonlara kadar, her türlü işleyişinde sorumluluk almaları, planlama ve değerlendirmeye katılımları önemlidir. (Cricik, 1998; Covell, Howe ve Mcneil, 2008; Dönmez, 2015; Hreinsdottir & Davidsdottir, 2012).

İyi bir okul yönetimi iyi bir okul kadrosuyla gerçekleşir. Okul çalışanları arasında mesleki etkileşim ve dayanışma ve saygı olmalıdır. Müdür, öğretmen ve diğer çalışanlara insan hakları ve yapıcı disiplin uygulamaları konusunda eğitim verilmelidir (Sheridan, 2001; Unicef, 2009).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 2, 3, 5, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 28, 29. maddeleri, ışığında öğrenme ortamlarında çocuk haklarına saygı gösterilmesi için devletlerin ve okulların şu yükümlülükleri vardır;

- Hangi gerekçeyle olursa olsun hiçbir ayırım gözetmeden her çocuğa eşit saygı.
- Anlayış, barış, hoşgörü, eşitlik ve dostluğun egemen olduğu bir toplumda, insan haklarına ve temel özgürlüklere ve farklılıklara saygıyı öğretme.
- Çocuğun yüksek yararını her durumda ve en başta gözetme.
- Çocuğun gelişim halindeki yeteneklerine saygı.
- Çocukların kendilerini ilgilendiren bütün meselelerde görüşlerini belirtme ve yaş ve olgunluk durumlarına göre bu görüşleri dikkate aldirma hakkına saygı.
- İfade, din, vicdan, düşünce ve toplanma hakkının tanınması.

- Çocukların özel yaşamlarına saygı.
- Okul disiplininin, çocuğun onuru ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 'de yer alan diğer bütün haklara uygun biçimde uygulanması için gerekli önlemleri alma.
- Çocukların her tür fiziksel sömürüden, zarar veya istismardan, ihmalden, kötü muameleden ve cinsel sömürü dâhil sömürüden korunması (IKS, 2011; Orkodashvili, 2010)

B.M. Çocuk Hakları Komitesi'nin Ç.H.S ilişkin Genel Yorumlarında (2006) ÇHS ışığında olması gereken eğitimin özellikleri şöyledir, eğitim çocuğa yaşam becerileri kazandırmalı ve insan hakları kültürünün hâkim olduğu bir ortamda çocuğun insan haklarından eksiksiz yararlanmasına imkân sağlamadır. Eğitimde amaç çocuğun bir insan olarak saygınlığını, öz saygısını ve kendine güvenini geliştirerek, çocuğun güçlendirilmesidir (Icc, 2006). Bu bağlamda okullar çocuğun yüksek yararını her durumda ve en başta gözetmelidir. Çocuk hakları sözleşmesi doğrultusunda çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarını uygun ortamlar oluşturulmalıdır. Çocukların sağlıklı yaşama hakkına uygun fiziksel ortamlar oluşturulmalı, beslenme, temiz su içme, barınma gibi temel fiziksel ihtiyaçların giderilmesinde uygun ortamlar sağlanmalıdır.

Okul disiplini, çocuğun onuru ve Ç.H.S'de yer alan diğer bütün haklara uygun biçimde olmalıdır. Çocukların her tür fiziksel sömürüden, zarar veya istismardan, ihmalden, kötü muameleden ve cinsel sömürü dâhil sömürüden korunması için okul güvenliğine önem verilmeli. Okul fiziksel koşullardan çevresel koşullara kadar tam olarak denetlenmeli ve gerekli tedbirler alınmalıdır (Dönmez, 2015).

Çocukların gelişim halindeki yeteneklerine önem verilmeli. Gelişme haklarının korunması adına, uygun yollardan bilgi edinebilecekleri kütüphaneler, çocukların eğitim teknolojilerinden etkin bir şekilde yararlanabileceği bilgisayar salonları, yetenekleri ve ilgileri doğrultusunda katılabilecekleri sportif sosyal ve sanatsal faaliyetlere yer verilmelidir. Okul yönetimi çevreye açık olmalı, okullar arası işbirliği, eş güdüm ve iletişim ile öğrenciler arası etkileşimleri artırmalıdır.

Okullarda eğitim felsefesi, çocuk merkezli olmalıdır. Çocuklara yaratıcı sorun çözme ve sosyal problem çözme becerisi, bireysel ve grup içi sorumluluk alma becerisi, gibi demokratik davranışlar kazandırılmalıdır (Lowry, 2002). Bunun için uygun eğitim öğretim faaliyetlerine yer verilmelidir.

Çocuk hakları sözleşmesinin “çocukların kendilerini ilgilendiren bütün meselelerde görüşlerini belirtme, yaş ve olgunluk durumlarına göre görüşlerinin dikkate alma” ilkesi doğrultusunda çocuğun katılım hakkı gözetilmelidir (Genç & Kalafat, 2007).

Eğitimde fırsat eşitliği ilkesi her çocuk için gözetilmelidir. Hangi gerekçeyle olursa olsun hiçbir ayırım gözetmeden, çocukların özel yaşamlarına saygı duyulmalı ve her çocuğa eşit davranılmalıdır. Anlayış, barış, hoşgörü, eşitlik ve dostluğun egemen olduğu bir ortamda, insan haklarına ve temel özgürlüklere, farklılıklara saygı öğretilmelidir. Yöneticiler ve eğitimcilerde böyle bir tutum sergilemedir (Meb, 2015).

Okul yönetimi, etkili ve demokratik olmalı, yöneticiler karar alma süreçlerinde gerek eğitimcilerin gerekse öğrencilerin, gerekse velilerin görüşlerini dikkate almalıdır. Katılım hakkı doğrultusunda çocuklar okullarda görüşlerini özgürce ifade edebilmelidir. Çocukların görüşlerini ifade edebilmesi ve kendilerini etkileyen konularda kararlara katılması onların hakkı olmanın yanı sıra eğitim ortamı ve süreçlerini de olumlu yönde etkilemektedir (Lansdown, 2005).

Lansdown'a (2005) göre çocuklar aşağıda yer alan konularda görüşlerini bildirme kapasitesine sahiptir;

- Müfredatın tasarlanması için fikir bildirme.
- Etkili öğretim yöntemleri hakkında fikir bildirme.
- Personel alımı konusunda fikir bildirme
- Şiddet içermeyen davranışlar ve ayrımcılık yasağı konusunda okul kurallarının geliştirilmesi.
- Oyun zamanlarının düzenlenmesi ve yönetilmesi konusunda fikir bildirme.
- Sınıf tasarımı ve dekorlar konusunda fikir bildirme.
- Akran eğitimi, akran danışmanlığı ve destek konusunda fikir bildirme.

Çocukların katılım hakkının korunması, sınıflarda işbirlikçi, etkileşimli bir sosyal ortam oluşturmanın yanı sıra disiplin tedbirleri, akran zorbalığı ve ayrımcılık konularında da pozitif bir etki yaratır. Çocuğun görüşlerini serbestçe ifade edebilmesi için, çocukların haklarını öğrenmesi gerekir (Şişman, Güleş & Dönmez; 2010).

Çocukların haklarını yalnız bilgi düzeyinde öğrenmesi yeterli değildir. Öğrencilerin bu bilgileri davranışa dökmesine imkân verecek bir eğitime ihtiyaç vardır.

Bunun içinse okul müfredatlarına sistematik ve planlı olarak Ç.H.D.E eklenmelidir. Böylece geleceğin haklarını, sorumluluklarını bilen, demokratik değerlere sahip vatandaşlarının temeli atılmış olacaktır (Bakıroğlu & Kurt, 2009; Özdemir Uluç, 2008; Tüzün & Sarıışık, 2015).

Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminde ailenin rolü. Aile, demokratik tutum ve değerlerin öğrenildiği, vatandaşlık bilincinin geliştirildiği ve böylece demokratik değerlere sahip bireylerin yetişmesine vesile olan ilk ortamdır. Çocuğun demokratik değerlere sahip olabilmesi için aile çocuğa demokratik bir tutum sergilemelidir.

Bireyde kişilik gelişimi daha çok erken çocukluk dönemde şekillenir, çocuklara doğdukları günden itibaren ilgi ve özenle yaklaşılmalıdır. Aileler çocuklarına erken çocukluktan itibaren pozitif ebeveynlik tutumları ile yaklaşmalıdır (Dilci, 2015; Karu & ark, 2012).

Çocuğun temel bakımı ailede karşılanmalı ve onun sevgi ve güvenlik, övgü ve aidiyet, sorumluluk duygusunun gelişimine ve deneyimler kazanmasına yönelik teşvik gibi duygusal ihtiyaçlarına da önem verilmelidir. Evde ilgi ve şefkatle büyütülen çocuk, kabul gördüğünü ve değerli olduğunu hisseder buda onun benlik gelişiminin sağlıklı olmasını sağlar. Demokratik bir aile ortamında çocuğa sorumluluklar verilir ve yerine getirmesi konusunda çocuk desteklenir. Böylece çocuğun kendi kendine öğrenmesine fırsat tanınır ve yeni bilgiler beceriler geliştirmesine yardımcı olunur (Lansdown, 2005).

Demokratik aile tutumuna sahip anne babalar, çocuğun da hakları olduğunu kabul eder, onun görüşlerine değer verir ve kendisi ile ilgili kararlar alması için onu yönlendirirken çocuğun katılım hakkına saygı gösterirler. Erken yaşlardan itibaren görüşlerini çekinmeden özgürce ifade etmesine fırsat tanınan, haklarına saygı duyulan bir aile ortamında çocuğun sosyal becerileri gelişir. Benlik gelişimi sağlıklı olan çocuk, büyüdüğünde özgüveni yüksek, girişken, bağımsız, gerçekçi, güvenli, kendi kendilerini denetleyebilen, sosyal ve arkadaş canlısı kişilik özellikleri sergiler (Çakmak Güleç ve Özdemir, 2006; Elkatmış, 2007; Ersoy, 2012; Twum-Danso, 2009).

Çocuğun şiddet, çatışma, gibi olumsuz aile tutumlarına maruz kalması, onun üzerinde yıkıcı etkiler yapar. İlgisiz, ihmalkâr, aşırı otoriter aile tutumlarıyla yetişmiş çocuklar topluma karşı genellikle güvensizdir.

Çocuğun sıklıkla maruz kaldığı acı duygular ve düş kırıklıkları, onda hayata karşı öfke duygusunu tetikler. Bu da çocuğun gelişimini, toplumsal uyumunu ve başarısını olumsuz yönde etkiler (Meb, 2013).

Ailelerin tam olarak demokratik tutum sergileyebilmeleri içinse Ç.H.S konusunda bilgi sahibi olmaları gerekir. Aileler bu konuda bilgi kazandıkça, çocukların hakları konusunda farkındalıkları artacak ve bu konuda daha duyarlı davranacaklardır. Bu bağlamda çocuk hakları ve demokrasi eğitimi uygulamalarına yönelik ailelerin de çocuk hakları konusunda bilgi sahibi olmaları önemlidir (Maboçoğlu, 1999; Sağlam, Ulutaş & Çalışkan, 2015; Yurtsever Kılıçgün, 2015). B.M. Çocuk Hakları Komitesi'nin Ç.H.S ilişkin Genel Yorumları raporuna göre Ç.H.S. taraf devletlere, ailelere ve farklı kurumlarda çocuklarla ilgili çalışan meslek gruplarına yönelik sistematik çocuk hakları eğitimi verilmesini ve Ç.H.S. konusunda kamuoyunda bilinç ve duyarlılık geliştirme kampanyaları yürütülmesini tavsiye eder (ICC, 2008).

Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminde okul aile işbirliği. Ç.H.D.E'ye yönelik bir programda öğretim süreçleri üzerinde odaklanıldığı kadar ailedeki yapı ve süreçler üzerinde de odaklanılmalıdır. Geleceğin bilinçli, demokratik vatandaşlarını yetiştirmede, toplumda çoğulcu ve katılımcı demokrasinin geliştirilmesinde ailelerin önemli bir rolü vardır. Çocuk yaşadığı toplumsallaşma süreci içinde gelişir. Ailede toplumsallaşma, ailenin yaşam kalitesine göre nitelik kazanır. Ailenin toplumsal konumu, yapısı, sosyokültürel düzeyi çocuğun gelişme ve yetişme süreçleri üzerinde etkilidir (Cılga, 2006).

Geleceğin vatandaşlarını yetiştirmede aile, birinci derece sorumlu olmakla birlikte okul, aileden sonra sorumluluk alan ikinci kurumdur. Çocukların öğrenme faaliyetleri ailede başlar ve sonrasında aile ve okulla birlikte devam eder (Yeşil & Aydın, 2007; Çullu & Samancı, 2016). Çocuklar aile ortamında edindikleri bilgi ve deneyimlerle okul ortamında edindikleri bilgi ve deneyimleri birleştirerek geleceğe hazırlanırlar. Burada önemli olan aile ve okul ortamının birbiri ile tutarlı ve karşılıklı olarak birbirini destekleyici olmasıdır (Kolay, 2004).

Ç.H.D.E'ye yönelik bir eğitimde çocuklar haklarını koruma ve başkalarının haklarına saygı, işbirliği, sırasını bekleme, duygu ve düşüncelerini uygun yollarla ifade etme gibi konularda planlı uygulamalarla davranış kazanırlar.

Burada çocukların evde ve okulda haklarına ilişkin aldığı mesajların ve uygulamaların birbiriyle örtüşmesi önemlidir (Dinç, 2015). Demokrasi, yaşanılabilir kadar öğrenilebilir. Bu nedenle okulda ve ev de demokrasinin yaşandığı bir ortam olması önemlidir.

Öğretmenler, aile ile iletişim halinde olmalı, aileyi tanımaya çaba göstermelidir. Böylece öğretmen bir yandan çocuğu ve aileyi tanırken diğer yandan da ailenin okulu tanımaya ve okula güven duymasına imkân sağlamış olacaktır. Böylece okul ile işbirliği artacak ve eğitim hedeflerine ulaşmak daha kolay olacaktır (Çullu & Samancı, 2016). Toplumsal ve ailevi sorunlar yaşayan bir çocuğun okuldaki eğitim hayatı ve okul başarısı bu durumlardan doğrudan etkilenmektedir. Örneğin evden okula aç gelen bir çocuğun etkinliklere uyum sağlaması zor olacaktır. Ya da aile içi şiddete maruz kalan bir çocuğun okulda davranış problemleri sergilemesi beklenmedik bir durum olmayacaktır. Yeterince beslenmemiş, sağlık sorunları, güvenlik ve sevgi gibi temel gereksinimleri karşılanmamış bir çocuğun okul ortamına adapte olması zor olacaktır. Burada eğitimciler çocukların aileleriyle iletişim kurmalı çocukların aile de karşılanmayan fiziksel ve duygusal gereksinimlerine yönelik tedbirler alınmasına destek olmalıdır (Yeşil & Aydın, 2007). Aileler, çocuklarını okula gönderdiklerinde çocukların gerek bilişsel gerekse sosyal ve diğer gelişim alanlarında ki yeterlilikleri hakkında öğretmen ile iletişim kurmalıdır. Aileler çocuklarının gelişimi konusunda kendilerini eğitim sisteminin bir parçası olarak görmelidir (Çalışkan & Ayık, 2015). Okul-aile işbirliğinin güçlü olması, hem eğitimin amaçlarının gerçekleşmesinde önemlidir (Çullu & Samancı, 2016). Okul-aile iş birliği, öğrenci başarısının artması, katılım, güdülenme, kendine güven duygularının gelişmesini ve öğrenci davranışlarının olumlu yönde değişmesini sağlamaktadır. Ayrıca çocukların okul ve öğretmenlere ilişkin olumlu tutumlar geliştirilmesinde de aile katılımı temel bir araçtır (Kolay, 2004). Aileler zaman zaman, çocuğun sağlıklı gelişimi ve eğitimi için neler yapmaları gerektiği konusunda yetersiz olabilirler. Burada aile eğitim programlarıyla, ailelerin ihtiyaç gördükleri konularda bilgi edinmesi desteklenmelidir. Eğitim gereksinimleri aileden aile farklılık gösterecektir. Ailelerin sosyokültürel özellikleri göz önünde bulundurularak, eğitimde eşitlik ilkesi ile aile eğitimleri ve aile katılım çalışmalarıyla okul ile iş birliği kuvvetlendirilmeli, çocuklarının eğitimi konusunda kendilerini geliştirmelerine imkân sağlanmalıdır (OBADER, 2013).

Demokratik aile tutumları, demokratik disiplin uygulamaları, çocuk hakları, çocukla etkili iletişim, gibi çocuk hakları ve demokrasi eğitimine yönelik düzenlenen aile eğitim programlarıyla Ailelerin demokrasi ve çocuk hakları konusunda bilinçlendirilmesi, çocuk hakları ve demokrasi eğitiminin ev ortamında da desteklenmesi sağlanabilir (Çullu & Samancı, 2016)

Erken Çocukluk Döneminde Ç.H.D.E'nin Kapsamı ve Boyutları

Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminin kapsamı, bu eğitimin verileceği yaş grubunda yer alan çocukların gelişim özelliklerine göre belirlenmelidir. Okul öncesi ve ilkokul kademesinde verilecek Ç.H.D.E'nin içerik ve kapsamının, ortaokul ve sonrasında verilecek bir eğitimden farklı kapsam ve içeriğe sahiptir (Hotoman, 2010).

Erken çocukluk döneminde çocukların bilişsel ve sosyal gelişimlerine uygun olarak belirlenmiş içeriklerle verilecek çocuk hakları ve demokrasi eğitimi ile gelecekte hak ve sorumluluklarının farkında, demokratik yurttaşlık bilincine sahip bireyler yetiştirmek mümkün olacaktır. Erken çocukluk dönemde verilecek Ç.H.D.E'nin kapsamı şöyledir;

İçerik – Kazandırılacak Konular: Ç.H.S, sınıf kuralları, aile yaşamı, toplumsal yaşam ve kurallar, düzen, işbirliği, sorumluluk, dürüstlük, kimlik, ayrımcılıkla mücadele, çatışmaların çözülmesi, benzerlik ve farklılıkları takdir etme, benlik saygısını güçlendirme, güven inşa etme, insanların birbiri ile ortak yanları ve farklılıklarıdır (Dinç, 2017; Elkatmış, 2007; Ersoy, 2008; Greenberg, 1992; Kerr, 1999).

Temel Kavramlar: Birey (Kimlik), toplum, sorumluluk, görev, sürdürülebilirlik (Ersoy, 2008; Hägglund & Samuelsson, 2009; Johansson, 2009).

Değerler, Tutumlar ve Beceriler: Adalet, dayanışma, işbirliği, paylaşma, saygılı olma, farklılıklara saygı, birlikte çalışma, iletişim kurma, problem çözme, eleştirel düşünme, empati kurma, neden-sonuç, ilişkilerini anlama, eylemleri analiz etme, çatışmaları çözme (COE, 2016; Elkatmış, 2007; Ersoy, 2008; Kerr, 1999; Moss, 2007).

Temalar: Yurttaşlık, demokrasi, ayrımcılık, eğitim ve serbest zaman, çevre, aile bakımı ve alternatif bakım, toplumsal cinsiyet eşitliği, sağlık ve refah, medya ve internet, katılım, barış ve insan güvenliği, yoksulluk ve sosyal dışlanma, şiddet (Flowers, 2010).

Lucas'a (2009) göre çocuk hakları eğitiminin tema ve alt temaları şöyledir;

Yaşama hakları: su, yiyecek, barınma, sağlık

Gelişim hakları: eğitim ve oyun

Korunma hakları: sevgi ve bakım, çalışma hayatı, özel gereksinim, savaş

Katılım hakları: kimlik, ifade, yaşam

Friedmann ve Covell'in hazırladığı (2012) çocuk hakları eğitimi müfredatı Ç.H.S' nin maddeleri doğrultusunda, yaşama ve gelişme hakları, korunma hakları ve katılım haklarına dayanan 15 temadan oluşmaktadır. Bu temalar ve içerikleri şöyledir;

Yaşama Ve Gelişme Hakları:

- 1- Giriş: Madde 1: Çocuğun tanımı, Madde 2: Ayrımcılık
- 2- Su: Madde 6: Yaşam ve gelişim hakkı, Madde 24: Sağlık bakımı ve hizmetleri
- 3- Beslenme: Madde 6: Yaşam ve gelişim hakkı, Madde 24: Sağlık bakımı ve hizmetleri
- 4- Barınma: Madde 6: Yaşam ve gelişim hakkı, Madde 27: Yeterli yaşam standardı
- 5- Sağlık: Madde 6: Yaşam ve gelişim hakkı, Madde 24: Sağlık bakımı ve hizmetleri, Madde 27: Yeterli yaşam standardı
- 6- Eğitim: Madde 17: Bilgi ve medyaya erişim, Madde 28: Eğitim hakkı, Madde 29: Eğitimin amaçları
- 7- Oyun: Madde 31: Serbest zaman, oyun ve kültür

Korunma Hakları:

- 8- Sevgi ve Bakım: Madde 3: Çocuğun öncelikli yararı, Madde 4: Sözleşmedeki hakların kullanılması, Madde 9: Anne babadan ayrılma, Madde 10: Ailenin yeniden bir araya gelmesi, Madde 16 Özel yaşamın gizliliği, onur ve saygınlık, Madde 18: Anne babanın ortak sorumluluğu, Madde 19: Her tür şiddet, istismar ve ihmale karşı korunma, Madde 20: Alternatif bakım, Madde 21: Evlat edinilme, Madde 22: Sığınmacı çocuklar, Madde 25: Kurumların periyodik olarak denetlenmesi
- 9- Çalışma hayatı: Madde 32: Çocuk emeği sömürsü, Madde 33: Çocuklar ve uyuşturucu kullanımı, Madde 34: Cinsel istismara karşı korunma, Madde 35: İnsan kaçakçılığı, satışı ve kaçırılmasına karşı korunma, Madde 36: Diğer istismar biçimlerine karşı korunma
- 10-Özel ihtiyaçlar: Madde 23: Engelli çocuklar
- 11-Barış: Madde 3: Çocuğun öncelikli yararı, Madde 6: Yaşam ve gelişim hakkı, Madde 38: Silahlı çatışmadan etkilenen çocukların korunması

Katılım Hakları:

- 12-Kimlik: Madde 2: Ayrımcılık, Madde 7: Doğum kaydı, ad, vatandaşlık ve anne baba bakımı, Madde 8: Kimliğin korunması, Madde 30: Azınlık ve yerli haktan çocuklar
- 13-İfade özgürlüğü: Madde 12: Çocuğun görüşüne saygı gösterilmesi, Madde 13: İfade ve bilgi özgürlüğü: Madde 14: Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü: Madde 15: Barışçıl örgütlenme ve toplanma özgürlüğü: Madde 17: Bilgi ve medyaya erişim
- 14-Yaşama: Madde 1, Çocuğun tanımı, Madde 6, Yaşam ve gelişim hakkı
- 15-Katılım: Madde 12: Çocuğun görüşüne saygı gösterilmesi, Madde 13: İfade ve bilgi özgürlüğü, Madde 14: Düşünce, vicdan ve din

özgürlüğü, Madde 15: Barışçıl örgütlenme ve toplanma özgürlüğü,
Madde 42: Sözleşmenin yaygın tanıtımı

Vieira de Mello'ya (2004) göre okul öncesi ve ilkököl birinci sınıf çocuklarına yönelik hazırlanan insan hakları eğitiminin kapsam ve içeriği tablo da verilmiştir.

Tablo 2
Okul Öncesi ve İlkokul Birinci Sınıf Çocuklarına Yönelik İnsan Hakları Eğitimi Kapsam ve İçeriği

Öğretim Seviyesi	Okul öncesi ve ilkököl birinci sınıf (3-7 yaş)
Hedefler	Kendine saygı duymak Ebeveynlere ve öğretmenlere saygı duymak Diğerlerine saygı duymak
Anahtar kavramlar	Kendim Toplum Kişisel sorumluluklarım
Uygulamalar	Görev Adalet Kendini İfade Etme / Dinleme İşbirliği / Paylaşım Küçük Grup Çalışması Bireysel Çalışma Neden Sonuç İlişkisini Anlamak Empati Demokrasi Çatışmaların Çözümü
Özel insan hakları sorunları	İrkçılık Cinsiyetçilik Haksızlık İnsanlara zarar vermek (duygular, fiziksel olarak)
İnsan hakları standartları, sistemleri ve araçları	Sınıf kuralları Aile hayatı Toplumsal Standartlar Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi Çocuk Hakları Sözleşmesi

İlgili Araştırmalar

Çocuk Hakları Eğitimi İle İlgili Araştırmalar. Çocuk hakları eğitimine ilişkin yapılan araştırmalar incelediğinde, öğretmen ve aile görüşlerine, çocuk hakları eğitiminin genel değerlendirmesine, mevcut programlarda değerlendirilmesine ve eğitimin çocuklar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine yönelik farklı eğitim düzeylerinde yapılan araştırmalara rastlanmıştır. Araştırmanın bütünlüğünü bozmamak adına bu araştırmanın örnekleminden farklı yaş gruplarını içeren araştırmalara sınırlı olarak yer verilmiştir.

Çocuk Hakları Eğitimine İlişkin Öğretmen ve Aile Görüşlerine Yönelik Yapılan Araştırmalar. Çocuk hakları eğitimine yönelik ilk ve orta öğrenim öğretmenlerinin görüşlerine yönelik yapılan araştırmalarda genellikle öğretmenlerin bu konudaki algılarına, eğitim sürecinde yaşadıkları sorunlara ve çözüm önerilerine yer verildiği gözlemlenmiştir (Ersoy,2012; Kepenekçi & Baydık, 2009; Özdemir Doğan, 2017; Öztürk, 2017; Öztürk, Eren & Topçu, 2017; Peker Ünal,2010).

Çocuk hakları eğitimine yönelik okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin okul öncesi dönem çocuğa sahip ailelerin görüşlerine dair yapılan araştırmalara aşağıda yer verilmiştir.

Neslitürk ve Ersoy (2007), okul öncesi öğretmenliği programı 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının, çocuk haklarının öğretimine ilişkin görüşlerini incelemeyi amaçladıkları araştırmalarında Okulöncesi Öğretmenliği Programı 4. sınıfta öğrenim gören 13 gönüllü öğretmen adayıyla çalışmışlardır. Öğretmen adayları araştırma kapsamında çocuk hakları öğretimine yönelik etkinlikler hazırlayıp uygulamışlardır. Öğretmen adaylarıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerden içerik analizi yöntemi ile elde edilen verilere göre, öğretmen adayları çocuk hakları öğretiminde çoğunlukla drama, anadil ve oyun etkinliklerinden yararlanmışlardır. Ayrıca öğretmen adayları, erken çocukluk döneminde çocuk hakları öğretimine, haklarını bilme, kendini savunma, empati kurma ve davranış gelişmesine katkıda bulunmak için uygun etkinlikler yoluyla yer verilmesi gerektiğini düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Yurtsever (2009) anne ve babaların çocuklarının haklarına yönelik tutumlarını ve bu tutumları etkileyen değişkenleri ortaya koymak amacıyla 6-14 yaş grubu çocuğu olan anne ve babalarla gerçekleştirdiği araştırmasında 63 maddeden oluşan

5 dereceli Likert tipi “Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği” geliştirmiştir. Araştırma sonucunda anne ve babaların çocuklarının hakları konusunda çocuğun cinsiyetine bağlı olarak farklı tutumlar benimsediklerini, ebeveynlerin çocuklarının yaşları küçüldükçe “Bakım ve Korunmadan yana tutum sergilediklerini, ebeveyn otorite tiplerinin ebeveyn çocuk hakları tutumları üzerinde etkisi olduğunu ifade etmiştir.

Akman ve Ertürk (2011), okul öncesi öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerini ve eğitim hakkı, eğitimde fırsat eşitliği, çocuk haklarının erken çocukluk döneminde öğretilmesi konularına ilişkin öğretmen görüşlerini incelemeyi amaçlamışlardır. 19 ilde görev yapan 150 okul öncesi öğretmeni ile anket formundan elde ettikleri verilere göre, öğretmenlerin eğitim hakkının, eğitimde fırsat eşitliğinin önemini açıkladıkları ayrıca bu dönemde çocuklara haklarının öğretilmesi gerektiğini düşündükleri, ancak bunu etkinlik bazında hemen hemen hiç uygulamaya dökmedikleri belirlenmiştir. Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları bilgisine sahip olmalarına rağmen çocuklara sahip oldukları haklar konusunda etkinlikler planlamayı olağan bir durum olarak görmedikleri bilgisine ulaşılmıştır.

Koran (2012), okul öncesi öğretmenlerinin eğitim ortamındaki çocuk katılımı anlayışlarını incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada okulöncesi öğretmenliği “okul deneyimi” dersi kapsamında 3. Sınıfta öğrenim gören 34 öğretmen adayı tarafından gerçekleştirilen, 18 öğretmenin sınıf içi uygulamalarına dair gözlemlerin kayıtlarından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin çocukların katılım hakkı açısından olumlu uygulamalara sahip olmasına karşın çeşitli nedenlerden dolayı çocukların katılım hakkını ihlal eden uygulamaların olduğu ifade etmiştir.

Türkoğlu ve Gültekin Akduman (2013), okul öncesi öğretmenliği programına sahip yükseköğretim kurumlarının müfredatlarının “Çocuk Hakları” dersi boyutunda değerlendirilmesi ve okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik görüşlerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın ilk aşamasındaki veriler doküman incelemesi ile ikinci aşamasındaki veriler ise yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış, verilerin analizinde betimsel istatistikler ve içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk hakları konusunda bilgiye gereksinim duymalarına rağmen, bu dersin pek çok üniversitede olmadığını, çok azında ise seçmeli statüde olduğunu ve bu durumun dersin kapsamı ve etkinliğini azalttığını ifade etmişlerdir.

Kor (2013) okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları konusundaki görüşlerini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çanakkale merkezden seçilen 151 anasınıfı öğretmeninden anket formu ile elde edilen verilere göre, öğretmenlerin Ç.H.S’de yer alan “çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması” ile ilgili maddelerin erken çocukluk döneminde farkındalık oluşturamayacağını, fakat “çocuğun yaşama, gelişme, sağlık ve eğitim hakkı” ile ilgili maddelerin farkındalık oluşturabileceğini düşündüklerini ayrıca çocuk hakları konusunda bilgi sahibi olmaları ve öğretim sürecinde çocuk hakları farkındalığına ilişkin görüşlerinde eğitim durumu ve hizmet süresi değişkenine göre anlamlı farklılık olduğunu ifade ettikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Doğan, Torun ve Akgün (2014), okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin görüşlerini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Adıyaman, Kilis 7 Aralık, İnönü, Atatürk, Kafkas ve Alpaslan Üniversitelerinin okul öncesi öğretmenliği programında öğrenim gören toplam 382 öğretmen adayından “Çocuk Hakları Tutum Ölçeği” (ÇHTÖ) ile elde ettikleri verilere göre, okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik tutum puanlarının oldukça yüksek olduğunu, öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumları arasında sınıf düzeyi, anne ve baba eğitim düzeyi, ailenin aylık gelir düzeyi ve çocuk haklarına ilişkin ders alma durumlarına göre anlamlı bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Cassidy, Brunner ve Webster (2014), İskoçya’da bir üniversitede öğretmenlik eğitimi ve çocukluk uygulama programlarına giriş yapan öğretmen adaylarının insan hakları eğitimi bilgilerini ölçmeyi amaçlamışlardır. 148 öğretmen adayı ile gerçekleştirilen anketlerden elde edilen verilere göre, öğrencilerin kendilerini insan hakları eğitimi konusunda yetersiz gördüklerini ve bu konunun üniversite eğitim müfredatında yer almasını gerektiğinin düşündüklerini ifade ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Jerome ve arkadaşları (2015) çocuk hakları eğitiminin eğitim uygulamalarına ve öğretmen eğitimine ne ölçüde dâhil edildiğini 26 ülkede incelemişlerdir. Araştırma sonucunda çocuk hakları eğitiminde en önemli eylem alanının öğretmen eğitimi olarak belirlendiği ancak hiçbir ülkede bu konuda öğretmenlere özel bir hizmet sağlanmadığı, 26 ülkenin çoğunda resmi bir çocuk hakları eğitim müfredatının yer almadığı, çocuk hakları eğitimi uygulamalarının çok az ülkede tutarlı olarak izlenildiğini ifade etmişlerdir.

Jerome (2015), öğretmenlerin çocuk hakları eğitimine bakış açısının sundukları eğitimi etkilediği düşüncesiyle üç farklı bakış açısına göre öğretmenlerin üstlendiği üç farklı rolü değerlendirmiştir. Çocuk hakları eğitimine yasacı bakış açısıyla bakan öğretmenleri çocuk hakları sözleşmesinin okuyucuları ve teknik uygulayıcı olarak konumlandırırken, reformist bakış açısına sahip öğretmenlerin sınıflarının kapısını çocuk hakları eğitimine açan ve bu konuda çocuklarla ve velilerle etkileşime giren öğretmenler olarak konumlandırmaktadır. Son olarak radikal bakış açısına sahip öğretmenlerinse, çocuk hakları eğitimde aktif uygulayıcılar olarak bu eğitimi bir hak eğitimi olarak gören ve gelecekte özerkliği ve özgürlükçülüğü savunan insanlar yetiştirmeyi amaçlayan kişiler olarak konumlandırmaktadır.

Koran (2015) okul öncesi ve ilkokullarda görev yapan öğretmenlere yönelik 'Çocuk Hakları ve Hak İhlalleri Eğitimi'nin, öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Eylem araştırması olarak gerçekleştirilen bu çalışmada gönüllü 18 öğretmenden bireysel olarak her öğretmen tarafından doldurulan Eğitim Değerlendirme Formu ve odak grup görüşme tekniği ile elde edilen verilere göre öğretmenlerin eğitim sürecinde edindikleri bilgileri çocuklara öğretmeye istekli olduklarını fakat bu konudaki eğitim ihtiyaçlarının devam ettiğini belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Bulut Pedük (2015), "Çocukların Hak Ettiği Eğitimi Almalarında Onların Gelişim Haklarını Bilen ve Dikkate Alan Okul Öncesi Öğretmenleri Olabilmek" adlı araştırmasında okul öncesi eğitimde çocukların gelişim haklarının korunması için öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi vermeleri gerektiğini ve çocuk hakları eğitiminde çocukların demokratik tutumlarla, demokratik ortamda eğitilmesi ve çocuklara sorumluluklar verilmesi gerektiğinin önemini vurgulamıştır.

Coşkun (2015) Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocukların Katılım Haklarına İlişkin İnançlarını belirlemeyi amaçladığı araştırmasında devlet ve özel anaokullarında çalışmakta olan 320 okul öncesi öğretmeninden "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocukların Katılım Haklarına İlişkin İnançları Ölçeği" aracılığıyla veri toplamıştır. Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin, çocukların kendilerini ilgilendiren her konuda kararlara katılması yönünde görüşlerinin ne olumlu ne de olumsuz olduğunu, çocuk hakları sözleşmesini okuma durumu ile

meslek hayatı döneminde sözleşmeye ilişkin katılınan kurs, seminer, atölye vb. çalışmaların öğretmenlerin inançlarında pozitif yönde etkili olduğunu ifade etmiştir.

Bilir Seyhan ve Arslan Cansever (2015) okulöncesi öğretmen adaylarının, çocuk hakları temalı panolar geliştirdikleri araştırma sonucunda panolarının, çocukların zihinsel gelişimlerine katkıda bulunduğu, hayal dünyalarını genişlettiği, konuya dikkat çekmede yararlı olduğu ve öğretmen adaylarının konuyu içselleştirmelerine katkıda bulunabileceğini ifade etmişlerdir.

Dinç (2015) araştırmasında 5-6 yaş aralığında çocuklara sahip ebeveynlerin çocuk haklarına ilişkin görüşlerini, çocuk hakları eğitimi uygulamalarını ve uygulamalarında karşılaştıkları sorunları incelemiştir. Araştırma sonucunda, ebeveynlerin, çocuk hakları konusunu yeterince bilmedikleri ve bilinçlendirme gereksinimi içinde oldukları ve evde çocuk hakları eğitimine yönelik uygulamalarında, çocuklarla konuşma ve örnekler vererek anlatma, aile ortamında yaparak yaşayarak öğrenme, model olma yaklaşımlarını kullandığı ortaya çıkmıştır.

Bilir Seyhan ve Arslan Cansever (2016), öğretmen adayları tarafından çocuk hakları teması çerçevesinde tasarlanmış olan veli bilgilendirme panolarının tanıtımını amaçlamıştır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının çocuk hakları ile farkındalık kazanarak ailelerin çocuk hakları ile ilgili bilinçlendirilmesini sağladığını ifade etmişlerdir.

Bilir Seyhan ve Arslan Cansever (2017) Okul Öncesi Öğretmenliği öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin algılarının Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı dersinde geliştirdikleri pano tasarımlarından örneklerle incelemeyi amaçları araştırmalarında “sağlamlık-dayanıklılık, tekrar kullanılabilirlik, taşınabilirlik, işlevsellik, yaratıcılık özgünlük ve tasarım öğelerine uygunluk” kriterleri ışığında değerlendirdikleri ve kriterlere uygun olan on iki tasarımı tanıtılmışlardır. Araştırma sonucunda panoların, çocukların ve velilerin dikkatini ilgili konuya çekmede ve konuya ilişkin farkındalık oluşturmada etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Şallı (2017), “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk Hakları İle İlgili Görüşlerini belirlemek amacıyla, 15 okul öncesi öğretmeninden açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formuyla elde ettiği verileri içerik analizi yöntemi ile değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları konusuna programda yer verilmesi gerektiğini düşündüğü; fakat ne şekilde uygulanması

gerektiği ile ilgili sınırlı bilgilere sahip oldukları ve bazı teknik eksiklere bağlı sebeplerle sınıflarında fazla uygulamadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca yapılan araştırmanın sonucuna dayanarak; çocuk hakları ile ilgili örnek programlar hazırlanıp bu programların tanıtılması ile ilgili seminerler düzenlenmesi ve ailelerle işbirliği yapılması ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Aydınlık (2017) okul öncesi öğretmenlerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarının okul öncesi öğretmen adaylarının tutumlarından farklı olup olmadığını saptamayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü lisans programı 1. ila 4. sınıflarına devam eden 66 öğrenci ve Ankara ilinde, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli okullarda çalışan 80 Okul Öncesi Öğretmeninden oluşan toplam 146 katılımcıdan "Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği" (ÇHTÖ) aracılığıyla veri toplamıştır. Araştırma sonucunda cinsiyetin Okul Öncesi Öğretim programına kayıtlı öğrencilerin ve okul öncesi öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin tutumları üzerinde etkisi olmadığını ancak, lisans programına kayıtlı olan öğrenci grubunun çocuk haklarına ilişkin tutumlarının, okul öncesi öğretmenlerinin tutumlarına göre daha olumlu olduğunu ifade etmiştir.

Kardeş ve ark. (2017) okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik görüşlerini incelemeyi amaçladığı araştırmasında, okul öncesi öğretmenliği bölümünde eğitim gören, amaçlı örnekleme yoluyla seçilen, 38 lisans öğrencisinden, nitel veri toplama araçlarından görüşme yöntemiyle veri toplamıştır. Araştırmaya sonucunda öğretmen adaylarının çocukların haklarını korumada en önemli paydaşların aileler, öğretmenler, adalet çalışanları ve toplum olduğunu, kendilerinin çocuklara karşı en fazla ihmal ve istismardan koruma ve onlara eğitim hakkını sağlama gibi yükümlülükleri olduğu, çocuk hakları konusundaki mevcut uygulama ve politikaları büyük oranda yetersiz bulduklarını belirttiklerini ifade etmişlerdir.

Leblebici ve Çeliköz (2017) okul öncesi ve sınıf öğretmenliği (öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik tutumlarını ve bu tutumlar üzerinde etkili olabilecek bazı faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Tarama modelinin kullanıldığı araştırmanın örneklemini İstanbul'da iki farklı üniversitenin eğitim fakültelerinin okul öncesi (119) ve sınıf öğretmenliği (137) bölümlerinde öğrenim gören toplam 256 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Karaman Kepenekçi (2006) tarafından geliştirilen 'Çocuk Haklarına Yönelik Tutum Ölçeği' aracılığıyla

toplanmıştır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik genel tutumlarının oldukça yüksek düzeyde olumlu olduğunu, öğretmen adaylarının sınıf öğretmenliği ya da okul öncesi öğretmenliği bölümlerinde öğrenim görüyor olmalarının tutumlarını değiştirmedini ve kadın öğretmen adaylarının erkeklere oranla tutumlarının daha olumlu olduğunu ifade etmişlerdir.

Öztürk ve Doğanay (2017b), öğretmen adayları için Çocuk Hakları Eğitimine Yönelik Tutum Ölçeği (ATCRE) geliştirmişlerdir. Araştırmanın çalışma grubunu 550 sınıf ve okul öncesi öğretmenliği adayları oluşturmuştur. Araştırma sonunda 20 maddeden oluşan, üç faktörlü güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracına ulaşmışlardır.

Çocuk Hakları Eğitimine Mevcut Programlarda ve Okul Ortamlarında ve Eğitim Materyallerinde Yer Verilme Durumuna Yönelik Yapılan Araştırmalar.

Mevcut programlarda, okul ortamlarında ve eğitim materyallerinde çocuk hakları eğitimine yer verilme durumuna yönelik ilk ve orta öğrenim düzeyinde yapılan araştırmalarda; insan hakları eğitimi, çocuk hakları sözleşmesinin eğitim programlarına yansımaları, hak temelli okul ölçeği geliştirilmesi gibi konulara yer verildiği gözlemlenmiştir (Çakır, 2008; Elkatmış, 2007; Gündoğdu, 2004; Hareket, 2018; Özdemir Uluç, 2008; Öztürk & Doğanay, 2017; Tunç Uçuş, 2009; Üste, 2007). Bu konuda erken çocukluk dönemine yönelik yapılan çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Karaman Kepenekçi ve Aslan (2011) Türkiye’de okulöncesi dönem çocuklarına seslenen, çeviri kitaplar da dâhil 81 kitabı, çocuk haklarına yer verme düzeyi açısından çözümlenmiş ve okulöncesi dönem çocuklarının çocuk hakları eğitiminde bu kitaplardan yararlanabilme durumunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma sonucunda kitaplarda çocukların gelişimsel ve yaşamsal hakları ile ilgili anlatımlara daha çok; katılım ve korunma hakları ile ilgili anlatımlara ise daha az yer verildiği sonucuna ulaşmıştır.

Batur Musaoğlu ve Haktanır (2012) MEB (2006) 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programını çocuk hakları açısından analiz etmiştir. Araştırma sonucunda katılım ve gelişim haklarına programda çoğunlukla yer verildiğini, gelişim haklarına, kaliteli bir eğitim hakkı olarak yer verildiğini, insan hakları kültürüne sahip çocukları yetiştirmek için programın yeniden yapılanması gerektiğini ifade etmiştir.

Gürkan ve Koran (2014), Okul Öncesi Eğitim Programı'nda çocuğun katılım hakkına yer verilme durumunu analiz etmişlerdir. Araştırmaya sonucunda katılım hakkına en çok sosyal duygusal gelişim alanında yer verildiğini, psikomotor gelişim alanı içerisinde ise hiç yer verilmediğini, programın temel özelliklerinin ise büyük çoğunlukla katılım hakkının niteliklerinden “gönüllü, saygılı, ilgili ve kapsayıcı” niteliklerini içerdiğini ifade etmiştir.

Sildir (2016), okul öncesi döneme yönelik hikâye kitaplarının MEB 2013 okul öncesi eğitim programında yer alan sosyal-duygusal alan gelişimle ilgili kazanımları desteklemeleri yönünden incelemiştir. Araştırma sonucunda, 2014-2015 eğitim öğretim yılında kitap merkezlerinde yer alan toplam 300 hikâye kitabını incelemiş ve “Kendisinin ve başkalarının haklarını korur.” kazanımının %1,21 temsil edilme oranıyla kazanımlar arasında son sıralarda yer aldığını ifade etmiştir.

Brantefors ve Quennerstedt (2016), çocuk hakları eğitimi ile ilgili araştırmaları sentezledikleri çalışmalarında çocuklara insan haklarının öğretilmesine ilişkin konulara nasıl yaklaşıldığını incelemiş ve insan hakları eğitiminin amaçlarını, içeriğini ve süreçlerini tanımlamışlardır. Araştırma bulgularında, haklar eğitimi için amaçların değişmesine rağmen, eğitimdeki içerik ve süreçlerin insan ilişkileri ve etkileşimi ile ilgili olduğu sonucuna ulaşmış ve Erken çocukluk eğitimi öğretmenlerinin ve kurumlarının, çocukların insan hakları sahipleri ve uygulayıcıları olarak yetişebilecekleri bir eğitim oluşturma sorumluluğuna sahip olduklarını vurgulamışlardır

Akgül Alak ve Alabay (2017), MEB tarafından okul öncesi eğitim kurumlarına eğitim materyali olarak gönderilen Pamuk Şekerim I ve Pamuk Şekerim II kitaplarının, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2013 Okul Öncesi Programı (OÖEP)'nin hedeflerini karşılayacak nitelikte olup olmadığını belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda kitap içerisinde okul öncesi program kazanımlarının gelişim alanlarına göre dengeli dağılım göstermediğini, sosyal duygusal alan kazanımlarında yeterince yer verilmediğini ve “Kendine ait özellikleri tanıma” ve “kendini yaratıcı yollarla ifade etme”, “kendisinin ve başkalarının haklarını koruma”, “bir olay ya da durumla ilgili duygularını ifade etme” kazanımlarına ise hiç yer verilmediğini ifade etmişlerdir.

Sadıkoglu ve Topsakal (2017) Okul Öncesi Eğitimde Çocuk Hakları Eğitimi Çalışmalarını değerlendirmişlerdir. Araştırma sonucunda okul öncesi eğitimde çocuk hakları eğitimi üzerine çok az çalışma olduğunu, Çocuk hakları eğitiminin ilk ve temel basamağı olan okul öncesi eğitimde, çocukların haklarını temel alan bir hak eğitimi programı hazırlanmasını ve çocuklarla iletişim içerisinde olan her birey için çocuk hakları eğitimi verilmesi ile ilgili nitelikli bilimsel çalışmalara ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir.

Çocuk Hakları Eğitiminin Çocuklar Üzerindeki Etkilerine Yönelik Yapılan Araştırmalar. Pettman ve ark. (1986) okul öncesi ve 1-4. Sınıflar için insan haklarının öğretimine yönelik program geliştirdikleri araştırmalarında insan hakları öğretiminin ve insani değerlerin objektif yollarla öğretilebileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Decoene ve DeCock (1996) 3-12 yaş çocuklarına yönelik geliştirilen çocuk hakları eğitim programıyla, çocukların hoşgörü, çok kültürlülük ve genel haklara ilişkin değerleri arasında artan bir ilişki olduğu ve çocuk hakları eğitimi alan çocukların, bu eğitimi almayanlara göre çocuklara ve yetişkinlere daha saygılı davrandıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Washington (2010) 5-6 yaş grubu çocuklarına uygulanan aile atılımlı çocuk hakları eğitimi programının etkililiğini incelemeyi amaçladığı araştırmasında aile katılımlı çocuk hakları eğitim programı geliştirmiştir. Araştırma sonucunda deney grubundaki çocukların uygulanan program sayesinde çocuk hakları konusunda farkındalık kazandıklarını ve anne-babaların çocuk hakları eğitimi hakkındaki düşüncelerinde program öncesine göre anlamlı bir farklılık olduğunu ifade etmiştir.

Herczog 2012 “Avrupa’da çocuk hakları ve erken çocukluk eğitimi ve bakımı” adlı araştırmasında Avrupa’da erken çocukluk eğitimi yaklaşımları ve uygulamalarını çocuk hakları çerçevesinde betimlemiştir.

Quennerstedt (2016), okul öncesi eğitimde küçük çocukların insan hakları yasalarını eğitim ortamında nasıl elde ettiklerini incelemek amacıyla 1 ila 3 yaş arası bir grup çocuğun günlük uygulamalarının gözlemlediği araştırmasında Çocukların davranışlarında, insan haklarıyla sıkça ilgilendikleri sonucuna ulaşmış çocukların kullandıkları hakları, aidiyet, etki ve eşitlik olarak üç alanda tanımlamıştır.

Çocuk hakları eğitiminin çocuklar üzerindeki etkilerine yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde araştırmaların genellikle ilk ve orta öğretim öğrencilerine yönelik olduğu gözlemlenmiştir. Osler ve Starkey (1998), çocuk hakları ve vatandaşlık eğitiminde okul yönetiminin uygulamalarını incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, çocuk hakları eğitiminde öğrenme öğretme faaliyetleri kadar gizil müfredatı oluşturan okul yönetimi uygulamaları ve okul organizasyonlarını değerlendirmiş ve okul uygulamalarında çocukların katılım ve vatandaşlık haklarını değerlendirebilmek için bir kontrol listesi önermişlerdir

Covell ve Howe (1999) 11-12 yaş çocuklarına yönelik çocuk hakları eğitim programı geliştirmişlerdir. Araştırma sonucunda çocuk hakları eğitimi alan çocukların, eğitim almayan çocuklara kıyasla daha geniş ve daha doğru bir çocuk hakları bilgisine sahip olduğunu, azınlık çocuklarını daha fazla kabul ettiklerini ifade etmişlerdir.

Covell ve Howe (2001) 13-15 yaş çocuklarına yönelik çocuk hakları eğitim müfredatı geliştirmişlerdir. Araştırma sonucunda, eğitim alan çocukların, almayan çocuklara kıyasla daha yüksek düzeyde özgüven, algılanan akran ve öğretmen desteği ve haklara saygı gösterme tutumlarının yüksek olduğunu ifade etmişlerdir.

Tibbits (2002), araştırmasında çağdaş insan hakları eğitimi uygulamalarını anlamak için, Değerler ve Farkındalık Modeli, Hesap Verebilirlik Modeli ve Dönüşüm Modeli, olmak üzere, üç model sunmuştur. Her modeli belirli hedef grupları, farklı içerikler ve stratejilerle ilişkilendirmiştir. Değerler ve Farkındalık Modeli, Halk eğitimi bilinçlendirme kampanyaları ve okul temelli öğretim programlarını içermektedir. Okul müfredatlarındaki temel demokratik değerler ve uygulamalar bu modelle ilişkilidir. Hesap Verebilirlik Modeli doğrudan ya da dolaylı olarak hakların savunuculuğu üstlenmiş meslek gruplarıyla ilgili programları içermektedir. Bu modelin hedef kitlesi; insan hakları ihlallerini doğrudan izlemek ve gerekli makamlarla görüşmek, dezavantajlı grupların haklarının korunmasına özel özen göstermek gibi konulara odaklanmıştır. Dönüşümsel Modelin hedef kitlesini bütün toplum oluşturabilir. Bu modelin programlaması, bireye hem insan hakları ihlallerini tanıma hem de önleme konusunda farkındalık sunar. Program bir yandan insan hakları resmi bir odaklanma sunarken bir yandan da liderlik gelişimi, çatışma çözme eğitimi, mesleki eğitim, iş ve gayri resmi burs gibi olanakları içerir. Bu model bütünseldir tasarımı ve uygulaması daha zordur.

Covell, Howe ve McNeil (2008), genç çocukların vatandaşlık hakları ve sorumluluklarını anlamaları isimli araştırmasında, İngiltere’de vatandaşlık eğitiminde hak temelli yeni bir yaklaşım olan, öğrencilerin çağdaş vatandaşlık statüsüne saygı duyan, onlara Ç.H.S uyarınca haklarını öğreten, Hampshire’ın ‘Haklar, saygı ve sorumluluk’ reformunu değerlendirmektedir. Covell, Howe ve McNeil araştırmaları sonunda küçük çocukların haklarını ve sorumluluklarını günlük davranışlarına anlamlı bir şekilde anlayabildiklerini ve hak temelli tüm okul reformunun öğrencilerin öğrenmesini ve vatandaşlık davranışlarını iyileştirme kapasitesine sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Goldberg (2008), insan hakları eğitiminin, öğrenci tutum ve davranışları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçladığı araştırmasında Arizona’da bir devlet okulundaki 8. Sınıf öğrencileri ile sosyal bilgiler dersi kapsamında çalışmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen “İnsan Hakları Eğitim Programı” 8. Hafta süreyle uygulanmıştır. Karma yöntemlerin bir arada kullanıldığı araştırmada, anket ve görüşme yöntemleriyle veri toplanmış, Anova ve içerik analizi yöntemiyle de çözümlenmiştir. Araştırma sonunda öğrencilerin empati ve global vatandaşlık değerlerinde artış olduğunu ifade etmiştir.

Tibbitts ve Kirchsclaeye (2010) insan hakları eğitimi ile ilgili yapılan araştırmaları üç ana kategoride (insan hakları teorisi, insan hakları eğitimi uygulaması, insan hakları eğitim sonuçları) değerlendirmişlerdir. Araştırma sonucunda, insan hakları eğitimi ile ilgili geliştirilecek programlara ve bu programların öğrenme ortamı, öğrenci grupları üzerindeki etkilerinin çok yönlü değerlendirilmesine yönelik araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmişlerdir.

Tibbitts ve Fernekes (2011) araştırmalarında, okullarda uygulanan insan hakları eğitiminin pedagojisini, bu konudaki farklı yaklaşımları ve uygulamaları, eğitim metotları ve materyallerini anlatmışlardır.

Uçuş (2013) ilköğretim düzeyinde hazırlanan çocuk hakları eğitimi programının öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal özelliklerine katkısını belirlemeyi ve çocukların haklarından ve özgürlüklerinden yararlanma düzeylerine etkisini tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma Ankara il merkezinde, sosyo-ekonomik düzeyleri orta ve ortanın altında olan ailelerin çocuklarının devam ettiği bir ilköğretim okulunun 5.sınıfında serbest etkinlik derslerinde, çocuklara çocuk hakları konusunda

farkındalık yaratmaya yönelik etkinlikler içeren 11 haftalık program ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri “yarı-yapılandırılmış öğretmen ve öğrenci görüşmeleri”, “öğrenci günlükleri”, “gözlem”, “araştırmacı notları”, “öğrenci ürünleri” , “bazı derslere ait videolar” ve araştırmacı tarafından geliştirilen “ çocuk hakları farkındalık ölçeği” olmak üzere farklı nicel ve nitel veri toplama araçlarıyla toplanmıştır. Nicel verilerin analizinde “SPSS, nitel verilerin analizinde de betimsel analizler ve içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin çocuk hakları eğitimi hakkındaki düşüncelerinin program uygulaması öncesine göre anlamlı farklılık gösterdiğini ve çocukların uygulanan program sayesinde çocuk hakları konusunda farkındalık kazandıkları gözlemlenmiştir.

Demirezen ve ark. (2013) 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları sözleşmesinden yararlanarak haklarına yönelik algılarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışmaya Ankara merkezde uygun örneklem yöntemi ile seçilen üç farklı okulun 6. ve 7. sınıflarında öğrenim gören toplam 120 öğrenci katılmıştır. Araştırmada öğrencilere çocuk hakları sözleşmesinden yararlanarak haklarına yönelik algılarını tespit etmek amacı ile 10 adet açık uçlu soru sorulmuştur. Öğrencilerden ayrıca “Çocuklar .....hakkına sahiptir” cümlesini tamamlamaları ve bu hakkı gösteren bir afiş hazırlamaları istenmiştir. Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden, doküman analizi ve betimsel analiz kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmada, öğrencilerin çocuk haklarına yönelik algılarının oyun, eğlence, eğitim, yaşama ve düşüncelerini ifade etme özgürlüğü üzerine yoğunlaştığı, çocuklarında hakları olması gerektiği görüşünde oldukları, haklarını en fazla aile ortamında kullanabildiklerini belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Torun ve Duran (2014) oyunla desteklenmiş çocuk hakları eğitiminin 5. Sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına, öğrenilenlerin kalıcılığına ve çocuk haklarına ilişkin tutumlarına etkisini incelemiştir. Araştırma 5. Sınıfa devam eden, 27’si deney, 29’u kontrol grubu olmak üzere toplam 56 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmada ön test–son test kontrol gruplu deneme modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak öğrencilerin akademik bilgilerini ölçmek için araştırmacı tarafından başarı testi hazırlanmıştır. Öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutumlarındaki değişimi belirlemek için Kepenekçi (2006) tarafından geliştirilen “Çocuk Hakları Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmanın nitel verilerini elde etmek için deney grubu öğrencilerine oynatılan her oyundan sonra günlük yazdırılmıştır.

Elde edilen nicel veriler SPSS programı kullanılarak bağımlı ve bağımsız gruplar t-testi ile analiz edilmiştir. Nitel veriler ise içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırmada, oyunla desteklenmiş çocuk hakları öğretiminin, öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutumlarında olumlu etkisi olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaymak Özmen ve ark. (2014) ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusunda aldıkları eğitimin çocuk haklarını kullanmalarına ve bu konudaki bilgi düzeylerine etkisini değerlendirmişlerdir. Araştırma, 11'i 4. sınıfa, 17'si 5. sınıfa devam eden toplam 28 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin bu eğitimi bir şans olarak gördükleri, çocuk hakları eğitiminden önce çocuk haklarına dair sınırlı bilgiye sahip olmalarına karşın bu eğitim ile hakları konusunda daha fazla bilgi edindiklerini belirttiklerini ifade etmişlerdir.

Yazıcı ve Baydar (2015), 60-72 aylık çocukların çocuk haklarına ilişkin algısını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2014-2015 eğitim öğretim yılında Ankara il merkezindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bağımsız anaokullarına devam eden 70 çocuk oluşturmuştur. Çalışmanın verileri, çocukların çocuk haklarına ilişkin algılarına yönelik çizdikleri resimlerde kullandıkları sözel ifadelerin betimsel analizleriyle toplanmıştır. Araştırma sonucunda çocukların büyük çoğunluğunun resimlerinde gelişme hakkına, yarısından fazlasının yaşama hakkına, yarısına yakınının korunma hakkına, bir kısmının ise katılım hakkına yer verdiklerini ifade etmişlerdir.

Hareket (2015) Çocuk Meclisine kayıtlı öğrencilerin, çocuk haklarına ilişkin algılarının gelişimi ve değişimi ile çocuk meclisinde gerçekleştirilen uygulamalar arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma, Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi 2014-2015 dönemi meclis üyesi 68 kız, 58 erkek olmak üzere toplam 126 çocuk ile gerçekleştirilmiştir. Betimleyici tarama modelinde hazırlanan çalışmada, araştırma problemi doğrultusunda çocuk meclisi üyesi çocuklardan konu ile ilgili nitel ve nicel veriler elde edilmiştir. Araştırma verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan 'Çocuk Meclisi Algı Anketi' ile elde edilmiştir. Nicel verilerin analizinde, anket maddelerine verilen cevaplar ile değişkenler arasındaki anlamlılık durumlarını belirlemek amacı ile non-parametrik bir test olan Kay-Kare testi kullanılmıştır. Nitel verilerin analizi ise içerik analizi yöntemiyle yapılmıştır.

Araştırma sonucunda çocuk meclisi uygulamalarının; çocuk haklarına ilişkin bireysel gelişimde, yaşam becerileri gelişiminde ve çocuk haklarına ilişkin kavramsal gelişimde olumlu etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir.

Mtewa ve Gwanzura (2017), Zimbabve'nin Mashonaland ilinde çocuk istismarını önlemenin bir yolu olarak çocuk haklarının okul müfredatına ne ölçüde dâhil edildiğini değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda, Sosyal Bilgiler derslerinde çocuk haklarının öğretilmesine rağmen, AIDS eğitimi dersleri ile rehberlik ve danışmanlık oturumlarda, çocuk haklarının okul müfredatına uygun şekilde dâhil edilmediği sonucuna ulaşmış ve çocuk haklarının toplumda ağır şekilde ihlal edildiği; bu nedenle, her türlü suiistimali engellemek için genel olarak öğretmenler ve toplum tarafından kapsamlı bir hak eğitime ihtiyaç duyulduğunu ifade etmişlerdir.

Hareket (2018), ilkokul 4. Sınıf düzeyindeki öğrencilerle, çocuk hakları hikâye serisi ile gerçekleştirilen çocuk hakları eğitimi ile çocukların, kendi haklarına yönelik farkındalıklarını değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda çocuk hakları serisi ile gerçekleştirilen eğitim sayesinde çocukların kendi haklarına ilişkin algı ve farkındalık durumlarında belirgin şekilde gelişimin sağlandığını ifade etmiştir.

Demokrasi Eğitimi İle İlgili Araştırmalar. Bu bölümde demokrasi eğitimi ve çocukların demokratik tutum ve davranışlarını değerlendirmeye yönelik yapılan araştırmalara yer verilmiştir.

Yaşar (1994) demokratik tutum ve davranışların gelişmesinde okul öncesi eğitim kurumlarının etkisini değerlendirmiştir. Araştırma verileri araştırmacı tarafından geliştirilen ailelilere yönelik hazırlanan anket formu ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda okulöncesi eğitim kurumlarının çocuklarda demokratik tutum ve davranışlarla ilgili "uyma", "işbirliği yapma, grup içinde alınan kararlara katılma", "paylaşma", "hoşgörülü olma", "açık olma, kendini özgür hissetme", "sorumluluk üstlenme" ve "herkese karşı eşit davranma gibi değerlerin gelişmesinde önemli rol oynadığını ifade etmiştir.

Çamkerten (2001) anasınıfı öğretmenlerinin demokratik tutum ve davranışın ile çocukların demokratik davranışlarının sınıftaki demokratik uygulamalar açısından karşılaştırılmasını ve 1994 anasınıfı programının çocuklara demokratik davranışlar kazandırmak açısından etkililik derecesinin incelenmesini amaçlamıştır.

Araştırma sonucunda, anasınıfı öğretmenlerinin demokratik tutum ve davranışlarının orta düzeyde olduğunu, anasınıflarında bulunan çocukların öğretim dönemi başında demokratik davranışlarının zayıf, öğretim döneminin sonunda ise orta düzeyde olduğu, 1994 yılı programının genel amaçların ve etkinliklerin demokratik davranış geliştirme açısından yeterli, öğretim durumlarının ise yetersiz olduğunu ifade etmiştir.

Çakmak Güleç ve Özdemir, 2006 yılında okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden ve etmeyen çocukların demokratik davranışlarını velilerin görüşlerine göre değerlendirmişlerdir. Araştırmaya orta sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarının devam ettiği okullardan seçilen 100 çocuk velisi ile aynı sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin yaşadığı bölgelerden seçilen ve herhangi bir eğitim kurumuna devam etmeyen 100 çocuğun velisi dâhil edilmiştir. Verilerin toplanmasında Yaşar (1994) tarafından geliştirilen bir anket formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda okulöncesi eğitimin çocukların demokratik tutum ve davranışlarla ilgili olarak “uyuma”, “işbirliği yapma”, “grup içinde alınan kararlara katılma”, “başkalarının görüşlerine saygı duyma”, “sorumluluk üstlenme” ve “herkese eşit davranma” gibi değerlerin gelişmesinde önemli rol oynadığını ifade etmişlerdir.

Bennet (2007), erken çocukluk eğitimde demokrasi ve vatandaşlık konusunu incelediği araştırmasında Fransa, Kore ve İsveç'te kullanılan müfredatı ve bu ülkelerdeki öğretmenlerin demokrasi ve vatandaşlık alanlarında çalışmalarını analiz etmiştir.

Moss (2007), erken çocukluk eğitimde demokrasi uygulamaları değerlendirdiği araştırmasında, erken çocukluk eğitiminde demokratik uygulamaların ne anlama geldiği ve “demokratik alan” yaratılabilmesi için hangi koşulların sağlayabileceğini sadece kurumsal değil, aynı zamanda ulusal veya federal, bölgesel ve yerel düzeyde değerlendirmiştir.

Köse (2009), okul öncesi öğretmenlerinin demokrasi anlayışlarının değerlendirmeyi amaçladığı araştırmasında Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf içi uygulamalarında gösterdikleri davranışların demokrasiyle bağdaşım bağdaşmadığına yönelik, kontrolsüz son-test modelli deneysel bir çalışma yapmıştır.

Araştırmacı tarafından random yoluyla on ilköğretim okulunun ikişer anasınıflı öğretmenleri denek olarak seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından, öğretmen davranışlarını içeren 26 maddelik, bir gözlem formu hazırlanmıştır. Öğretmenler altı haftalık süreçte günde üç ders saati gözlemlenerek gözlemler kaydedilmiş ve gözlem sonuçları değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin genel olarak demokrasiyle ilgili, sergiledikleri olumlu davranışların oranının daha yüksek olduğu ancak, özellikle öğretim sürecinin yürütülmesi ile ilgili bazı davranışlarda, öğretmenlerin olumsuz demokratik tutumlar da gösterdiğini ifade etmiştir.

Yağan (2010), okulöncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin ve okul müdürlerinin demokrasi ve demokrasi eğitimi üzerine görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın verileri iki aşamada toplanmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında 10 bağımsız anaokulunda görev yapmakta olan 15 öğretmen ve 8 okul müdürüyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış, görüşmelerden elde edilen veriler tümevarım analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiş, belirlenen temalar, alt temalar ve kategorilerden çalışmanın ikinci aşamasında kullanılmak üzere yazılı görüşme formu oluşturulmuştur. On dört bağımsız anaokulunda görev yapan 45 anaokulu öğretmenine ve 10 okul müdürüne yazılı görüşme formu uygulanmıştır. Ayrıca okulöncesi eğitim programında demokratik tutum ve davranışları kazandırmaya yönelik olan kazanımlar belirlenmiş ve kontrol listesi oluşturulmuş, oluşturulan kontrol listesi ise yalnızca öğretmenlere uygulanmıştır. Yazılı görüşme formu ve kontrol listesinden elde edilen verilerin analizinde yüzde ve frekans hesaplamaları yapılmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin demokrasiyi daha çok yönetim biçimi ve insan hakları boyutu ile ele aldıklarını; okul müdürlerinin ise daha çok insan hakları boyutunda yoğunlaştıklarını, öğretmenlerin demokrasi eğitimine yönelik sistemli herhangi bir uygulama yapmadıklarını ifade etmiştir.

Serriere (2010), Halı Zamanı Demokrasisi, Dijital Fotoğrafçılık ve Erken Çocukluk Sınıflarında Sosyal Bilinç adlı araştırmasında sınıf ortamında çektiği dijital fotoğraflarla, çocukların kendi davranışlarını incelemelerini ve yeniden düşünmelerini sağlamak için nasıl kullandığını anlatmıştır.

Üner (2011), 2006-2007 eğitim öğretim yılından itibaren okul öncesi eğitim programına alınmış olan "Farklılıklara Saygı Eğitimi" konusunun uygulanmasını, çocukların edindikleri kazanımları, bu konuda program içerisinde karşılaşılan

sorunları, olumlu ve olumsuz yanlarını, aksayan yönlerini, öğretmen görüşlerine göre değerlendirmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmada 10 okul öncesi öğretmeniyle yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin analizi, içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırılma sonucunda, okul öncesi öğretmenlerinin düşüncelerine göre farklılıklara saygı eğitiminin çocuğun tüm gelişim alanlarına katkı sağladığıyla birlikte çocukların önyargıları yıkmasına, kendini tanıyıp empati kurmasına, bilinçli bir farklılık algısı oluşturmasına, farklı görünen, farklı davranan ve kendilerinden farklı deneyimlere sahip olan kişilerle ilişkilerini geliştirmesine yardımcı olduğu ancak bu eğitimin okul öncesi eğitim programında sadece sosyal duygusal ve bilişsel alanda yer aldığı ve birkaç amaç ve sayılı etkinliklerden oluştuğu için başarıyla uygulanmadığı, öğretmenlerin farklılıklara saygı eğitimi konusunda sıkıntı yaşadığını ifade etmiştir. Ayrıca farklılıklara saygı eğitiminin çocukların kendilerinde olumlu öz değer ve olumlu benlik algısı geliştirmesini sağladığı, bunun sonucunda da çocukların eleştirel düşünme becerisi kazandığını saptamıştır.

Kızıltepe ve ark. (2013) 61–72 aylık çocukların demokratik tutum ve davranışlarını anne görüşlerine göre değerlendirmişlerdir. Araştırma, Afyonkarahisar şehir merkezindeki okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 240 anne ve merkeze bağlı köylerdeki okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 240 anne olmak üzere toplam 480 anne ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Yaşar (1994) tarafından geliştirilen “Demokratik Tutum ve Davranışları Değerlendirme Formu” kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular normallik testi sonucunda; gruplar arası farklılık incelenirken ikili gruplarda Mann Whitney U Testi, ikiden fazla gruplarda ise Kruskal Wallis H Testi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda tek çocuk olanların, iki yıl ve üzeri okul öncesi eğitime devam eden çocukların, anne-baba öğrenim düzeyi yüksek ve annesi memur ve serbest çalışan, babası ise memur olarak çalışan çocukların diğer çocuklara göre daha demokratik tutum ve davranışlar sergilediklerini ifade etmişlerdir.

Harounoff (2014), araştırmasında okul öncesi eğitim kurumlarının demokratikleşmesi için eğitim ortamlarında, sınıf ikliminde, müfredatta, aile ve öğretmen tutumlarında ne gibi değişiklikler yapılması gerektiğini açıklamıştır. Araştırmacı demokratik okul öncesi eğitimin çağımıza daha uygun olduğunu, böyle bir eğitimin çocuklara kendini tanıma ve güven duygusu kazanma konusunda destek

olacağını ve böylece topluma faydalı bireyler yetiştirilmesine vesile olacağını vurgulamıştır.

Ahmad ve ark. (2014) , öğretmenlerin demokratik sınıf ortamı ve öğrenci katılımı arasındaki ilişkiyi nasıl düzenlediklerini bilişsel katılım, duygusal katılım ve davranışsal katılım boyutlarıyla incelemeyi amaçladıkları araştırmalarını Pakistan'da 55 ortaokul öğretmeni ile gerçekleştirmişlerdir. Betimsel araştırma modelinin kullanıldığı bu çalışmada, veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin, demokratik sınıf ortamı ile öğrenci katılımı arasındaki ilişkiyi olumlu yönde yönettiğini ve öğretmenin eğitim sürecinde öğrencilerin sınıf katılımında önemli bir rol oynadığını ifade etmişlerdir.

Subba (2014), Demokratik Değerlerin önemini ve öğretmenlerin mevcut demokratik dünyadaki rolünü değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda, eşitlik, özgürlük, adalet gibi demokratik ideallerin bireylere okullarda aşılandığı burada öğretmenin en önemli unsurlardan biri olduğunu, demokrasi eğitimiyle çocukların gelecekte demokrasiyi koruyacak ve şekillendirecek vatandaşlar olarak yetiştirilebileceğini, bu nedenle, demokrasi eğitiminin mümkün olan en erken yaşta verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Sundawa (2015), öğretmenin öğrencilerin demokratik becerilerini geliştirmede önemli bir rol oynadığını ve güçlü bir etki yarattığını göstermeyi amaçladığı araştırmasında nicel araştırma yöntemlerini kullanmış ve anket yöntemi ile veri toplamıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin kendilerini öğrenme sürecinde temel figür olarak konumlandırma ve her kararı veren tek oyuncu olma eğiliminde olduklarını, sınıfı bir demokrasi eğitimi laboratuvarı olarak kullanmakta yetersiz olduklarını vurgulamaktadır. Ayrıca sınıfın bir demokrasi laboratuvarı olarak kullanılmasının, öğrencilerin eleştirel muhakemelerini geliştirmek için ideal ve demokratik becerilerinin gelişmesinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu ve öğretmenlerin öğrencilerin okuldaki demokratik karakterini geliştirmede önemli bir oyuncu olduğunu ifade etmiştir.

Demokrasi eğitimi ve çocukların demokratik tutum ve davranışlarını değerlendirmeye yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde araştırmaların genellikle ilk ve ortaöğretim öğrencilerine yönelik olduğu gözlemlenmiştir (Lowry, 2002; Mapiasse, 2007; Özer, 2009; Okutan, 2010; Sadık ve Sarı, 2012; Nasırcı,

2012; Thornberg & Elvstrand, 2012; Korkmaz & Gümüşeli, 2013; Erbil, 2014; Çetinkaya & Kıncal, 2015; Ulubey & Gözütok, 2015; Çullu & Samancı, 2016; Bartels, Onstenk & Veugelers, 2016; Bağçeli Kahraman & Onur Sezer, 2017; Bartels, Onstenk & Veugelers, 2018).

Yapılan Araştırmaların Özeti. Erken çocukluk dönemi 'Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi'yle ilgili yapılan araştırmaları incelediğimizde genellikle Çocuk Hakları Eğitimi ve Demokrasi Eğitimi'nin ayrı ayrı ele alındığı gözlemlenmiştir.

Türkiye'de Çocuk hakları Eğitimi'ne yönelik araştırmalara baktığımızda araştırmaların genellikle ilk ve orta öğretim düzeyinde olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmalar, mevcut programlarda, okul ortamlarında ve eğitim materyallerinde çocuk hakları eğitime yer verilme durumu (Çakır, 2008; Elkatmış, 2007; Gündoğdu, 2004; Hareket, 2018; Özdemir Uluç, 2008; Öztürk & Doğanay, 2017; Tunç Uçuş, 2009; Üste, 2007) çocuk hakları eğitime yönelik öğretmen görüşleri (Ersoy, 2012; Kepenekçi & Baydık, 2009; Özdemir Doğan, 2017; Öztürk, 2017; Öztürk, Eren & Topçu, 2017; Peker Ünal, 2010), gibi konuları içermektedir

Türkiye'de Çocuk Hakları Eğitimi ile ilgili Erken çocukluk döneminde yapılan araştırmaları incelediğimizde; aile ve öğretmen görüşlerine dayalı araştırmalar, çocuk hakları eğitiminin mevcut eğitim programlarında ve genel değerlendirmesine yönelik araştırmalar ve çocuk hakları eğitiminin çocuklar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine yönelik araştırmalar karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında iki araştırma da çocukların çocuk hakları algılarına (Balbağ, Gültekin & Gürdoğan Bayır, 2016; Baydar & Yazıcı, 2015) ve bir çalışma da Bebeklik Döneminde Çocuk Haklarına yer verildiği görülmüştür (Çalışkan, Sağlam & Ulutaş, 2015).

Çocuk hakları eğitime yönelik öğretmen görüşlerine ve tutumlarına yönelik araştırmalarda gerek öğretmenlerin gerekse öğretmen adaylarının çocuk hakları ve öğretime yönelik olumlu tutumlar sergiledikleri, çocuk hakları ve çocuk hakları eğitimiyle ilgili bilgiye ve bu konuda örnek etkinliklere gereksinim duydukları, sonuçları ön plana çıkmaktadır (Akduman, 2013; Akman & Ertürk, 2011; Aydınlık, 2017; Bilir Seyhan & Arslan Cansever, 2015; Bilir Seyhan & Arslan Cansever, 2016; Bilir Seyhan & Arslan Cansever, 2017; Bulut Pedük, 2015; Coşkun, 2015; Neslitürk & Ersoy, 2007; Kardeş & ark. , 2017; Kor, 2013; Koran, 2012; Koran, 2015; Leblebici

& Çeliköz, 2017; Öztürk & Doğanay, 2017b; Şallı, 2017; Torun & Akgün, 2014; Türkoğlu & Gültekin Doğan).

Çocuk hakları eğitiminin mevcut eğitim programlarında ve genel değerlendirmesine yönelik araştırmalara baktığımızda Eğitim materyallerinde çocuk hakları eğitimine yer verilme durumu (Akgül Alak & Alabay, 2017; Karaman Kepenekçi & Aslan, 2011; Sildir, 2016;),Okul Öncesi Eğitim Programında çocuk hakları ve eğitiminin değerlendirilmesi (Batur Musaoğlu & Haktanır, 2012; Gürkan & Koran, 2014), Okul Öncesi Eğitimde Çocuk Hakları Eğitimi Çalışmalarının değerlendirilmesi (Sadıkoğlu & Topsakal, 2017) konularını inceleyen araştırmalara ulaşılmıştır.

Çocuk hakları eğitiminin çocuklar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine yönelik araştırmalardan erken çocukluk dönemini kapsayan bir araştırmaya ulaşılmıştır (Washington, 2010).

Demokrasi eğitimi, demokratik tutum ve davranışlara yönelik Türkiye’de yapılan araştırmalara baktığımızda erken çocukluk dönemini kapsayan araştırmalar sınırlı sayıda (Çakmak Güleç & Özdemir, 2006; Çamkerten, 2001; Kızıltepe & ark. 2013; Üner, 2011; Yağan, 2010; Yaşar, 1994). Bu konuda yapılan araştırmaların genellikle ilk ve orta öğretim düzeyinde olduğu gözlemlenmiştir (Bağçeli Kahraman & Onur Sezer, 2017; Çetinkaya ve Kıncal, 2015; Çolak, 2015; Çullu & Samancı, 2016; Erbil, 2014; Korkmaz & Gümüşeli, 2013; Konak, 2012; Nasırcı, 2012; Okutan, 2010; Özer, 2009; Sadık ve Sarı, 2012; Şahiner, 2008; Şişman Güleş & Dönmez, 2010; Ulubey & Gözütok, 2015; Ural, 2010).

Yurt içi alan yazınında erken çocukluk döneminde Çocuk hakları ve demokrasi eğitimini birlikte konu alan ve bu konuda bir eğitim programının geliştirilmesine yönelik araştırmaya rastlanmamıştır.

Erken çocukluk dönemi çocuk hakları ve demokrasi eğitimi ilgili yurtdışında yapılan araştırmaları incelendiğinde de çocuk hakları ve demokrasi eğitimini birlikte alan ve erken çocukluk dönemine yönelik geliştirilen bir eğitim programı ile karşılaşılmamıştır. Erken çocukluk dönemi çocuk hakları eğitim programına yönelik yapılan araştırmaların da sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmiştir (Decoene & DeCock, 1996; Pettman & ark., 1986;).

Konu ile ilgili erken çocukluk döneminde yapılan araştırmaların genellikle "Demokrasi eğitimi ve uygulamaları" (Bennet, 2007; Harounoff, 2014; Moss, 2007; Serriere, 2010), "Demokratik tutum ve davranışlar" (Bartels, Onstenk & Veugelers, 2016; Bartels, Onstenk & Veugelers, 2018), "İnsan hakları uygulamaları" (Quennerstedt, 2016) alanlarında yoğunlaştığı gözlemlenmiştir.

Konu ile ilgili yurt dışında yapılan araştırmalarda genel olarak ilkokul ve ortaokul öğrencilerine yönelik insan hakları - çocuk hakları öğretilimi (Covell & Howe, 1999; Covell & Howe, 2001; Goldberg, 2008), eğitim uygulamaları (Brantingham, 2001; Lowry, 2002; Mapiasse, 2007; Osler & Starkey, 1998; Thornberg & Elvstrand, 2012; Tibbits, 2002; Tibbits & Fernekes, 2011), Eğitim yaklaşımları, (Covell, Howe & McNeil, 2008; Herczog, 2012), müfredatları, (Mtetwa & Gwanzura, 2017), aile tutumları (Sutton, 2003), bu konuda yapılan araştırmalar (Brantefors & Quennerstedt, 2016; Tibbits & Kirchsclaeger, 2010;) değerlendirilmektedir. Yapılan araştırmalarda ayrıca öğretmen adaylarına yönelik insan hakları, çocuk hakları, demokrasi eğitiminin üniversite müfredatlarına ve öğretmen eğitimine nasıl dâhil edildiği (Cassidy, Brunner & Webster, 2014; Jerome & arkadaşları, 2015), insan hakları, çocuk hakları, demokrasi eğitiminde öğretmenin etkisi ve önemi (Ahmad & ark., 2014; Jerome, 2015; Subba, 2014; Sundawa, 2015) konuları ele alınmıştır.

Bölüm 3

Yöntem

Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimin çocukların demokratik davranışlarına etkisini belirlemeyi amaçlayan bu araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden ön-test - son-test – kalıcılık testi, kontrol gruplu, yarı deneysel desen kullanılmıştır (Karasar, 2010). Bu araştırmada, bir eğitim kurumunda çocukların gruplara yansız bir şekilde atanmasının mevcut sınıf yapısını ve düzenini bozacağı göz önünde bulundurularak deney ve kontrol grupları, uygun örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur (Büyüköztürk &ark., 2018). Araştırma desenin simgesel görünümü tabloda verilmiştir.

Tablo 3
Araştırma Desenin Simgesel Görünümü

Grup		Ön-test	İşlem	Son-test	İzleme testi
D(Deney)	M	O _{1.1.}	XÇHDE	O _{1.2.}	O _{1.3.}
K(Kontrol)	M	O _{2.1.}	X	O _{2.2.}	

D(Deney) :Deney grubu

K(Kontrol) : Kontrol grubu

M : Deneklerin gruplara yansız atanmadığını

O_{1.1.} ve O_{1.2.} : Deney grubunun ön test – son test ölçümlerini

O_{1.3.} : Deney grubunun kalıcılık testi ölçümlerini

O_{2.1.} ve O_{2.2.} : Kontrol grubunun ön test – son test ölçümlerini

XÇHDE : Çocuk hakları ve Demokrasi Eğitimi etkinliklerini

X : Kontrol grubuna bir işlem yapılmadığını, MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı etkinliklerine devam ettiklerini ifade etmektedir (Büyüköztürk, 2012).

Araştırma deseninde bağımlı değişken, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 48-72 aylık çocukların “Demokratik Davranışlarıdır.” Çocukların demokratik davranışları üzerine etkisi incelenen bağımsız değişkenler ise “Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitim Programıdır”. Çalışmada, deney grubuna seçilen çocuklara mevcut okul öncesi eğitim programına ek olarak, araştırmacı tarafından Ç.H.D.E uygulanırken, kontrol grubundaki çocuklara öğretmenleri tarafından mevcut okul öncesi eğitim programı uygulanmasına devam edilmiştir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu için sosyo-kültürel özellikler bakımından benzer özelliklere sahip olan Kayseri Erciyes İlkokulu ve Kayseri Talas Nesrin Boysan Anaokulu uygun görülmüş ve il Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır.

Deney ve kontrol gruplarının birbirinden etkilenmemesi için iki farklı okul seçilmiştir. Bu okulların özelliklerine baktığımızda Kayseri Erciyes İlkokulu Anasınıflarının, Kayseri Talas Nesrin Boysan Anaokuluyla sınıf mevcutları, materyal çeşitliliği, sınıf ortamı gibi fiziksel koşullarda ve idareci - öğretmen etkileşimi, işbirliği gibi yönetsel koşullarda, benzer özellikler taşıdığı gözlemlenmiştir. Ayrıca her iki okula da örneklem grubunda yer alan çocukların ve ailelerin eğitim seviyesi, aylık kazancı, kardeş sayısı gibi sosyokültürel ve sosyoekonomik düzeylerinin birbirine benzerliği anasınıfı kayıt evraklarında yer alan “Aday Kayıt” ve “İnceleme Formları” değerlendirilerek tespit edilmiştir.

Araştırmada deney ve kontrol grupları, okul yönetimi ve öğretmenlerin uygulama konusundaki gönüllülüğüne göre belirlenmiştir. Bu bağlamda Araştırmanın deney grubunda Kayseri Erciyes İlkokulu anasınıfına devam eden 60-72 aylık 28 çocuk (14 kız, 14 erkek), kontrol grubunda ise Kayseri Talas Nesrin Boysan Anaokuluna devam eden 60-72 aylık 25 çocuk (11 kız, 14 erkek) olmak üzere toplam 53 çocuk ile araştırmaya başlanmıştır. Ancak araştırmanın ilerleyen evrelerinde deney grubundan 1 kız çocuk ile kontrol grubunda 3 kız, 1 erkek çocuk okuldan ayrıldığı için, araştırmaya deney grubunda 27, kontrol grubundan ise 21 öğrenci ile devam edilmiştir. Katılımcıların demografik bilgilerine ait veriler Tablo 4'de yer almaktadır.

Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Frekans Dağılım Tablosu

		Grup				Toplam		
		Deney		Kontrol				
		n	%	n	%	n	%	
Çocuğun Cinsiyeti	K	14	50	11	44	25	47	
	E	14	50	14	56	28	53	
	Toplam	28	100	25	100	53	100	
Çocuğun Yaşı	60- 72 ay	28	100	25	100	53	100	
Okul Öncesi Eğitime Devam Etme Süresi	1 yıl	8	28	13	52	21	40	
	2 yıl	15	54	12	48	27	51	
	3yıl	5	18	0	0	5	9	
	Toplam	28	100	25	100	53	100	
Annenin Yaş Aralığı	25 ve Altı	0	0	0	0	0	0	
	26-40	27	6	5	100	2	8	
	41-60	1	4	0	0	1	2	
	Toplam	28	100	25	100	53	100	
Annenin Durumu	Öğrenim	İlkokul	0	0	0	0	0	
		Ortaokul	0	0	0	0	0	
		Lise	3	11	8	32	11	21
		Üniversite	17	61	16	64	33	62
		Y.L/Doktora	8	29	1	4	9	17
		Toplam	28	100	25	100	53	100
Babanın Yaş Aralığı	25 ve Altı	0	0	0	0	0	0	
	26-40	24	86	24	96	48	91	
	41-60	4	24	1	4	5	9	
	Toplam	28	100	25	100	53	100	
Babanın Durumu	Öğrenim	İlkokul	0	0	0	0	0	
		Ortaokul	0	0	0	0	0	
		Lise	2	7	5	20	7	13
		Üniversite	21	75	19	76	40	76
		YL /Doktora	5	18	1	4	6	11
		Toplam	28	100	25	100	53	100

Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri 2018-2019 eğitim öğretim yılı birinci döneminde toplanmıştır. Veri toplama aşamasında ilk olarak araştırmaya katılan deney ve kontrol grubu çocukların ailelerinden aile izin formu vasıtasıyla gerekli izin alınmıştır. Deney ve kontrol grubunda yer alan çocuklara 27-28 Eylül 2018 tarihlerinde ön test uygulanmıştır. Kontrol grubunda yer alan çocuklar okul öncesi eğitim programına devam ederken, deney grubundaki çocuklara okul öncesi eğitim programına ek olarak *Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitim Programı* etkinlikleri uygulanmıştır. Deney grubu çocuklarına Ç.H.D.E Uygulaması 1 Ekim 2018 tarihinde başlanmış, hafta da 3 gün 11 hafta süresince devam etmiş ve 14 Aralık 2018 tarihinde sona ermiştir. Deney ve kontrol grubunda yer alan çocuklara 17 -18 Aralık 2018 tarihlerinde son test uygulanmış ayrıca deney grubunda yer alan çocuklara 17-18 Ocak 2019 tarihlerinde kalıcılık testi uygulanmıştır. Veri toplama sürecine ait bilgiler şekil 1' de yer almaktadır.

Şekil 1 Veri toplama süreci

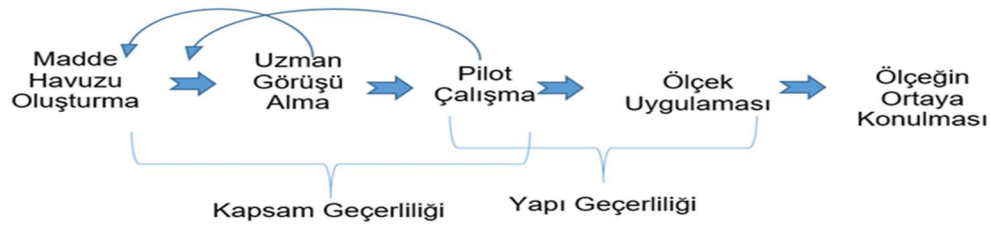
Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak Çocuk Aile Demografik Bilgi Formu, 48-72 aylık çocuklara yönelik Demokratik Davranış Ölçeği ve 48-72 aylık çocuklara yönelik Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitim Programı uygulanmıştır.

Çocuk aile demografik bilgi formu. Çocuk ve aileye ilişkin demografik bilgi elde etmek ve çalışma grubunun özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından Çocuk ve Aile Demografik Bilgi Formu hazırlanmıştır. Bu formda, çocukların yaşı, cinsiyeti, annenin ve babanın yaşı ve öğrenim durumu ile ilgili sorulara yer verilmiştir.

Demokratik davranış ölçeği. 48-72 aylık çocuklara yönelik Demokratik Davranış Ölçeği 11 hafta süre ile uygulanan Ç.H.D.E'nin çocukların demokratik davranışlarına etkisini ölçmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek ön test son test ve kalıcılık testi olarak kullanılmıştır. Alan yazında ölçek geliştirme sürecinde madde havuzunun oluşturulması, uzman görüşü alma, pilot çalışma, ölçek uygulaması, geçerlik ve güvenirlik hesaplaması şeklinde ele anılmıştır (Şeker ve Gençdoğan, 2014; Güngör, 2016).

48-72 aylık çocuklara yönelik Demokratik Davranış Ölçeği geliştirilirken; Doğan ve ark. (2015) tarafından modellenen ölçek geliştirme süreci takip edilmiştir. Bu model Şekil 2' de yer almaktadır.

Şekil 2 Ölçek geliştirme süreci

Bu ölçeğin geliştirilme süreci ve geçerlik-güvenirlik çalışması ile ilgili açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

Madde havuzunun oluşturulması. 48- 72 aylık çocuklara yönelik Demokratik Davranış Ölçeğinin madde havuzunun oluşturulma sürecinde tümevarım ve tümdengelim yöntemleri birlikte kullanılmıştır (Doğan ve ark., 2015). İlk olarak tümdengelim yöntemi ile gerekli literatür taranmıştır. Mevcut okul öncesi eğitim programı ve araştırmacı tarafından geliştirilen çocuk hakları ve demokrasi eğitim programının kazanımları da dikkate alınarak 45 ifade ile madde havuzu oluşturulmuştur. Bu aşamada 48-72 aylık çocukların gelişim özellikleri incelenmiş ve ölçek maddelerinde yer alması planlanan özelliklerin gözlenebilir davranışlar olmasına dikkat edilmiştir. İkinci aşamada tümevarım yöntemi ile ilgili alan uzmanlarıyla görüşülmüş ve uzmanların önerisi ile madde havuzuna ifadeler eklenmiştir. Böylece eklenen 7 ifade ile 52 ifadeden oluşan madde havuzu hazırlanmıştır.

Uzman görüşü alma. Hazırlanan madde havuzu, okul öncesi eğitim alanından iki profesör, bir doçent, üç yardımcı doçent, bir öğretim üyesi, ayrıca iki

anasınıfı öğretmeni, bir sınıf öğretmeni ve bir istatistikçiden oluşan toplam 11 uzmanın görüşlerine sunulmuştur. Toplam 52 maddeden oluşan ölçek için kapsam geçerliliği değerlendirilmiş ve kapsam geçerlilik indeksi 0,93 olarak hesaplanmıştır.

Pilot çalışma. Uzman görüşü sonrasında ölçek maddelerinde önerilen düzenlemeler yapılmış ve ölçeğin pilot uygulamasına geçilmiştir. Bu çalışmada davranış ölçeği geliştirildiği için 5'li Likert tipi bir ölçek kullanılması kararlaştırılmıştır. Oluşan deneme formuna “hiçbir zaman”, “bazen”, “ara sıra”, “sık sık”, “her zaman” şeklinde derecelendirme maddeleri eklenmiştir. Demokratik davranış ölçeği pilot uygulaması 52 maddelik 5'li Likert tipi bir ölçek olarak, 80 çocuk ile yapılmıştır. Pilot uygulaması sonucu her bir maddenin ölçme gücünü belirlemek ve ölçeği daha güvenilir bir duruma getirmek için madde bütün korelasyon katsayıları incelenmiştir. Madde bütün korelasyon katsayısının eksi işaretli olmaması ve +0,3 'ten büyük olması istenmektedir. Ölçeğin 6. ve 44. Maddeleri bu varsayımı sağlamadığı bu maddeler yeniden uyarlanmıştır. Ölçeğin 6. Maddesi olan “Kimlik kartına sahip olma hakkının olduğunu söyler.” ifadesi” TC. Kimlik kartına (nüfus cüzdanına) sahip olma hakkının olduğunu söyler.” İfadesi ile değiştirilmiştir. Ayrıca ölçeğin 44. Maddesi olan ve ters soru olarak sorulan “Başkaları ile alay etmez.” İfadesi de” *Başkalarına karşı alaycı davranır.*” olarak değiştirilmiştir. Pilot uygulama sonrası ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı: 0,935 olarak hesaplanmıştır.

Ölçek uygulaması. D.D.Ö uygulaması 486 çocuk ile uygulanmıştır. Ölçek uygulaması sonrasında veriler SPSS paket programına aktarılmıştır. Eksik veri nedeniyle 26 ölçek çalışmadan çıkarılmış, 460 ölçek geçerlik ve güvenirlik yönüyle incelenmiştir.

Çalışma Grubu. Çalışma grubuna dâhil edilen okullar ve çocuk sayılarına göre dağılımı Tablo 5' de yer almaktadır.

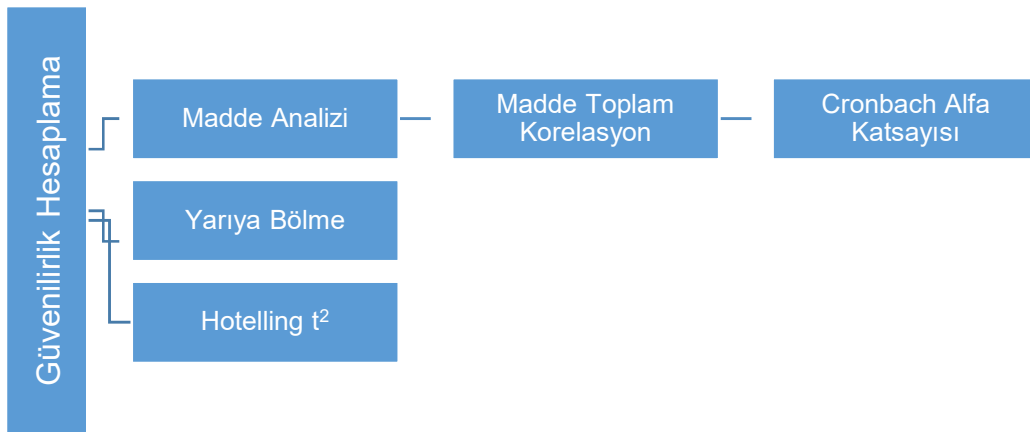
Tablo 5
Çalışma Grubundaki Okulların Çocuk Sayılarına Göre Dağılımı

Uygulama yapılan okul listesi	Uygulama yapılan çocuk sayısı
O1..... Anaokulu	67
O2.....Anaokulu	80
O3.....Anaokulu	40
O4..... Anaokulu	45
O5.....Anaokulu	62
O6.....Anasınıfı	40
O7.....Anasınıfı	42

O8.....Anasınıfı	22
O9.....Anasınıfı	28
O10.....Anasınıfı	24
O11.....Anasınıfı	36
Toplam	486

Güvenilirlik hesaplama. Ölçeğin kurgu, içerik, yapı ve fenomen sorgulama gücünü ve yeterliliğini değerlendirmek için grup içi korelasyon ve madde analizleri kat sayıları ile Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ayrıca, yarıya bölme yöntemi kullanılmıştır. Model uyumunun test edilmesi için de Hotelling T² testi yapılmıştır.

Ölçeğin geçerlilik hesaplamasında kullanılan analizler Şekil 3'de yer almaktadır.

Şekil 3 Güvenirlik hesaplama

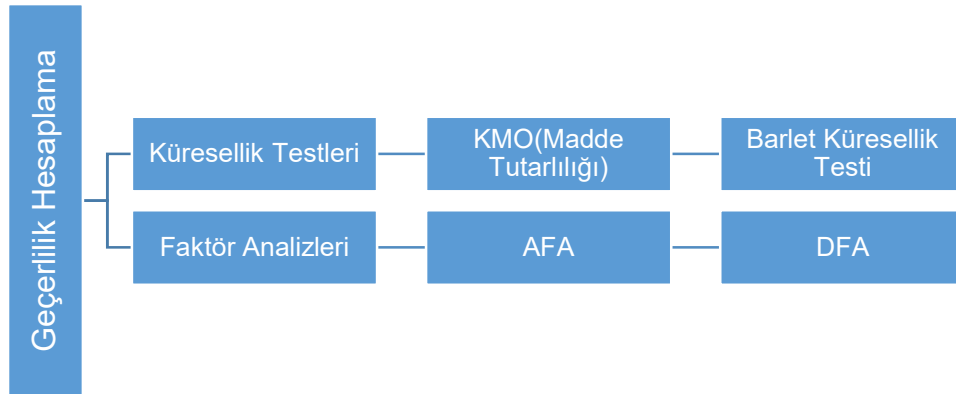
Ölçekte her bir maddenin ölçme gücünü belirlemek ve ölçeği daha güvenilir bir duruma getirmek için madde bütün korelasyon katsayıları incelenmiştir. Madde bütün korelasyon katsayısının eksi işaretli olmaması ve +0,3 'ten büyük olması istenmektedir. Bu varsayımı sağlamadığı için madde 44. Madde ölçekten çıkarılmıştır.

Yapılan istatistiklere göre ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı total Cronbach Alfa 0,98, yarıya bölme yöntemi sonuçları da *Part1* Cronbach Alfa 0,97 *part2* Cronbach Alfa 0,97 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca model uyumunun test edilmesi için Hotelling T² değeri 830,12 ve (p<0.001) anlamlı bulunmuştur. Likert tipi

bir ölçekte yeterli sayılabilecek bir güvenilirlik katsayısının olabildiğince 1'e yakın olması gerektiğinden bu sonuçlara göre ölçeğin tamamının güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir (Tezbaşaran,1997).

Geçerlilik hesaplama. Ölçeğin geçerliliğın değerlendirilmesinde maddeler arasındaki iç tutarlılık Cronbach Alpha katsayısı, örneklemdaki birim sayısının yeterliliği için KMO testi, faktörlenebilirlik için Barlett testi ve Madde analizi yapılmıştır (Şeker & Gençdoğan,2014). Ardından ölçeğin faktörlmeye uygun olduğu görülmüş ve temel bileşen analizlerinde AFA yapılmıştır. AFA sonuçlarına göre madde ölçek yapısını bozduğu düşünölen maddeler uzman görüşü alınarak ölçekten çıkarılmıştır. Daha sonra yapısal eşitlik modellerinden DFA yapılarak ölçeğin 3 faktörlü yapısının geçerli olduğu görölmüştür.

Ölçeğin geçerlilik hesaplamasında kullanılan analizler Şekil 4'de yer almaktadır.

Şekil 4 Geçerlilik hesaplama

Ölçeğin öncelikli olarak, faktör analizine uygun olup olmadığını anlamak amacıyla KMO ve Bartlett testi yapılmıştır. Bu kapsamda KMO testi ölçüm sonucunun 0, 50 ve daha üstü, Bartlett küresellik testi sonucunun da istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir (Büyüköztürk,2018). Bu çalışma sonucunda KMO testi sonucu 0,97, Bartlett küresellik testi de ($p<0.001$) anlamlı bulunmuştur. Buna göre, değişkenler arasında yüksek korelasyonlar mevcut olduğu gözlemlenmiş ve ölçeğe faktör analizi yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

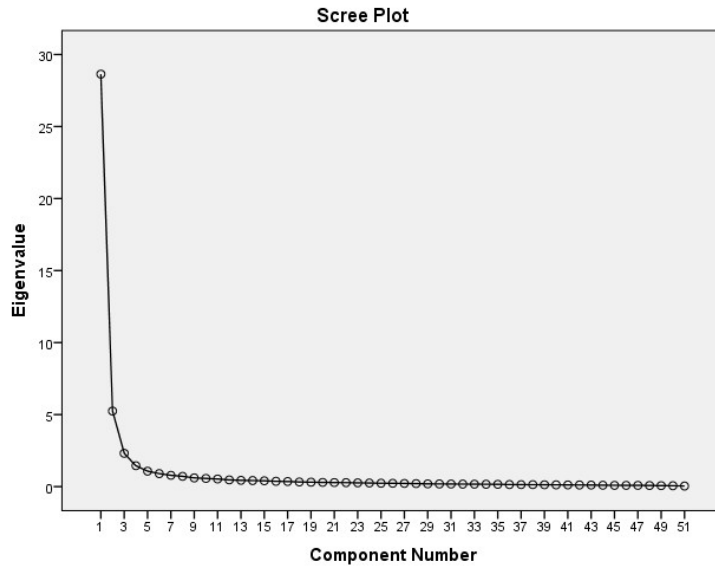
Kaiser Mayer Olkin (KMO) ve Barlett Sphericity testinde elde edilen veriler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6
KMO ve Ki-kare Test Sonuçları

Kaiser Mayer Olkin (KMO)	Barlett testi Ki-kare	sd	p
0,97	28730,256	1275	<0.001

Tabloda yer alan değerlere göre elde edilen verilerle ölçeğin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir. Faktör analizi sonrasında ölçek maddelerinin faktör yükünün 0.30 üzerinde olması gerekmektedir (Büyüköztürk,2018). Yapılan analiz sonrasında hiçbir maddenin 0,30'un altında faktör yüküne sahip olmadığı belirlenmiş ve ölçekten çıkartılan madde olmamıştır.

Ölçeğin yapı geçerliğini istatistiksel olarak tespit etmek için "Açımlayıcı Faktör Analizi" tekniği kullanılmıştır. Analizler sonucunda değerlendirme için uygun görülen ölçek maddelerinin, altında toplandıkları faktörleri belirlemek amacıyla Varimax Dik Döndürme işlemi yapılmıştır. Ölçeğin faktör sayısı, öz değere göre oluşturulan çizgi yamaç grafiğinde görülmektedir.

Şekil 5 Faktörlerin öz değerlerine ait saçılma diyagramı

Şekil 5 de görülen grafik incelendiğinde +1 in üzerindeki öz değer ivmesinde 3. faktörden sonra kırılarak yatay konuma gelme ve doğrusallaşmaya başlama durumu görülmektedir. Bu durum ölçeğin 3 faktörlü olduğunu göstermektedir.

Bu işlemler sonrasında Demokratik Davranış Ölçeğinin üç faktörlü yapısının açımlayıcı faktör analizine ilişkin bulguları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7
Demokratik Davranış Ölçeği Faktör Analizi Yük Değerleri

Maddeler	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
M1	0,152	0,646	0,500
M2	0,242	0,787	0,352
M3	0,247	0,875	0,249
M4	0,245	0,881	0,221
M5	0,206	0,820	0,147
M6	0,128	0,723	0,027
M7	0,187	0,720	0,400
M8	0,239	0,861	0,269
M9	0,159	0,794	0,177
M10	0,217	0,775	0,384
M11	0,155	0,447	0,655
M12	0,288	0,521	0,555
M13	0,357	0,332	0,729
M14	0,267	0,355	0,646
M15	0,321	0,432	0,578
M16	0,348	0,296	0,710
M17	0,359	0,342	0,715
M18	0,409	0,157	0,685
M19	0,338	0,228	0,641
M20	0,273	0,568	0,498

M21	0,218	0,735	0,323
M22	0,265	0,326	0,744
M23	0,280	0,300	0,727
M24	0,706	0,152	0,327
M25	0,557	0,132	0,611
M26	0,413	0,529	0,503
M27	0,454	0,542	0,505
M28	0,449	0,395	0,615
M29	0,828	0,208	0,175
M30	0,676	0,305	0,383
M31	0,782	0,299	0,146
M32	0,781	0,174	0,341
M33	0,601	0,229	0,542
M34	0,611	0,168	0,514
M35	0,744	0,149	0,219
M36	0,694	0,299	0,375
M37	0,641	0,207	0,424
M38	0,790	0,264	0,208
M39	0,858	0,126	0,156
M40	0,783	0,305	0,08
M41	0,833	0,142	0,258
M42	0,839	0,180	0,194
M43	0,749	0,140	0,238
M45	0,759	0,212	0,178

M46	0,603	0,237	0,407
M47	0,771	0,241	0,257
M48	0,821	0,216	0,246
M49	0,706	0,141	0,405
M50	0,738	0,166	0,440
M51	0,625	0,156	0,516
M52	0,664	0,258	0,450
Öz değer	28,640	5,250	2,320
Açıklanan Varyans %	30,557	20,300	20,120
Toplam Açıklanan Varyans %	30,557	50,857	70,977
Alt Boyutların Cronbach Alfa Değerleri (Maddelere dayalı standart cronbach alfa)	0,979	0,967	0,958

Yapılan faktör analizi sonucunda üç faktörlü yapının toplam varyansı açıklama yüzdesinin % 71 olduğu görülmektedir. Buna göre 1. faktör toplam varyansın %30,5 ini, 2. faktör toplam varyansın % 20,3 ünü, 3. faktör toplam varyansın % 20,12 sini açıklamaktadır. Faktör analizinde faktörlerin toplam varyansı açıklama yüzdesinin 40'ın üzerinde olmasının kabul edilebilir olduğu ifade edilmektedir (Evcil ve Avlar,2017). Bu sonuçlara göre, ölçeğin geçerliğinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Ölçekteki faktörler ölçek maddelerinin özellikleri göz önünde bulundurularak isimlendirilmiştir. Bu aşamada teorik yapı göz önünde bulundurularak ve alan uzmanlarından görüş alınarak, 24 maddeden oluşan 1. Faktör “Demokratik Davranışlar” olarak, 15 maddeden oluşan, 2. Faktör “Haklarını Bilme” ve 13 maddeden oluşan 3. Faktör de “Özerk Davranışlar” olarak isimlendirilmiştir.

Yurdugül (2005)'e göre faktör analizi sonuçlarında ilgili yapıyı ölçmeye yönelmiş maddeler, (her bir faktör bir grubu temsil etmek üzere) ölçeğin nihai formu için ayrılır, faktörlerde temsil edilmeyen maddeler ise nihai forma alınmazlar.

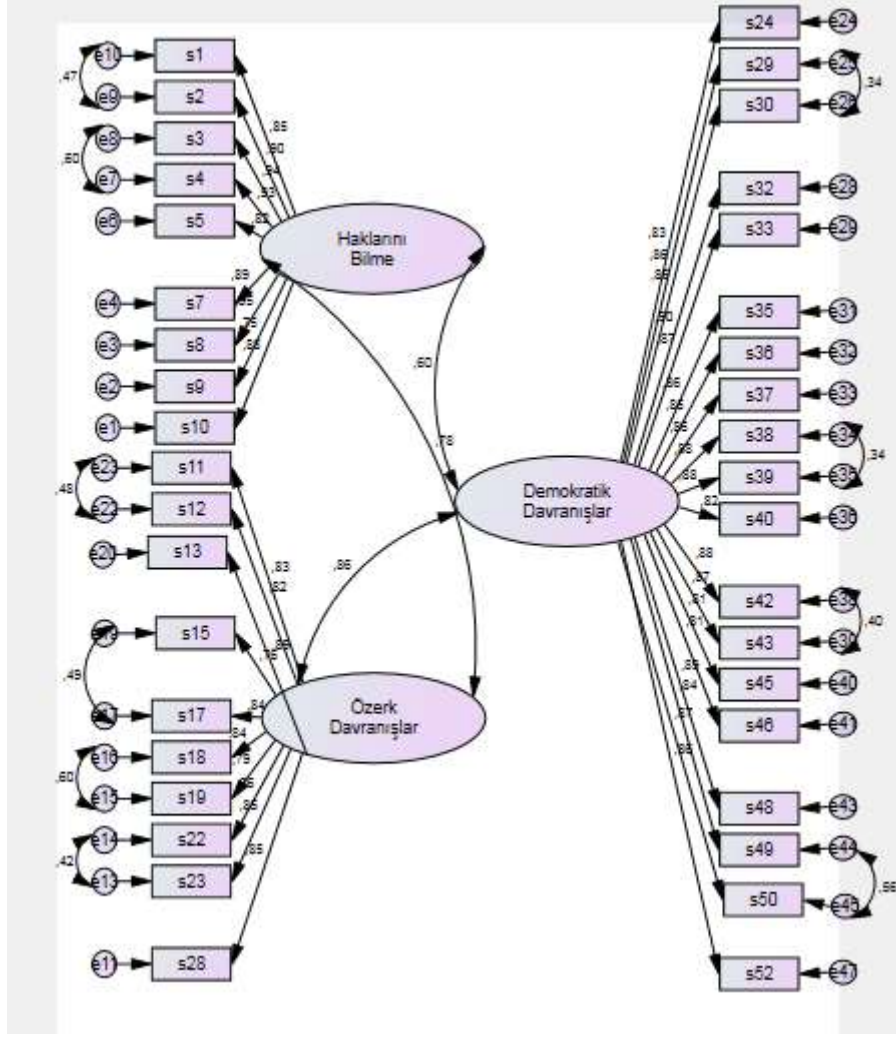
Bu doğrultuda haklarını bilme alt boyutuna uymayan dört madde (M.20, M.21, M.25, M.26.) ölçekten çıkartılmıştır.

Açımlayıcı Faktör Analizi sonrasında oluşturulan 3 faktörlü yapının doğrulanması amacıyla AMOS programı kullanılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Bu analizde “Maksimum Likelihood-ML” tekniği kullanılmıştır.

Çalışmada analize uygun olarak model oluşturulup test edildikten sonra doğrulayıcı faktör analizi bu modelin değiştirilmesini gerekli bulabilmektedir. Analiz sonrasında bu düzeltmeler modelin iyileştirilmesi açısından önem arz etmektedir (Evcı ve Avlar,2017). Bu doğrultuda modelin standardize regresyon katsayıları incelenip katsayıları düşük olan (<0,7) maddeler tek tek çıkartılıp yeniden hesaplanarak 9 madde (M6, M14, M16, M25, M31, M34, M41, M47, M51) ölçekten çıkarılmıştır. Aynı zamanda modifikasyon önerileri doğrultusunda path diyagramına kovaryans bağlantıları eklenmiştir.

Analizde ulaşılan sonuçlara göre uyum iyiliği indeksleri χ^2/sd (CMIN/DF)= 3,326 değeri 5'in altında olduğu için, RMSEA =0,79 değeri 0,80'in altında olduğu için, CFI =0,920 ve IFI=0,920 değerleri 0,90'dan büyük olduğu için kabul edilebilir uyum gösterdiği görülmektedir. Ayrıca S-RMR= 0,047 değerinin de 0,05 den küçük olduğu için mükemmel uyum gösterdiği söylenebilir. Ancak GFI=0,75, AGFI=0,72, NNF =0,89 değerleri 0,90'nın altında olmakla birlikte, değerlerin kabul edilebilir uyuma yakın değerler olması sebebiyle, ölçme aracının bütünündeki ve ilgili faktörünün açıklayıcılığındaki öneminin göz önünde bulundurulmasıyla, kapsam geçerliliğinin bozulmaması adına ölçeğin bu haliyle kullanılması tercih edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda oluşturulan modelden yola çıkarak elde edilen verilerin faktörleri doğruladığı sonucuna ulaşılmıştır (Evcı ve Aylar, 2007; Erkorkmaz & ark. 2013; Brown, 2006).

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen faktöriyel modeli ve faktör madde ilişkisine ait bulgular Şekil 6'da verilmiştir.

Şekil 6 DFA faktöriyel modeli ve faktör madde ilişkisine ait bulgular

Sonuç olarak demokratik davranış ölçeği “Haklarını Bilme” alt boyutunda 9 madde, “Özerk Davranışlar” alt boyutunda 10 madde ve “Demokratik Davranışlar” alt boyutunda 19 madde olmak üzere toplam 38 maddeden oluşan 5 li Likert tipi geçerli ve güvenilir bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 190, en düşük puan ise 38’ dir.

Çocuk hakları ve demokrasi eğitim programı. Bu bölümde Ç.H.D.E'nin dayandığı temel felsefeye ve program geliştirme sürecine yer verilmiştir.

Programın felsefesi. Program geliştirme sürecinde felsefe, programın amacı nedir, öğrenciler nasıl öğrenir, konuların önemi nedir, gibi sorulara yanıt arayarak hazırlanacak program için genel bir çerçeve oluşturulmasını sağlar. Program tasarımının başlangıcında programa ilişkin felsefenin belirlenmesi programın gelişeceği yönü göstermek, programın ilkelerini belirlemek, programın kazanımlarını yazmak için önemlidir (Şeker ve ark, 2014, s.33)

Ç.H.D.E pragmatist felsefeyi temel alır. Pragmatizme göre eğitim demokratik olmalıdır ve öğrenci merkezli eğitim yaklaşımları benimsenmelidir. Eğitim öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarına göre, esnek programlarla ve deneyime dayalı etkinliklerle planlanmalıdır. Eğitimde değerlendirmede ise bireysel değerlendirme teknikleri kullanılmalıdır (Şeker ve ark, 2014, s.41).

Ç.H.D.E tasarlanırken, temelini pragmatist felsefeden alan ilerlemecilik, yeniden kurmacılık ve yapılandırmacılık eğitim akımlarından yararlanılmıştır. İlerlemecilik eğitim felsefesinde amaç demokratik ve sosyal yaşamı geliştirmektir. İlerlemecilik eğitiminin temel ilkeleri şöyledir (Demirel, 2015) ;

- Çocuğun ilgi alanlarına, kapasitesine ve özelliklerine dayalı, çocuğun aktif olduğu bir eğitim.
- Problem çözmeye dayalı yaşantılar yoluyla eğitim.
- Yaşamın kendisi olan bir eğitim.
- Rekabetçi değil, işbirlikçi bir eğitim.
- Demokratik bir eğitim.
- Rehber bir eğitimci.

Yeniden kurmacılık, ilerlemeci görüşün devamıdır. Bu akımda bir yandan yaratıcılık ön plana çıkarken diğer yandan eğitimle toplumda gerçek demokrasiyi oluşturmak hedef alınır. Yeniden kurmacılık eğitim felsefesinde de amaç toplumu yeniden yapılandırmak, geliştirmek ve eğitim için sosyal reformu desteklemektir (Demirel, 2015, s. 21-23).

Yapılandırmacı yaklaşımda ana tema, insanın kendi oluşturduğu bilgiyi, kendi yaşamını anlamlı kılma yolunda kullanarak, eğitim aracılığıyla toplumsallaşmasıdır. Bu yaklaşıma göre eğitim programları, bireysel ve toplumsal farklılıkları göz önüne alarak, bireysel ve toplumsal üretkenliği sağlayacak bir işleyişte olmalıdır. Bunun için eğitim programlarında aktif öğrenme, yaratıcı problem çözme, sorgulama ve yaparak yaşayarak öğrenme metotları kullanılarak öğrencinin bilgiyi yapılandırması sağlanmalıdır (Bakır, 2007; Yalçınkaya, 2013).

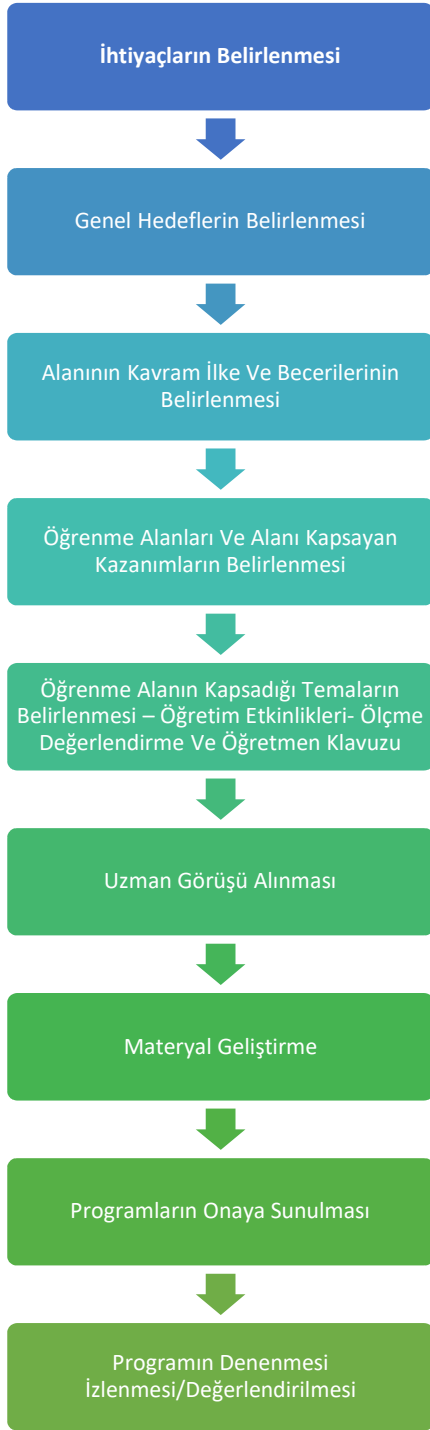
Ç.H.D.E, ilerlemecilik ve yeniden kurmacılık ve yapılandırmacı eğitim yaklaşımının en önemli temsilcilerinden John Dewey 'in eğitim anlayışından etkilenecek geliştirilmiştir.

Dewey'e göre eğitim, demokrasinin temel karakteri olan özgürlüğü kendi içinde yaşayarak gerçekleştirecek bir araçtır. Ona göre okul yaşamın kendisi olmalıdır. Okul teoriyle pratiğin bir araya geldiği, öğrencilerin sosyal yaşama katılma yeteneklerini, problem çözme becerilerini geliştirdikleri bir yer olmalıdır. Eğitimde çocuk merkeze alınmalı ve program çocuğun kendi kendine gelişip öğrenmesini desteklemelidir. Dewey, öğrenciyi yaratıcı ve dinamik kılan bir eğitim anlayışına sahiptir. Öğrenci, okulda, sosyal hayatında karşılaşılabileceği tüm problemlere karşı problem çözme becerilerini kazanabilmelidir. Ona göre sorunlar karşısında yaratıcı problem çözme demokrasinin gereğidir. Dewey'e göre eğitim demek demokrasi ve demokratik eğitim demektir. Dewey'in amacı eğitim yoluyla demokrasiye ulaşmak, demokratikleşmektir. Okullar sosyal çevreyi içine almalı ve öğrencilerin yaşam alanı olmalıdır. Okullarda öğrenciyi aktif kılan, onların araştırma yapmalarına fırsat tanıyan sınıf ortamları oluşturulmalıdır. Öğrenme işbirliğine araştırmaya, gözleme, tartışmaya ve deneyimlemeye dayalı olmalıdır (Aybek, 2017; Aydoğdu, 2011; Şeker & ark, 2014; Yeşiltaş & Kaymakçı, 2008).

Ç.H.D.E'de amaç, pragmatist felsefeden esinlenerek geliştirilen, ilerlemecilik, yeniden kurmacılık ve yapılandırmacılık eğitim akımlarının yetiştirmek istediği demokratik bir toplum için demokratik bireyler hedefine Jhon Dewey 'in eğitim anlayışı ve metotlarından yararlanarak ulaşmaktır.

Program tasarımı. Ç.H.D.E, MEB Program Geliştirme Modeli doğrultusunda geliştirilmiştir. Bu modele ait işlem basamakları Şekil 7'de yer almaktadır (Demirel, 2015, s.57; MEB, 2004, s. 736).

Şekil 7. Program geliştirme modeli.

İhtiyaçların belirlenmesi. MEB yeni program geliştirme modelinin birinci basamağı ihtiyaçların belirlenmesidir. Araştırmacı program geliştirme sürecine ilk olarak ihtiyaç analizi yaparak başlamıştır.

Adigüzel'e (2016) göre "İhtiyaç Analizi bilimsel bir çalışmadır ve bir eğitim programının etkili olma olasılığı gerçekçi bir ihtiyaç analizi ile yükselir". İhtiyaç analizi, programa yönelik ihtiyaçları saptamak, gelecekte istenilen durum ile var olan durum arasında bir karşılaştırma yapmak ve bu sayede eğitsel amaçları belirlemek amacıyla kullanılır (Şahin, 2006; Adigüzel, 2006). Bilimsel araştırmalarda olduğu gibi, ihtiyaç analizi sürecinde de doğru bilgi kaynaklarına ulaşmak, geçerli ve güvenilir veri toplama araçları kullanmak ve bilimsel analiz yapmak gereklidir. İhtiyaç analizi çalışmalarında problem durumuna ilişkin kuramsal dayanakların oluşturulmasının ardından, probleme yanıt verebilecek doğru tekniklerle veri toplanmalıdır.

Araştırmacı eğitim programı geliştirme sürecinde mevcut okul öncesi eğitim programına ek olarak uygulanabilecek, Ç.H.D.E'ye ihtiyaç olup olmadığına dair betimsel yaklaşım ışığında ihtiyaç analizi yapmıştır. Belirli olgu ya da eğitim yaşantılarından ortaya çıkan durumla ilgilenen ihtiyaç analizi yaklaşımına betimsel yaklaşım denir. Bu yaklaşımda bir grubun eksikleri gözlemlenir ve buna göre hedefler belirlenir (Arsal, 1998; Karacaoğlu, 2009).

Geliştirilen eğitim programlarında hedef bireylerden yola çıkarak toplumu eğitmektir. Bu bağlamda program geliştirme sürecinde toplumun ihtiyaçları göz ardı edilmemelidir. Programın hedefleri, toplumun ihtiyacı ve o toplumu oluşturan bireyin ihtiyaçlarından yola çıkarak belirlenmelidir (Demirel, 2015, s. 38) Ç.H.D.E 'ye yönelik geliştirilecek bir programla, demokratik bireylerin oluşturulduğu demokratik bir toplum oluşturmak adına bir adım atılmaya çalışılmaktadır.

Demokrasi halkın egemenliğine dayanan bir yönetim şeklidir. Bugün toplumlar demokratik ve eşitlikçi olma yolunda adımlar atmaktadır ki, bu demokrasinin aranan bir yönetim şekli olduğunu gösterir (Turan & Ulusoy,2016). İnsan hakları ve özgürlükler için demokrasi ve demokrasi kültüründe yaşamak oldukça önemlidir. Demokrasi bir yaşam biçimidir. Demokrasi insana insanca yaşama hakkı verir. İnsan haklarını korur. Hak ihlallerine karşı yaptırımlar uygular.

Demokratik bir yaşam biçimi oluşturabilmek için demokrasi kültürüyle yetişmiş bireylere ihtiyaç vardır. Demokratik bireyler yetiştirmek içinse, demokratik bir eğitime ihtiyaç vardır. Demokratik eğitimde bireyler haklarını bilir, başkalarının haklarını korur, farklılıklara saygı gösterir, bireysel ve toplumsal gelişime önem verir.

Demokratik bireyler yetiştirmek için Demokrasi Eğitime erken yaşlarda başlamak önemlidir. Erken çocukluk döneminden başlayan bir demokrasi eğitimi ile çocuklara haklarını öğretmek ve onların demokratik davranışlarının gelişimine destek olarak demokrasi kültürüyle yetişmiş, insan haklarına saygılı bir toplumun temelini atmak hedeflenmektedir. Araştırmacı ihtiyaç analizi yöntemleriyle elde ettiği verilere dayanarak, bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda erken çocukluk dönemine yönelik Ç.H.D.E'ne ihtiyaç olduğunu öngörmüştür. Bu aşamada ihtiyaç analizi yöntemlerinden gözlem ve kaynak tarama ve delphi yöntemleri kullanılmıştır (Karacaoğlu, 2009).

Gözlem yöntemi ile ihtiyaç analizi uygulaması. Şeker'e (2014) göre ihtiyaç belirleme çalışmalarında gözlem yöntemi, genellikle eğitimciler ve öğretmenler tarafından kullanılır. Araştırmacı bir eğitimci olarak yapılandırılmamış doğal gözlem tekniği 2016-2017 yılında devlet okullarında uygulanan aylık planları ve günlük eğitim akışlarını incelemiş ve öğretmenlerin gerek planlarda, gerekse günlük eğitim akışlarında çocuk hakları öğretimine ve demokrasi eğitime yeterince yer verilmediği sonucuna ulaşmıştır. Yapılan çalışmalar da araştırmacının bu gözlemlerini desteklemektedir (Akman & Ertürk, 2011; Dinç, 2015; Seyhan & Cansever, 2015; Washington, 2010).

Kaynak tarama yöntemi ile ihtiyaç analizi uygulaması. Araştırmacı kaynak tarama yönteminde literatür tarama, mevcut programın değerlendirilmesi ve içerik analizi yapmıştır. Bu aşamada, çocuk hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili alan yazını, bu alanda yapılan araştırmaları ve mevcut Okul Öncesi Eğitim Programını incelemiştir. Literatür tarama yoluyla İhtiyaç belirleme sürecinde 5N 1K yöntemiyle de aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır. 5N 1K yöntemi sorular yoluyla süreç hakkında bilgi toplama yöntemidir (Adıgüzel, 2016, s. 9).

- Ne: Milli Eğitim Sisteminde ve Okul Öncesi Eğitim Programı'nda Ç.H.D.E'nin mevcut durumu nedir?

Türk milli eğitim sistemiyle, haklarını bilen ve başka insanların haklarına saygılı, demokratik bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir.

Bu hedef, Milli Eğitimin genel amaçlarının 2. Maddesinde şöyle yer almaktadır; "*Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir*

dünya görüşüne sahip; insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren ve topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek.”

2013 yılında güncellenen okul öncesi eğitim programının 3. İlkesi Okul Öncesi Eğitim kurumlarında çocukların gereksinimlerini karşılamak amacıyla demokratik eğitim anlayışına uygun öğrenme ortamları hazırlanmasına yöneliktir. Programın 7. İlkesi de okul öncesi dönemde verilen eğitim ile çocukların sevgi, saygı, iş birliği, sorumluluk, hoşgörü, yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma gibi duygu ve davranışları geliştirilmesi konusu ele alınır (MEB, 2013). Program temel özellikleriyle çocuğu merkeze alan, kültürel ve evrensel değerleri dikkate alarak, çocukların yaşadıkları toplumun değerlerini tanımaları, kültürel ve evrensel değerleri benimsemeleri, onların sorumluluk bilincine sahip bireyler olarak yetişmelerini amaçlar. Program, bu yönüyle farklılıklara saygı duyulmasını ve farklı özellikleri olan bireylerle uyum içinde bir arada yaşamaya dair deneyimler kazanılmasını teşvik eder. Programın kazanımlarını incelediğimizde özellikle sosyal duygusal alan Kazanım 6'da “kendisinin ve başkalarının haklarını korur” ifadesiyle çocukların; haklarını bilmesi, haksızlığa uğradığında ya da, başkalarının haklarının korunması gerektiğinde neler yapması gerektiğini söyleyebilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak programda Ç.H.S temelinde çeşitli etkinliklerle çocuklarda farkındalık oluşturulmaya çalışılması, bütün etkinliklerde hak temelli bir uygulama yapılmaya dikkat edilmesi önerilmektedir. Programda çocukların demokratik tutum ve davranışlarının gelişimine yönelik kazanımlar da yer almaktadır. Bu yönleriyle okul öncesi eğitim programı çocuk hakları sözleşmenin temel prensibi olan çocuğun yüksek yararını eğitim ortamında da gözeterek çocukların demokratik bir ortamda haklarını bilen bireyler olarak yetiştirilmesini ve çocukların demokratik tutum ve davranışlar edinmesini desteklemektedir (MEB, 2013; Gürkan & Koran, 2014).

Her ne kadar mevcut programla, haklarını bilen, demokratik tutum ve davranışlar sergileyen bireyler yetiştirmek hedeflense de, uygulama aşamasında eksiklikler ve sorunlar yaşanmaktadır. Akman ve Ertürk (2011), okul öncesi öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerini ve eğitim hakkı, eğitimde fırsat eşitliği, çocuk haklarının erken çocuklukta öğretilmesi konularına ilişkin okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları bilgisine sahip olmalarına rağmen çocuklara sahip oldukları haklar konusunda etkinlikler planlamayı olağan bir durum olarak

görmedikleri bilgisine ulaşılmıştır. Yağan, 2010 yılında, okulöncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin ve okul müdürlerinin demokrasi ve demokrasi eğitimi üzerine görüşlerini belirlemek üzere yaptığı araştırma sonunda; öğretmenlerin demokrasiyi daha çok yönetim biçimi ve insan hakları boyutu ile ele aldıklarını; okul müdürlerinin ise daha çok insan hakları boyutunda yoğunlaştıkları sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca öğretmenlerin Demokrasi Eğitimi'ne yönelik sistemli herhangi bir uygulama yapmadıklarını vurgulamıştır.

- Kim: Geliştirilmesi planlanan Ç.H.D.E'nin hedef kitlesi kimdir?

Programın hedef kitlesini okul öncesi eğitime devam eden çocuklar oluşturmaktır. Ayrıca program çerçevesinde geliştirilen etkinliklerin de okul öncesi öğretmenleri için örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. Çocuğun doğumu ile başlayarak ailede kazandırılması gereken demokratik tutum ve davranışlar, okulöncesi dönemden başlayarak tüm eğitim basamaklarında aşamalı olarak verilmelidir. Özellikle erken çocukluk döneminin çocuğun gelişiminin kritik evrelerinden biri olduğu düşünüldüğünde bu dönemde verilecek Ç.H.D.E ile onların ileriki yıllarda demokratik tutum ve davranışları içselleştirmesi ve bu eğitimi yaşamında kullanabilen bireyler olması hedeflenmektedir.

- Neden: Geliştirilmesi planlanan Ç.H.D.E'ye neden ihtiyaç duyuldu ve eğitiminin hedef kitlesini neden okul öncesi eğitime devam eden çocuklar oluşturuyor?

Çocuk hakları ve demokrasi eğitimine ihtiyaç duyulmasının başlıca nedeni Ç.H.S'nin 42. Maddesine dayanmaktadır. Sözleşmenin 42. Maddesi şöyledir; "Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler." Bu doğrultuda temel eğitimin ilk yıllarından itibaren çocuk hakları eğitiminin üzerinde durulmalı, yaş gruplarına göre hazırlanmış etkinlikler ile çocuklar hakları konusunda bilgilendirilmelidirler. Çocukların kendi haklarını yaşamın en önemli gelişim basamağı olan erken çocukluk döneminde uygulanan etkili ve verimli bir çocuk hakları eğitimi ile kavraması, ileride kendi haklarından haberdar olan ve bunun savunuculuğunu yapabilen bilinçli bireyler yetiştirilmesinde ilk adım olacaktır. Çocukların erken dönemde edindikleri çocuk hakları ile ilgili bilgiler ve konuyla ilgili aldıkları eğitim sayesinde gelecek yaşamlarında da insan hakları için benzer

sorumluluklar taşımaları beklenmektedir (Neslitürk & Ersoy, 2007; Washington, 2010; Uçuş, 2014; Seyhan & Cansever, 2015) . Yaşar'a (2008) göre insan hakları ve çocuk hakları demokrasi içerisinde anlam bulan ve demokrasiyle birlikte gelişen bir anlayışı temsil eder. İnsanların haklarını kullanabilmeleri için haklarını bilmeleri gerekir. Çocukların sahip olduğu hakları bilmesi, kullanması ve yasatması demokratik bireylerin yetişmesine de büyük katkı sağlar (Nayır & Karaman Kepenekçi, 2011; Yaşar, 2008; 74,).

- Nerede: Geliştirilmesi planlanan Ç.H.D.E nerede uygulanacaktır?

Program, okul öncesi eğitim programının uygulandığı kurumlarda uygulanacaktır.

- Ne zaman: Geliştirilmesi planlanan Ç.H.D.E ne zaman uygulanacaktır?

Program okul öncesi eğitim programına ek olarak ve eş zamanlı uygulanacağı için MEB eğitim öğretim dönemlerinde uygulanacaktır.

- Nasıl: Geliştirilmesi planlanan Ç.H.D.E nasıl uygulanacaktır?

Program, çocuklara demokrasi ve insan hakları bilgisini doğrudan vermek yerine, hem eğitim programlarında sistemli şekilde demokratik tutum ve davranışların kavratılmasına yönelik çalışmalarla hem de okul kurum kültürü içerisinde demokratik bir ilişki tarzının oturtulması +yoluyla uygulanacaktır.

Delphi yöntemi ile ihtiyaç analizi uygulaması. Bu aşamada araştırmacı gözlem, kaynak tarama ve içerik analizi yöntemleriyle elde ettiği bilgiler ışında Ç.H.D.E ihtiyaç analizi anketi hazırlamıştır. Hazırlanan anket için okul öncesi eğitim alanında görev yapan akademisyenlerden ve öğretmenlerden uzman görüşü aldıktan sonra elektronik ortamda gerçekleşen “Kazançlı Delphi Tekniği” ile bir veri tabanı aracılığıyla 82 katılımcıdan veri toplamıştır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8
Ç.H.D.E Delphi Anketi Katılımcılarına Dair Demografik Bilgiler

KATILIMCI PROFİLİ		n	%
Meslek	Öğretmen	68	83
	Akademisyen	2	5
	İdareci	10	12
	Toplam	82	100
Öğretmen İse Çalıştığı Okul Türü	Anaokulu	30	41
	Melek Lisesi	2	3
	Anasınıfı	41	56

	Toplam	73	100
Çalıştığınız Yaş Grubu	36-48	8	10
	48-60	40	52
	60-72	29	38
	Toplam	77	100
Cinsiyet	KADIN	79	96
	ERKEK	3	4
	Toplam	82	100
Yaş	20-30	17	21
	31-40	55	67
	41 ve üzeri	10	12
	Toplam	82	100
Öğrenim Durumu	Ön lisans	64	5
	Lisans	11	78
	Yüksek lisans	4	13
	Doktora	3	4
	Toplam	82	100
Mesleki Tecrübe	1-10	37	46
	11-20	39	48
	21 ve üzeri	5	6
	Toplam	81	100

Tablo 8’de görüldüğü gibi katılımcının %83’ü öğretmen, %12’si idareci ve %5’i de okul öncesi eğitim alanında çalışan akademisyenlerden oluşmaktadır. Öğretmenlerin %56’sı ilkokul bünyesindeki anasınıflarında, %41’i bağımsız anaokullarında ve %3’ü Meslek Yüksek Okulu Çocuk Gelişimi Bölümü’nde çalışmaktadır. Anaokulu ve anasınıflarında çalışan katılımcıların %52’si 48-60 aylık çocuklara eğitim vermektedir. Katılımcıların %96’sını kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %67’si 31-40 yaş aralığındadır. Katılımcıların %78’i lisans mezunudur. Katılımcıların %48’inin mesleki tecrübesi 11-22 yıl arasındadır. Ç.H.D.E ihtiyaç analizi delphi anketinde yer alan sorulara verilen cevaplar Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9
Ç.H.D.E Delphi Anketi Sorularına Verilen Cevaplar

SORULAR	CEVAPLAR	n	%
Ç.H.D.E Konusunda Bilginiz Var mı?	Evet	68	82
	Hayır	15	18
	Toplam	83	100
Cevabınız Evet İse, Bu Bilgiyi Nereden Edindiniz?	Üniversite eğitiminden	43	65
	Hizmet içi eğitimden	13	20
	Medyadan	23	35
	Diğer	4	6
Ç.H.D.E Konusunda Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz?	Ç.H.D.E etkinlikleri hazırlamak için yeterli bilgiye sahibim.	39	47
	Ç.H.D.E etkinlikleri hazırlamak için yeterli bilgiye sahip değilim.	44	53
	Toplam	83	100
	Evet	81	98

Ç.H.D.E Erken Çocukluk Döneminde Uygulanabilir mi?	Hayır	2	2
	Toplam	83	100
2013 Okul Öncesi Eğitim Programında Ç.H.D.E İle İlgili Yeterli Kazanım Yer Alıyor Mu?	Evet	21	25
	Hayır	62	75
	Toplam	83	100
Cevabınız "Hayır" İse, Eklenmesini Önerdiğiniz Kazanımlar Neler Olabilir?	Çocuk Haklarına Dair Kazanımlar	32	53
	Demokratik Davranışlara Dair Kazanımlar	40	65
	Özerk Öğrenme Becerilerine Yönelik Kazanımlar	31	51
Ç.H.D.E Günlük Planlarınızda Yer Veriyor musunuz?	Evet	64	83
	Hayır	13	17
	Toplam	77	100
Cevabınız Evet İse, Ne Sıklıkta Yer Veriyorsunuz?	Her gün	3	4
	Haftada bir gün	8	12
	Ayda bir gün	9	14
	Belirli gün haftalar içerisinde	45	70
	Toplam	65	100
Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Hakları Sözleşmesinde Yer Alan Haklardan Hangileri Öğretilebilir?	Kendisinin hakları olduğunu bilme	70	84
	Ayrım gözetmeksizin bütün çocukların aynı haklara sahip olduğunu bilme	77	92
	T.C. Kimlik kartına sahip olma hakkı	40	48
	Anne ve babanın bakım ve sorumluluğu altında yaşama hakkı	50	60
	Sağlıklı yaşama hakkı	63	76
	Eğitim hakkı	64	77
	Oyun oynama hakkı	73	89
	Bilgi edinme hakkı	47	57
	Her türlü kötü muameleden korunma hakkı	69	83
	Duygu ve düşüncelerini özgürce ifade etme hakkı	71	86
Erken Çocukluk Döneminde "Demokratik Davranışlar" Denildiğinde Hangi Davranışlar Aklınıza Geliyor?	İşbirliği	52	63
	Yardımlaşma	46	56
	Paylaşma	47	57
	Kararlara katılma	53	65
	Kurallara uyma	54	66
	Empati kurma	47	57
	Etkili iletişim kurma	43	52
	Hoşgörü	54	66
	Saygı	65	80
	Duyarlılık	47	57
Erken çocukluk döneminde Ç.H.D.E'ne İhtiyaç Olduğunu Düşünüyor musunuz?	Sabırlı olma	41	50
	Haklarını koruma	68	83
	Uyuşmazlık durumlarında uzlaşmacı davranma	51	62
Erken çocukluk döneminde Ç.H.D.E'ne İhtiyaç Olduğunu Düşünüyor musunuz?	Evet	77	94
	Hayır	5	6
	Toplam	82	100
Cevabınız Evet İse, Neden İhtiyaç Olduğunu Düşünüyorsunuz?	Bu konu hakkında erken çocukluk dönemine yönelik çalışmaların sayısı az olduğu için	62	79
	MEB programında bu konuya ait yeterli kazanımlar yer almadığı için	45	57
	Çocuk Hakları ve Demokrasi eğitimine dair örnek etkinliklere ihtiyaç duyduğum için	43	54

Tablo 9'da görüldüğü gibi "Ç.H.D.E konusunda bilginiz var mı?" sorusuna araştırmaya katılan 83 kişinin % 82'si "Evet" cevabını vermiştir. "Cevabınız evet ise, bu bilgiyi nereden edindiniz?" sorusuna katılımcıların % 65'i, Üniversite eğitiminden, % 20'si Hizmet içi eğitimden , % 35'i Medyadan bilgi edindiklerini ifade etmiştir. "Ç.H.D.E konusunda katılımcıların % 47'si Ç.H.D.E etkinlikleri hazırlamak için yeterli bilgiye sahip olduğunu, % 53 bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadığını" ifade etmiştir.

Katılımcıların % 98'i "Ç.H.D.E'nin erken çocukluk döneminde uygulanabileceği" görüşündedir. "2013 okul öncesi eğitim programında çocuk hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili yeterli kazanım yer alıyor mu?" sorusuna cevap veren 83 kişinin % 75'i "programda yeterli kazanımın yer almadığı" cevabını vermiştir. Katılımcıların eklenmesini önerdiği kazanımlar şöyledir, Çocuk Haklarına Dair Kazanımlar (% 53), Demokratik Davranışlara Dair Kazanımlar (% 65), Özerk Öğrenme Becerilerine Yönelik Kazanımlar (% 51) .

Katılımcıların %83'ü "Ç.H.D.E'ye günlük planlarında yer vermektedir. Çocuk hakları ve demokrasi eğitimine günlük planlarda yer verilme sıklığı şöyledir; % 70 oranla "Belirli gün haftalar içerisinde", % 14 oranla "Ayda bir gün", % 12 oranla "Haftada bir gün" ve % 4 oranla "her gün".

Erken Çocukluk Döneminde Ç.H.S'de yer alan haklardan hangilerinin öğretilebileceği sorusuna verilen yanıtlara baktığımızda % 92 oranında ayrımcılık yasağı, %89 oranla oyun hakkı, % 86 oranla ifade özgürlüğü hakkına yer verilirken, %48 oranla vatandaşlık hakkına yer verilmiştir. "Erken çocukluk döneminde demokratik davranışlar" denildiğinde katılımcıların aklına % 83 oranla haklarını koruma, % 80 oranla "saygılı olma " davranışı gelirken, % 50 oranla "sabırlı olma" davranışı gelmektedir.

Araştırmaya katılan 82 katılımcının % 94 'ü erken çocukluk döneminde Ç.H.D.E'ye ihtiyaç olduğunu düşünüyor. Katılımcıların % 79'u bu konu hakkında erken çocukluk dönemine yönelik çalışmaların sayısının az olduğu için , % 57'si MEB programında bu konuya ait yeterli kazanımlar yer almadığı için , % 54'ü de Çocuk Hakları ve Demokrasi eğitimine dair örnek etkinliklere ihtiyaç duyduğu için böyle bir programa ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir.

Genel hedeflerin belirlenmesi. Genel hedefler, ulusal eğitime karar vericilerin düzenlediği ve bir eğitim düzeyinin yetiştirmesi istenen ideal insanın niteliklerinin belirlendiği hedeflerdir (Çelik, 2006; Sönmez, 2015). Bu bağlamda Türk mili eğitimin genel hedefleri, okul öncesi eğitimin genel hedefleri çocuk hakları ve demokrasi eğitim programının genel hedeflerini oluşturmaktadır. Milli Eğitim Temel Kanuna göre Türk Milli Eğitiminin Genel Amacı;

Türk Milletinin bütün fertlerini,

1. Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek

3. İlgisi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak; Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır.

Milli eğitim bakanlığı temel eğitim müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programına göre Okul Öncesi Eğitiminin amaç ve görevleri,

Millî eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak; Çocukların beden, zihin ve duygu gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak, Onları ilkokula hazırlamak, Şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı yaratmak, Çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır.

Alanının kavram ilke ve becerilerinin belirlenmesi. İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi'nin temelinde insan hakları sözleşmesi yer almaktadır. Çocuk hakları, insan haklarının çocuklara göre özelleştirilmiş hali olduğuna göre Ç.H.D.E 'de çocuğa kazandırılacak bilgi, beceri ve davranışları temelini de Çocuk Hakları Sözleşmesi oluşturmaktadır (Uçuş Güldalı, 2017 s.198). Ç.H.D.E'nin amacı, çocuklara Ç.H.S doğrultusunda haklarını öğretmek ve çocukların demokratik davranışlarını geliştirmektir. Programın temel becerileri demokratik davranışlar çerçevesinde ele alınmıştır. Demokrasi kültürü için yetkinlikler modeline göre bu beceriler şöyledir; *“Özerk öğrenme becerileri, analitik ve eleştirel düşünme becerileri, Dinleme ve gözleme becerileri, Empati, Esneklik ve uyum sağlama, Lisan, iletişim ve çok dillilik becerileri, Is birliği becerileri, Uyuşmazlık çözümlene”* (COE, 2016).

Çocuk hakları ve demokrasi eğitiminin ilkeleri şöyledir;

- Çocukların haklarını öğrenmesini hedefleme
- Çocukların demokratik davranışlar geliştirmesini hedefleme
- Çocukların özerklik becerilerini geliştirmeyi hedefleme
- Yapılandırmacı eğitim yaklaşımı çerçevesinde öğreneni merkeze alma
- Eğitim etkinliklerinde bireysel farklılıkları gözetme
- Demokratik bir öğrenme ortamı yaratma
- Demokrasinin temeli olan ifade özgürlüğünü her durumda gözetme
- Demokratik tutumlarla çocuğa rol model olma
- Eğitim etkinliklerinde çocuklukların gelişim özellikleri doğrultusuna kavram ve temaları somutlaştırarak öğretme
- Fırsat eğitiminden yararlanma

- Kalıcı öğrenme sağlamak için kazanımların tekrar tekrar ele alınması
- Demokrasi kültürünü ailede de geliştirmek için aile katılımına yer verilmesi
- Eğitim etkinliklerinde yakından uzağa prensibine dayalı olarak çocukların günlük yaşantılarından hareketle planlama yapılması (Uçuş Güldalı, 2017 s.200).

Öğrenme alanları ve alanı kapsayan kazanımların belirlenmesi. Ç.H.D.E hazırlanırken, MEB okul öncesi eğitim programında (2013) yer alan Ç.H.D.E'ye ilişkin kazanımlar belirlenmiştir. Ardından MEB programında yer almayan kazanımlar için yeni kazanımlar geliştirilmiştir. Araştırmacı yeni kazanımlar belirlerken, gerekli literatür taramasını yapmış ve 48-72 aylık çocukların gelişim özelliklerini değerlendirmiştir. Bloom'un aşamalı hedef yazma yaklaşımı doğrultusunda, demokratik davranışlara ve çocuk hakları farkındalığına yönelik yeni kazanımlar geliştirilmiştir. Bloom'un sınıflandırması, "öğretimin sonunda öğrencide ne tür değişiklik olacaktır?" sorusuna cevap bulmayı sağlar (Çelik, 2006; Erginer, 2008). Bu bağlamda Ç.H.D.E için geliştirilen her bir kazanımın, davranışlara dönük, ölçülebilir ve gözlenebilir ifadeler olmasına dikkat edilmiştir. Kazanımlara yönelik göstergelerde Taksonomi Yaklaşımı doğrultusunda (basitten karmaşığa, somuttan soyuta, yakından uzağa gibi) hiyerarşik bir sıra takip edilmiştir. Araştırmacı tarafından geliştirilen kazanımlar ve göstergeleri EK D' de sunulmuştur.

Okul öncesi eğitim programında yer alan kazanımlar ise şöyledir;

Bilişsel gelişim:

Kazanım 17. Neden-sonuç ilişkisi kurar.

Kazanım 19. Problem durumlarına çözüm üretir.

Sosyal Duygusal Gelişim:

Kazanım 1. Kendisine ait özellikleri tanıtır.

Kazanım 2. Ailesiyle ilgili özellikleri tanıtır.

Kazanım 3. Kendini yaratıcı yollarla ifade eder.

Kazanım 4. Bir olay veya durumla ilgili olarak başkalarının duygularını açıklar.

Kazanım 5. Bir olay veya durumla ilgili olumlu/olumsuz duygularını uygun yollarla gösterir.

Kazanım 6. Kendisinin ve başkalarının haklarını korur.

Kazanım 7. Bir işi veya görevi başarmak için kendini güdüler.

Kazanım 8. Farklılıklara saygı gösterir.

Kazanım 9. Farklı kültürel özellikleri açıklar

Kazanım 10. Sorumluluklarını yerine getirir.

Kazanım 11. Atatürk ile ilgili etkinliklerde sorumluluk alır.

Kazanım 12. Değişik ortamlardaki kurallara uyar.

Kazanım 13. Estetik değerleri korur.

Kazanım 14. Sanat eserlerinin değerini fark eder.

Kazanım 15. Kendine güvenir.

Kazanım 16. Toplumsal yaşamda bireylerin farklı rol ve görevleri olduğunu açıklar.

Kazanım 17. Başkalarıyla sorunlarını çözer.

Öğrenme alanın kapsadığı temaların belirlenmesi – öğretim etkinlikleri-ölçme değerlendirme Ç.H.D.E temalar Çocuk Hakları Sözleşmesi ve demokratik davranışlar çerçevesinde geliştirilmiştir. Programda temalar ve kazanımlar birbirlerini desteklemektedir. Araştırmacı program kapsamında 48- 72 aylık çocuklara yönelik 40 etkinlik hazırlamıştır. Etkinlikler çocuk merkezli ve yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak geliştirilmiştir. Etkinliklerde büyük ve küçük grup çalışmalarına yer verilmiş. Çocukların yaşayarak öğrenmesine dönük süreç temelli bir yaklaşım izlenmiştir. Öğrenciler arası etkileşimin ve sınıf atmosferinin sağladığı örtük program da dikkate alınarak çocukların süreç içerisindeki deneyimleriyle öğrenmeleri desteklenmeye çalışılmıştır. Etkinliklerde kazanımlara tekrarlı yer verilmiş ve böylece öğrenmenin kalıcılığı desteklenmeye çalışılmıştır. Farklı öğrenme yöntem ve teknikleri bir arada kullanılarak çocuklarda merak uyandıran ve dikkatlerini canlı tutan etkinlikler hazırlanmasına dikkat edilmiştir. Öğrenmede duyuların ve duyguların öneminden hareketle çocukların görme, işitme, dokunma, duyularını kullandığı, süreç içerisinde heyecan, merak, sevgi, empati gibi duygular yaşadıkları etkinlikler hazırlanmıştır.

Ç.H.S ve demokratik davranışlara göre belirlenen temalar, bu temaları kapsayan kazanımlar EK E'de sunulmuştur.

Ç.H.D.E ölçme değerlendirme iki yönlü olmaktadır. Birinci değerlendirme etkinlik planlarının sonunda öğrencilerin kendilerini ve günü değerlendirmeleri şeklinde iken, ikinci değerlendirme de programın çocukların davranışları üzerindeki etkisine yönelik araştırmacı tarafından geliştirilen ve program kazanımlarına uygun olarak hazırlanan demokratik davranış ölçeği ile yapılacaktır.

Uzman görüşü alınması. Ç.H.D.E için hazırlanan 40 etkinlik iki okul öncesi eğitim öğretmeni, program geliştirme alanında çalışan bir doktor öğretim görevlisi, okul öncesi eğitim alanında çalışan iki profesör ve bir doçentten oluşan altı uzman tarafından değerlendirilmiştir. Uzman görüşü sonrasında etkinliklerin yazımında çocuk merkezli bir anlayışa yer verilmesine ayrıca dikkat edilmiş ve bazı ifadeler değiştirilmiştir. Örneğin “ öğretmen çocukları çember zamanına alır” ifadesi “çocuklar çember şeklinde otururlar” olarak değiştirilmiştir. Ayrıca haklarımız aynı adlı etkinlikte “yaramaz çocukların hakları var mıdır?” İfadesi çocukları etiketleyeceği düşüncesi ile değerlendirilme sorularından çıkartılmıştır. Kurallarla yaşamak daha kolay adlı etkinlik kapsamında oynanan karmaşa oyunu için değerlendirme sorularına “Bu oyunu oynarken neler hissettiniz?” sorusu eklenmiştir. Labirent bulmaca etkinliğinde, uzman görüşü öncesinde, kız ve erkek engelli çocuk figürleri çocuklara hazır olarak verilmiştir. Ancak uzman görüşleri sonrasında bu görseller hakkında çocuklarla konuşarak, onlara “sence bu çocukların ne engeli var?” sorusuyla çocukların görüşleri alınmasına ve “sen de böyle bir çocuk çizip boyar mısın ?” denilerek karakterleri çocukların çizip boyamasına karar verilmiştir. Uzman görüşleri sonucunda materyallerin pragmatik çerçevede daha yaratıcı ve daha az yapılandırılmış veya yapılandırılmamış malzemeler olması dikkat edilerek etkinliklerin programın felsefesinden uzaklaşmamasına özen gösterilmiştir. Bu bağlamda etkinliklerdeki şablon çalışmalar azaltılıp, çocukların yaratıcılıklarını daha rahat ve daha fazla gösterebilecekleri malzemeler kullanılmıştır.

Materyal geliştirme. Program için hazırlanan 40 etkinlikten 29 tanesi araştırmacı tarafından geliştirilirken 11 etkinlik ise gerekli literatürden uyarlanmıştır (MEB O.Ö.E.P. Etkinlik Kitabı,2013; Pusulacık,2013; Sapsağlam,2016, Yalçın ve ark,2012) . Etkinliklerde kullanılan üç kukla gösteri (Yardım İstemeyi Bilmek, İsmi Olmayan Çocuk, Ayşe Okula Gitmek İstiyor) ve bir şarkı (Ben Kıvırcığım) araştırmacı tarafından yazılmıştır. Program için araştırmacı tarafından Yapbozlar, posterler, çalışma sayfaları, boyama sayfaları da geliştirilmiştir. Ayrıca program

sonunda çocuklara programa ilgi ve istekle katılımlarına dair bir sertifika hazırlanmıştır. Materyal listesi EK H'de, Sertifika örneği EK I'da yer almaktadır.

Programların onaya sunulması. Program uygulaması için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan ve Kayseri İl Milli Eğitim Müdürlüğünden onay alınmıştır. Ayrıca deney ve kontrol grubunda yer alan çocukların ailelerinde de gerekli izinler alınmıştır. Bu izinler EK A, EK B, EK J, EK K'de yer almaktadır.

Programın denenmesi izlenmesi/değerlendirilmesi. Programın pilot uygulaması 2018-2019 eğitim öğretim dönemi Eylül ayında yapılmıştır. Programda yer alan etkinliklerden rastgele seçilen 10 etkinlik uygulanmıştır. Pilot uygulama sırasında etkinliklerin çocukların yaş grubuna uyduğu ve çocuklar için ilgi çekici olduğu gözlemlenmiştir. Etkinlik süreleri bütünleştirilmiş etkinlikler için 40 dakika kadar sürmüştür. Pilot uygulama sonrasında etkinliklerde herhangi bir değişiklik ya da düzeltme yapılması ihtiyacı doğmamıştır. Programın uygulaması Kayseri ili, Melikgazi ilçesine bağlı Erciyes İlkokulu'nda 2018-2019 eğitim öğretim dönemi Ekim ayı itibariyle 11 hafta süreyle haftada 3 gün olarak yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler lisanlı SPSS 22.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmanın veri toplama araçları "Çocuk Aile Demografik Bilgi Formu" ve "Demokratik Davranış Ölçeğidir". Çocuk Aile Demografik Bilgi Formundan elde edilen çocuk ve aileye ilişkin demografik bilgilerin betimlenmesinde; frekans (f) ve yüzde (%) kullanılmıştır. Demokratik Davranış Ölçeği ile ilgili verilerin analizinde öncelikle, ön-test, son test ve kalıcılık testi puanlarının, karşılaştırma yapılacak her bir gruba göre normal dağılım gösterip göstermediği araştırılmıştır. Verilere ilişkin normallik testleri Shapiro-Wilk Testi aracılığı ile analiz edilmiştir. Normal dağılımdan gelmeyen ikili gruplar arasındaki farklılıklar Mann Whitney U, normal dağılımdan gelmeyen bağımlı değişkenler arasındaki farklılık ise Wilcoxon Testi ile incelenmiştir. Sonuçlar yorumlanırken anlamlılık düzeyi olarak 0,05 kullanılmış olup; $p < 0,05$ olması durumunda anlamlı bir farklılığın olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda ise anlamlı bir farklılığın olmadığı belirtilmiştir.

Bölüm 4

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmacı tarafından hazırlanan Ç.H.D.E'nin, çocukların demokratik davranışları üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla, alt problemler doğrultusunda elde edilen bulgulara ve bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir. Ç.H.D.E'nin çocukların demokratik davranış düzeylerine olan etkisini ortaya koymak amacıyla öncelikle deney ve kontrol grupların ön test puan ortalamaları karşılaştırılarak grupların denkliği incelenmiştir. Daha sonra deney ve kontrol gruplarının demokratik davranış düzeyleri ön test, son test puan ortalamaları ile deney grubunun son test, kalıcılık testi puan ortalaması arasındaki fark incelenmiştir.

Ç.H.D.E Deney ve Kontrol Gruplarının Denklik Düzeylerine İlişkin Bulgular

Ç.H.D.E uygulanmadan önce deney ve kontrol gruplarının Demokratik Davranış Düzeyleri arasında istatistiksel bir farklılık olup olmadığı haklar bilgisi, demokratik davranışlar, özerk davranışlar alt boyutlarına ve ölçek toplam puanına göre incelenmiştir. Böylece deney ve kontrol grubunun denklik düzeyi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tablo 10
D.D.Ö Gruplar Arası Ön Test Mann-Whitney U testi Sonuçları

Demokratik Davranış Ölçeği	Mann-Whitney U testi									
	n	$\bar{x}$	Median	Min	Max	ss	Sıra ort.	z	p	
Hakları Bilgisi	Deney	28	21	19	9	45	9,3	25		
	Kontrol	25	23	22	9	42	9,3	28	-0,86	0,386
	Toplam	53	22	19	9	45	9,2			
Demokratik Davranışlar	Deney	28	70	69	39	95	12,8	30		
	Kontrol	25	63	67	35	89	14,1	23	-1,59	0,113
	Toplam	53	67	69	35	95	23,7			
Özerk Davranışlar	Deney	28	33	33	17	49	8,5	28		
	Kontrol	25	31	33	10	45	10	26	-0,60	0,550
	Toplam	53	32	33	10	49	9,2			
Toplam Puan	Deney	28	125	118	82	181	26	28,3		
	Kontrol	25	117	124	67	174	30	25,4	-0,70	0,487
	Toplam	53	121	121	67	181	28			

Uygulamasý yapılacak Ç.H.D.E etkisini ortaya koyabilmek amacıyla, eđitim programının uygulanmasýndan önce deney ve kontrol gruplarına Demokratik Davranýř Ölçeđi uygulanarak ön test puanlarına iliřkin, Mann Whitney U Testi sonucu Tablo 10’da sunulmuřtur.

Elde edilen bulgular incelendiđinde, deney ve kontrol gruplarının Haklar Bilgisi ($z=-0,86$; $p>0,05$) , Demokratik Davranýřlar ($z= -1,59$; $p>0,05$), Özerk Davranýřlar ($z=-0,60$, $p>0,05$) alt boyutları ve Demokratik Davranýř Ölçeđi toplam ($z= -0,70$, $p>0,05$) puan ortalamaları arasında, istatistiksel olarak anlamlý bir farklılık bulunmadýđı tespit edilmiřtir. Yapılan analiz sonucunda grupların demokratik davranýř düzeylerinin birbirine yakın olduđu, demokratik davranýř düzeylerinde gerçekteřecek farklılıkların deney ve kontrol gruplarına uygulanacak iřlemlere bađlı olduđu söylenebilir.

Ç.H.D.E Deney ve Kontrol Grupları Ön Test Son Test Puanlarına İlişkin Bulgular

Deney grubunun Haklar Bilgisi, Demokratik Davranýřlar, Özerk Davranýřlar alt boyutları ile D.D.Ö toplam puan ön test-son test puan ortalamaları arasında anlamlý bir fark olup olmadýđını tespit edebilmek amacıyla yapılan Wilcoxon testi sonuçları Tablo 11’de sunulmuřtur.

Tablo 11
Deney Grubu Ön Test-Son Test Wilcoxon Testi Sonuçları

Demokratik Davranýř Ölçeđi	Deney Grubu					Wilcoxon İşaret testi		
	n	$\bar{x}$	median	min	max	ss	z	p
Haklar Bilgisi								
Ön Test	28	21	19	9	45	9,3	-4,46	<0,001
Son Test	27	43	45	34	45	3,0		
Demokratik davranýřlar								
Ön Test	28	70	69	39	95	13,8	-4,40	<0,001
Son Test	27	91	92	83	95	2,8		
Özerk Davranýřlar								
Ön Test	28	33	33	17	49	8,5	-4,35	<0,001
Son Test	27	46	48	39	50	3,5		
Toplam Puanlar								
Ön Test	28	125	118	82	181	25,8	-4,54	<0,001
Son Test	27	181	182	164	190	6,9		

$p<,05$

Tablo 11 incelendiđinde deney grubunun D.D.Ö Haklar Bilgisi alt boyutunda son test puan ortalamalarının ($\bar{x}=43$) ön test puan ortalamalarından ($\bar{x}=21$) anlamlý derecede yüksek olduđu görölmektedir ($z=-4,46$; $p<0,05$). Aynı řekilde D.D.Ö’nün,

Demokratik Davranışlar alt boyutunda son test puan ortalamalarının ($\bar{x}=91$) ön test puan ortalamalarından ($\bar{x}=70$) anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($z=-4,40$; $p<0,05$). Özerk Davranışlar alt boyutunda son test puan ortalamalarının ($\bar{x}=46$) ön test puan ortalamalarından ($\bar{x}=33$) anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($z=-4,35$; $p<0,05$). D.D.Ö toplam puan ortalamalarına baktığımızda son test puan ortalamalarının ($\bar{x}=181$) ön test puan ortalamalarına ($\bar{x}=125$) göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($z=-5,54$; $p<0,005$). Elde edilen sonuçlar doğrultusunda uygulaması yapılan Ç.H.D.E'nin çocukların demokratik davranışlarına olumlu katkı sağladığı görülmektedir.

Kontrol grubunun Haklar Bilgisi, Demokratik Davranışlar, Özerk Davranışlar alt boyutları ile Demokratik Davranış Ölçeği toplam puanları ön test-son test ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla yapılan Wilcoxon testi sonuçları Tablo 12 de sunulmuştur.

Tablo 12

Kontrol Grubu Ön Test-Son Test Wilcoxon Testi Sonuçları

Demokratik Davranış Ölçeği	Kontrol Grubu					Wilcoxon İşaret testi		
	n	$\bar{x}$	median	min	max	ss	z	p
Haklar Bilgisi								
Ön Test	25	23	22	9	42	9,3	-1,15	0,251
Son Test	21	27	27	9	43	11		
Demokratik davranışlar								
Ön Test	25	63	67	35	89	14	-1,61	0,107
Son Test	21	69	76	27	93	19		
Özerk Davranışlar								
Ön Test	25	31	33	10	45	10	-1,80	0,070
Son Test	21	36	40	20	49	9		
Toplam Puanlar								
Ön Test	25	118	124	67	174	30	-1,72	0,086
Son Test	21	132	138	51	183	36		

Tablo 12 incelendiğinde kontrol grubunda Haklar Bilgisi alt boyutunun ön test puan ortalamaları ($\bar{x}=23$) ve son test puan ortalamaları ($\bar{x}=27$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemektedir ($z=-1,15$; $p>0,05$). Demokratik Davranışlar alt boyutunun ön test puan ortalamaları ($\bar{x}=63$) ve son test puan ortalamaları ($\bar{x}=69$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemektedir ($z=-1,61$; $p>0,05$). Özerk Davranışlar alt boyutunun ön test puan ortalamaları ($\bar{x}=31$) ve son test puan ortalamaları ($\bar{x}=36$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemektedir ($z=-1,80$; $p>0,05$). D.D.Ö toplam puan ortalamalarına bakıldığında da ön test puan

ortalamları ($\bar{x}=118$) ve son test puan ortalamaları ($\bar{x}=132$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemektedir ($z=-1,72$; $p>0,05$).

Bu sonuca göre, mevcut okul öncesi eğitim programına dayalı olarak yürütülen eğitimin, kontrol grubunda bulunan çocukların demokratik davranış düzeylerini yükselttiği ancak bu yükselişin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür.

Ç.H.D.E Deney ve Kontrol Grubu Son Test Puanlarına İlişkin Bulgular

Deney ve kontrol grubu çocuklarının demokratik davranış ölçeği son test puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla Mann-Whitney U testi uygulanmış ve sonuçlar aşağıda verilmiştir

Tablo 13

D.D.Ö Gruplar Arası Son Test Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Demokratik Davranış Ölçeği		Grup					Mann-Whitney U testi			
		n	$\bar{x}$	Median	Min	Max	ss	Sıra ort.	z	p
Hakları Bilgisi	Deney	27	44	45	35	45	3	3	-5,6	<0,001
	Kontrol	21	27	27	9	43	10,7	12		
	Toplam	48	36	42	9	45	11,1			
Demokratik Davranışlar	Deney	27	91	92	83	95	2,8	33	-4,9	<0,001
	Kontrol	21	69	76	20	93	19,1	13		
	Toplam	48	81	89	20	95	16,7			
Özerk Davranışlar	Deney	27	46	48	39	50	3,5	32	-4,5	<0,001
	Kontrol	21	36	40	20	49	8,9	14		
	Toplam	48	42	43	20	50	8,2			
Toplam Puan	Deney	27	181	182	164	190	6,9	33	-5,0	<0,001
	Kontrol	21	132	138	51	183	35,9	13		
	Toplam	48	160	177	51	190	34,2			

Deney grubunda yer alan çocukların son test Haklar Bilgisi ($\bar{x}=44$), Demokratik Davranışlar ($\bar{x}=91$), Özerk Davranışlar ($\bar{x}=46$) alt boyutları ve D.D.Ö toplam ($\bar{x}=181$) puan ortalaması ile kontrol grubunda yer alan çocukların, son test Haklar Bilgisi ($\bar{x}=27$), Demokratik Davranışlar ($\bar{x}=69$), Özerk Davranışlar ($\bar{x}=36$) alt boyutları ve D.D.Ö toplam ($\bar{x}=132$) puan ortalaması karşılaştırıldığında deney grubu ölçek puanlarının alt boyutlar ve toplam puan bazında daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca bulgular incelendiğinde deney ve kontrol gruplarının Haklar Bilgisi ($z=-5,6$; $p<0,05$), Demokratik Davranışlar ($z=-4,9$; $p<0,05$), Özerk Davranışlar ($z=-4,5$; $p<0,05$) alt boyutları ve D.D.Ö toplam ($z=-5,0$; $p<0,05$) son test puan ortalamaları arasında, deney grubunun lehine anlamlı bir farklılık olduğu

görülmektedir. Bu bulgulara göre deney grubunda uygulanan Ç.H.D.E, çocukların demokratik davranışları üzerinde anlamlı bir artış sağladığı söylenebilir.

Ç.H.D.E Deney Grubu Kalıcılık Testi Puanlarına İlişkin Bulgular

Deney grubunun Haklar Bilgisi, Demokratik Davranışlar, Özerk Davranışlar alt boyutları ile D.D.Ö toplam puanları son test- kalıcılık testi puan ortalamaları arasındaki ilişkiyi gösteren Wilcoxon testi sonuçları Tablo 14 de sunulmuştur.

Tablo 14

Deney Grubu Son Test Kalıcılık Testi Wilcoxon Testi Sonuçları

Demokratik Davranış Ölçeği	Deney Grubu					Wilcoxon İşaret testi		
	n	$\bar{x}$	median	min	max	ss	z	p
Haklar Bilgisi								
Son Test	27	43,5	45	34	45	3,0		
Kalıcılık Testi	27	43,3	45	35	45	3,3	-0,3	0,755
Demokratik Davranışlar								
Son Test	27	91	92	83	95	2,8		
Kalıcılık Testi	27	93	94	83	95	2,9	-0,3	0,004
Özerk Davranışlar								
Son Test	27	46	48	39	50	3,5		
Kalıcılık Testi	27	48	50	38	50	3,0	-1,5	0,123
Toplam Puanları								
Son Test	27	181	182	164	190	6,9		
Kalıcılık Testi	27	184	187	172	190	5,5	-1,9	0,060

Deney grubunun demokratik davranış ölçeği son test ve kalıcılık testi puan ortalamaları incelendiğinde, haklar bilgisi alt boyutunda Kalıcılık testi ($\bar{x}=43,3$) ve son test ($\bar{x}=43,5$) anlamlı bir artış olmadığı gözlemlenmiştir ($z= -0,3$; $p>0.05$). Deney grubunun demokratik davranışlar alt boyutunda ise Kalıcılık testi ($\bar{x}=93$) ve son test ($\bar{x}=91$) puan ortalamalarında anlamlı bir artış olduğu gözlemlenmiştir ($z= -0,3$; $p<0.05$). Deney grubunun Özerk Davranışlar alt boyutunda Kalıcılık testi ($\bar{x}=48$) ve son test ($\bar{x}=46$) puan ortalamalarında artış olduğu ancak bu artışın anlamlı olmadığı gözlemlenmiştir ($z= -1,5$; $p>0.05$). Son olarak deney grubunun D.D.Ö toplam puan ortalamalarında Kalıcılık testi ($\bar{x}=184$) ve son test ($\bar{x}=181$) puan ortalamalarında artış olduğu ancak bu artışın anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($z= -1,9$; $p>0.05$). Elde edilen bu bulgular doğrultusunda uygulaması yapılan Ç.H.D.E'nin çocukların demokratik davranışları üzerinde yarattığı olumlu katkının kalıcılığını koruduğu söylenebilir. Bu sonuç, Ç.H.D.E'nin, deney grubundaki çocukların demokratik davranışları üzerindeki etkisinin, program sonrasında da devam ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Bölüm 5

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde elde edilen bulgular doğrultusunda araştırmının sonuçları özetlenmiş, bulgularla ilgili değerlendirmelere yer verilerek, araştırmaya ve uygulamaya yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Sonuçlar

Bu araştırmanın amacı; erken çocukluk dönemi çocuklarına yönelik Ç.H.D.E'nin çocukların demokratik davranışlarına etkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmacı tarafından Ç.H.D.E programı geliştirilmiş ve 11 hafta süreyle deney grubu çocuklarına uygulanmıştır. Yapılan analizler doğrultusunda elde edilen sonuçlar aşağıda paylaşılmıştır. Ç.H.D.E'nin etkisi araştırmacı tarafından geliştirilen Demokratik Davranış Ölçeğinin deney ve kontrol gruplarına ön test, son test ve kalıcılık testleri olarak uygulanmasıyla incelenmiştir.

Ç.H.D.E öncesi, deney ve kontrol gruplarına uygulanan ön test puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Bu sonuca göre deney ve kontrol gruplarının demokratik davranış düzeylerinin tüm alt boyutlarda (haklar bilgisi, demokratik davranışlar, özerk davranışlar) ve ölçek toplam puanında birbirine yakın olduğu, demokratik davranış düzeylerinde gerçekleşecek farkların uygulanacak işlemlere bağlı olacağı düşünülmüştür.

Ç.H.D.E'nin sonrası deney ve kontrol gruplarına uygulanan DDÖ son test puanlarını incelediğimizde tüm alt boyutlar ve ölçek toplam puan ortalamalarında deney grubu son test puan ortalamalarının, kontrol grubu son test puan ortalamalarından daha yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ç.H.D.E sonrasında deney grubuna uygulanan DDÖ ön test ve son test puanlarına baktığımızda tüm alt boyutlar ve ölçek toplam puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir artış olduğu görülmüştür.

Ç.H.D.E sonrasında kontrol grubuna uygulanan DDÖ ön test ve son test puan ortalamalarına baktığımızda tüm alt boyutlar ve ölçek toplam puan ortalamalarında anlamlı bir artış olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Deney grubunun, DDÖ son test ve kalıcılık testi puan ortalamaları incelendiğinde, haklar bilgisi ve özerk davranışlar alt boyutunda anlamlı bir artış olmadığı, demokratik davranışlar alt boyutunda anlamlı bir artış olduğu bununla birlikte ölçek toplam puan ortalamalarında da istatistiksel olarak anlamlı bir artış olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tartışma

Bu araştırmada, araştırmacı tarafından geliştirilen Ç.H.D.E'nin 48-72 aylık çocuklarının demokratik davranışlarına olan etkisini incelemek amaçlanmıştır. Deneysel yönetimin kullanıldığı araştırmada deney grubuna Okul Öncesi Eğitim Programı'na ek olarak, 11 hafta boyunca hafta da üç gün, Ç.H.D.E programı uygulanmıştır. Kontrol grubunda ise sadece Okul Öncesi Eğitim Programı'na devam edilmiştir.

Ç.H.D.E'nin öncesinde deney ve kontrol gruplarının denklik düzeyini belirlemek için araştırmacı tarafından geliştirilen D.D.Ö ön test olarak uygulanmış ve sonuçlarda grupların birbirine denk olduğu görülmüştür ($z = -0,7$, $p > 0,05$). Böylece son test sonuçlarında meydana gelecek değişimin uygulanan programın etkisi olduğu söylenebilmektedir.

Ç.H.D.E, çocukların demokrasi kültürü edinebilmeleri için gerekli bilgi, beceri, tutum ve davranışların geliştirilmesine yönelik etkinliklere dayalı, çocuk merkezli bir programdır. Ç.H.D.E'ye, öğrenmenin en hızlı olduğu erken çocukluk döneminde başlanması İnsan Hakları Eğitimi'nin hedeflerine ulaşabilmesi ve çağdaş demokratik toplumların oluşabilmesi açısından da son derece önemlidir. Bu amaç doğrultusunda geliştirilen ve deney grubu çocuklarına okul öncesi eğitim programına ek olarak uygulanan Ç.H.D.E' sonrasında DDÖ Haklar Bilgisi alt boyutunda deney grubu son test puan ortalamalarının ($\bar{x}=43$), ön test puan ortalamalarından ($\bar{x}=21$) anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($z=-4,46$, $p < 0,005$).

D.D.Ö Haklar Bilgisi alt boyutunda çocukların, Ç.H.S'de yer alan korunma, gelişim ve katılım haklarına dair, farkındalık düzeyleri ölçülmektedir. Araştırmada elde edilen bu bulgu, Washington'un Aile Katımlı Çocuk Hakları Eğitimi Programı geliştirip, uyguladığı araştırmasına ait bulgularla örtüşmektedir. Washington (2010) araştırması sonucunda, deney grubu çocuklarının, uygulanan program sayesinde

Ç.H.S konusunda farkındalık kazandıklarını ifade etmiştir. Pettman ve ark. (1986) okul öncesi ve 1-4. Sınıflar için insan haklarının öğretimine yönelik program geliştirdikleri araştırmalarında, insan hakları öğretiminin ve insani değerlerin objektif yollarla öğretilebileceğini vurgulamışlardır. Ayrıca Decoene ve Decock (1996) 3-12 yaş çocuklarına yönelik geliştirdikleri çocuk hakları eğitim programıyla çocukların genel haklara ilişkin değerler arasında artan bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Benzer şekilde Covell ve Howe (1999) çocuk hakları eğitim programı geliştirdikleri araştırmalarında çocuk hakları eğitimi alan çocukların, eğitim almayan çocuklara kıyasla daha geniş ve daha doğru bir çocuk hakları bilgisine sahip olduğu, azınlık çocuklarını daha fazla kabul ettikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Bu konuda farklı eğitim düzeylerinde yapılan araştırmalarda da çocuklara yönelik hazırlanan çocuk hakları eğitiminin çocukların, çocuk hakları konusunda farkındalıklarının artmasını sağladığı görülmüştür (Covell & Howe, 2001; Demirezen & ark, 2013; Golberg, 2008; Hareket, 2015; Hareket, 2018; Kaymak Özmen & ark, 2014; Torun & Duran, 2014; Uçuş, 2013).

Erken çocukluk döneminin çocuğun gelişiminin kritik evrelerinden biri olduğu düşünüldüğünde bu dönemde verilecek Ç.H.D.E ile onların gelecekte demokrasi kültürüne sahip, hakları bilen, haklara saygılı ve bu hakların korunabilmesi için üzerine düşen görevleri yerine getiren bireyler olmaları sağlanabilir. Öztürk'e (2017) göre "*Çocuk hakları eğitimi veya hakların öğretimi, çocuğa sahip olduğu temel haklara dair bilgi ve beceriler kazandırılmasıdır. Çocuk hakları eğitimi, bir çocuğun sağlıklı gelişebilmesi için uygun olan ve olmayan davranışları tanıtmaya ve tutum kazandırma ile ilgili bilinci geliştirmeyi içermektedir.*" Washington'a (2010) göre çocuk hakları eğitiminin amacı, "*çocukları içinde buldukları toplumda, ailelerinde ve bireysel ilişkilerinde diğerleriyle birlikte yaşamalarına hazırlamaktır.*"

Çocukların haklarını içselleştirerek hayata geçirmesi, başka bireylerin de hakları olduğunu kavramasının en etkili yolu, hak eğitimidir. Hak eğitiminin başlangıcı çocukların; hakları ve korunma yolları hakkında bireysel olarak bilgilendirilmesidir. Hak eğitimine ulaşılacak istenen hedef ise çocukların hakları içselleştirerek, günlük yaşantılarında hak temelli tutum ve davranışlar sergilemesidir (Öztürk, 2017).

Ç.H.S'nin 42. Maddesinde, çocuk haklarının yetişkinler kadar çocuklara da öğretilmesi ifade edilir. Böylece, çocukların yasalar ve sözleşmelerle kendilerine tanınan hakları bilmeleri onların temel hakkı olarak kabul edilmektedir.

Araştırma bulgularından anlaşılacağı üzere eğitime katılan deney grubu çocuklarının Ç.H.S 'de yer alan yaşama, gelişme ve korunma haklarına dair farkındalık düzeyleri artmıştır. Baydar ve Yazıcı (2015), 60-72 aylık çocukların çocuk haklarına ilişkin algısını belirlemeyi amaçladıkları araştırmalarında, çocukların büyük çoğunluğunun resimlerinde gelişme hakkına, yarısından fazlasının yaşama hakkına, yarısına yakınının korunma hakkına, bir kısmının ise katılım hakkına yönelik ifadelerle yer verdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Baydar ve Yazıcı'nın bu bulguları hak eğitimine başlamada erken çocukluk döneminin uygun bir dönem olduğunu desteklemektedir.

Kor (2013) okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları konusundaki görüşlerini değerlendirdiği araştırmasında, öğretmenlerin, Ç.H.S. 'de yer alan yaşama, gelişme, sağlık ve eğitim hakkı ile ilgili maddelerin erken çocukluk dönemindeki çocuklarda farkındalık oluşturabileceğini düşündükleri sonucuna ulaşmıştır.

Ayrıca, Ruck (1994), çocuklardaki bireysel kararlılık ve bakım ve korunma haklarının anlama ve kavramadaki gelişimini incelediği araştırmasında, bakım ve korunma hakkındaki sorgulama yeteneğinin artmasının yaş ile bağlantısını bulamamıştır. Quennerstedt (2016), okul öncesi eğitimde küçük çocukların insan hakları yasalarını eğitim ortamında nasıl elde ettiklerini incelemek amacıyla 1 ila 3 yaş arası bir grup çocuğun günlük uygulamalarının gözlemlendiği araştırmasında Çocukların davranışlarında, insan haklarıyla sıkça ilgilendikleri sonucuna ulaşmış çocukların kullandıkları hakları, aidiyet, etki ve eşitlik olarak üç alanda tanımlamıştır.

Özdemir Uluç'a (2008) göre, "*çocuk hakları eğitimi başarılı bir biçimde verilirse, çocukların, hakları konusundaki farkındalığı ve çocuk haklarının korunması ve tanıtılması konusuna ilgileri kesinlikle artacaktır*". Çocukların hak kavramını benmerkezci ve somut gerçeklerle algıladıkları erken çocukluk döneminde çocuklara demokrasi ve insan hakları bilgisi, çocukların değerleri, davranış ve tutumlara dönüştürmesini sağlayacak, demokratik bir eğitim çerçevesinde sunulmalıdır (Neslitürk & Ersoy, 2007; Özdemir Uluç, 2008; Seyhan & Cansever, 2015; Uçuş, 2014; Washington, 2010).

Deney grubu çocuklarına uygulanan Ç.H.D.E, Dewey 'in demokratik eğitim felsefesi benimsenerek hazırlanmıştır. Dewey 'in yaşam stili olarak tanımladığı demokrasi, bir değer olarak ele alınıp, çocukların sınıf içi etkileşimlerini destekleyen, yaparak yaşayarak öğrenmelerini sağlayan, etkinlikler yoluyla, hak ve demokrasi kavramlarını içselleştirmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla araştırmacı Ç.H.D.E çerçevesinde 40 etkinlik geliştirmiştir. Etkinliklerde haklar bilgisi ve demokratik davranışların bir bütün olarak ele alınmasına, uygulama ağırlıklı, süreç temelli ve yaşantı merkezli yöntemlerin kullanılmasına özen gösterilmiştir. Böylece çocuklar bir yandan hakları ile ilgili farkındalık kazanırken bir yandan bu hakların gerçek hayattaki yansımalarını deneyimleyerek öğrenmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Ç.H.D.E kapsamında çocuklara çocuk hakları sözleşmesinde yer alan yaşama, gelişme ve korunma haklarına dair farkındalık kazandırmak için geliştirilen 10 kazanım çerçevesinde 22 etkinlik uygulanmıştır. Bu etkinlikler, aile ve alternatif bakım, barış, çevre, demokrasi, ayrımcılık yasağı, eğitim ve serbest zaman, katılım, medya ve internet, sağlık ve refah, şiddet, toplumsal cinsiyet eşitliği temalarını içermektedir (Bu temalara etkinliklerde yer verilme durumuna ait belirtke tablosu EK G'de yer almaktadır).

Ç.H.D.E sonrasında deney grubu çocuklarına uygulanan D.D.Ö Demokratik Davranışlar alt boyutunda son test puan ortalamalarının ($\bar{x}=91$) ön test puan ortalamalarından ($\bar{x}=70$) anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($z=-4,40$; $p<0,05$). Demokratik davranışlar alt boyutunda kurallara uyma, kararlara katılma, işbirliği, paylaşma, yardımlaşma, saygı, hoşgörü gibi demokrasi kültürünün gelişmesi için her insanda olması gereken sosyal gelişim alanına ait davranışların düzeyleri ölçülmektedir. Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitiminde çocukların demokrasi kültürü edinebilmeleri için gereken demokratik davranışları geliştirebilmeleri için 12 kazanım geliştirilmiştir. Program etkinliklerinin hepsinde demokratik davranış gelişimini hedefleyen bu 12 kazanıma yer verilmiştir. Etkinliklerde; empati, işbirliği, sorumluluk, sabır, saygı, hoşgörü, paylaşma, yardımlaşma, kurallara uyma, kararlara katılma, uzlaşmacı davranma, duyarlılık temaları ele alınmıştır.

Demokrasi kültürüne sahip bireyler yetiştirebilmek için ailede başlayan ve okullarda devam eden demokrasi eğitimi önemli bir unsurdur.

Ç.H.D.E ile empati, işbirliği, sorumluluk, sabır, saygı, hoşgörü, paylaşma, yardımlaşma, uzlaşmacı davranma, duyarlı olma gibi değerlerin davranışa dönüştürülmesi amaçlanmaktadır.

Erwin ve Kipness'a (2004) göre *“Erken çocukluk döneminde demokrasi en iyi şekilde bir değer olarak anlaşılabilir. Bu değer, belirli bir topluluğun tüm üyelerinin önemli, yetenekli ve yetkin görüldüğü inancını yansıtır. Demokrasinin asıl özü, sesler duyulmasa bile her çocuğun duyulma hakkını onurlandıran topluluk ruhunun oluşturulmasında yatmaktadır.”*

Kuş, Sönmez ve Karatekin'e (2011) göre demokrasi eğitimi, aile, çevre, okul, yönetim biçimi, kültür gibi unsurlarla birlikte yaşam içerisinde bir bütündür ve demokrasi en iyi yaşanarak öğrenilecek bir değerdir. Burada öğretmen, gerek bir rol model olarak duruşunda, gerekse eğitim sürecinde uyguladığı demokratik yöntemlerde, çocuklarla etkileşimlerinde ve sınıf ikliminde, çocukların demokrasiyi yaşamasını sağlamalıdır. Mapiasse (2007), sınıfların demokratik ikliminin, öğrencilerin katılımı ve öğrenme çıktıları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçladığı araştırmasında, demokratik iklimin; öğrenci katılımı, yorumlama becerileri, vatandaşlık kavramı üzerinde önemli etkileri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Subba (2014), araştırmasında, eşitlik, özgürlük, adalet gibi demokratik ideallerin bireylere okullar da aşılandığı burada öğretmenin en önemli unsurlardan biri olduğu, demokrasi eğitimiyle çocukların gelecekte demokrasiyi koruyacak ve şekillendirecek vatandaşlar olarak yetiştirilebileceği, bu nedenle, demokrasi eğitiminin mümkün olan en erken yaşta verilmesi gerektiği konularına değinmiştir. Sundawa (2015), Sınıfın bir demokrasi laboratuvarı olarak kullanılmasının, öğrencilerin demokratik becerilerinin gelişmesinde güçlü bir etkiye sahip olduğu ve öğretmenlerin öğrencilerin okuldaki demokratik karakterini geliştirmede önemli bir oyuncu olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bulut Pedük (2015) araştırmasında, Çocuk Hakları Eğitiminde çocukların demokratik tutumlarla, demokratik ortamda eğitilmesi ve çocuklara sorumluluklar verilmesi gerektiğinin önemini vurgulamıştır. Özdemir Doğan (2017), uzman sınıf öğretmenleriyle etkili çocuk hakları eğitimini değerlendirdiği araştırmasında, öğretmenlerin çocuk hakları eğitiminde öğrencilere haklarının ve sorumluluklarının aktif katılımlı etkinliklerle yaşayarak öğretilmesi ve okul kültürü oluşturulması ayrıca çocuklara yalnızca haklarının değil sorumluluklarının da öğretilmesine dikkat

çekildiği sonucuna ulaşmıştır. Lowry (2002), demokrasinin ahlaki bir davranış olduğunu ve demokrasi eğitimiyle sınıfta hem eşitliğin hem de problem çözmenin kolaylaşacağını ifade etmiştir.

Ç.H.D.E sonrasında deney grubu çocuklarına uygulanan Demokratik Davranış Ölçeği, Özerk Davranışlar alt boyutunda son test puan ortalamalarının ($\bar{x}=46$) ön test puan ortalamalarından ($\bar{x}=33$) anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($z=-4,35$; $p<0,05$).

D.D.Ö Özerk Davranışlar alt boyutunda, soru sorma, araştırma yapma, problem çözüme, konuşmayı başlatma ve sürdürme, görüş bildirme, kendisinin ve başkalarının haklarını koruma gibi demokrasi kültürünün gelişmesi için her insanda olması gereken sosyal ve bilişsel gelişim alanına ait davranışların düzeyleri ölçülmektedir. Ç.H.D.E'de çocukların demokrasi kültürü edinebilmeleri için gereken özerk davranışları geliştirebilmeleri için 7 kazanım geliştirilmiştir. Özerk davranışların gelişimini desteklemek için program etkinliklerinde ele alınan temalar şöyledir; kendini tanıma, özgüven, iletişim, yenilikçi düşünme, problem çözme, demokrasi, kararlara katılma, kurallara uyma.

Demokratik bir toplumda birey siyasi, toplumsal ve kültürel konularla ilgili, sadece yakın çevresinden değil aynı zamanda farklı kaynaklardan yararlanarak çok ve çeşitli bilgiler öğrenmelidir. Bu durum bireyin özerk öğrenme becerilerinin gelişimiyle ilgilidir ki bu beceriler, demokrasi kültürü için önemlidir (COE, 2016).

Demokrasi kültürüne sahip bir toplum olabilmek için o toplumda yaşayan bireylerin özgür düşünebilen, düşündüğünü ifade edebilen, kendi kararlarını alan, sorgulayan, eleştiren, araştıran ve problem çözen, kendisini gerçekçi olarak tanıyan, özgüvenli ve özerk bireyler olarak yetiştirilmesi gerekir. Bu özelliklere sahip bireyler yetiştirebilmek, Demokrasi kültürünü geliştiren bir eğitim ile mümkün olur ki böyle bir eğitim, çocukların kişilik gelişiminde önemli bir evre olan erken çocukluk döneminde başlamalıdır (Yılmaz & Ölçer, 2018).

Demokrasi eğitimi bireylere bir yandan topluma aktif bir biçimde katılmaları için gerekli tutum ve davranışlar kazandırırken bir yandan hayatta kendi hedeflerini belirleyip bu hedefleri gerçekleştirmek için gerekli özerk ve sosyal beceriler kazandırır. Ak (2016)'ya göre Okulöncesi dönemde demokrasi, çocukların kendi yaşamları hakkında kararlar verebilmeleri demektir.

Demokratik bir yaklaşımla çocuklar sosyal ve grup bilinci oluştururken, kendilerini de tanırlar. Böylece öz yeterlik”, öz gelişim, öz deneyim, öz sorumluluk, öz kontrol becerileri gelişir (Dürr,2005; Elkatmış,2007). öğrencinin öz düzenleme, karar verme becerisinin gelişmesi, motivasyon düzeyinin artması ve yaşam boyu öğrenen olması ise öğrenci özerkliğinin yüksek olması ile ilgilidir (Yılmaz & Ölçer, 2018).

Yavuz (2016)'a göre öğrenci özerkliği, öğrencinin kendi öğrenme sürecinde alınan kararlarda özne olması durumudur. Ölçer ve Yılmaz'a (2019) göre özerklik, benlik bilincinin farkında olarak, özgürce düşünüp karar verme, kararını eyleme geçirme, bağımsız ve içten davranma, seçim yapma yeteneğidir. Bireyin seçimlerinde kendini güvende hissetmesi, akran ve ebeveyn baskısına karşı koyabilmesi, aynı zamanda uygun sosyal sorumluluklar sergilemesi davranışları üzerinde kontrol kurması, kendine güveninin olması, sosyal olarak etkilenmeden karar alabilmesi gibi davranışlar özerk davranışların gelişimiyle ilgilidir (Yılmaz & Ölçer, 2018). Özerk bir birey kendi varlığını göstermekten, gerektiğinde kendini savunmaktan çekinmez. Özerk bireyler ne istediklerini ve buna nasıl ulaşabileceklerini bilmekle yaşamları üzerinde kontrol ve sorumluluk taşırlar. Özerk birey bir yandan kendi isteklerinin farkındadır ve davranışlarında “seçme hakkı” olduğunu çevresine hissettirir (Ersoy Kart & Güldü, 2008).

Demokrasi kültürü için yetkinlikler modeline göre, Özerk öğrenme becerileri, bireylerin, kendi öğrenmelerini, kendi ihtiyaçlarına göre, kendi yönlendirmeleriyle ve kendi kendilerine düzenleyerek, başkalarından herhangi bir yardım almadan gerçekleştirip düzenlemeleri ve değerlendirmeleri için gerekli olan becerilerdir. Özerk öğrenme becerilerine sahip bir birey, kendi öğrenme ihtiyaçlarını belirler. Bu ihtiyaçları gidermek için gerekli kaynaklara erişir. Elde ettiği bilgiyi yansızlık ve çarpıtma açısından sınar. Bilgiyi beceri, tutum ve değerleri çerçevesine işleme tabi tutar. Kullanılan öğrenme stratejilerini değerlendirir ve öğrenilmesi gereken yeni bilgilerden ve edinilmesi gereken yeni öğrenme stratejilerinden sonuçlar çıkarır. (COE, 2016)

Ç.H.D.E' de çocuklarda özerk öğrenme becerilerinin geliştirilmesine önem verilmiş ve bu becerilere yönelik özel kazanımlarla, çocukların süreç içerisinde öğrenmelerini destekleyen etkinlikler planlanmıştır.

Araştırma sonucunda çocuk hakları ve demokrasi eğitiminin çocukların özerklik davranışlarına olumlu katkı sağladığı görülmektedir.

Ç.H.D.E sonrasında deney grubu çocuklarına uygulanan D.D.Ö, toplam puan ortalamalarına baktığımızda son test puan ortalamalarının ($\bar{x}=181$) ön test puan ortalamalarına ($\bar{x}=125$) göre anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($z=-5,54$; $p<0,005$).

Deney grubu D.D.Ö kalıcılık testi puan ortalamalarına baktığımızda, Haklar Bilgisi ($\bar{x}_i=43,3$; $\bar{x}_s=43,5$) Özerk Davranışlar alt boyutu ($\bar{x}_i=48$; $\bar{x}_s=46$) ile ölçek toplam puanında ($\bar{x}_i=184$ $\bar{x}_s=181$) anlamlı bir artışın olmadığı, ancak demokratik davranışlar alt boyutunda ($\bar{x}_i=93$; $\bar{x}_s=91$) anlamlı bir artışın olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($z=-0,3$; $p<0,05$). Elde edilen bu bulgular doğrultusunda uygulaması yapılan Ç.H.D.E'nin çocukların demokratik davranışları üzerinde yarattığı olumlu katkının kalıcılığını koruduğu ve Ç.H.D.E'nin, deney grubundaki çocukların Demokratik davranışları üzerindeki etkisinin, program sonrasında da devam ettiği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca program bitiminde üç ay sonra deney grubunda yer alan çocuklar program etkinliklerini uygulayan araştırmacının sınıfa gelmesini öğretmenlerinden talep etmişlerdir. Araştırmacı sınıf öğrenmeni tarafından okula davet edilmiştir. Araştırmacı uygulama sınıfına giderek, 45 dakikalık bir etkinlik düzenlemiştir. Yapılandırılmamış olan bu etkinlikte çocuklarla çocuk hakları üzerine bir sohbet gerçekleştirmiştir ve çocukların çoğunluğunun haklarını unutmadıkları ve bu konuda yeni bilgiler öğrenmeye istekli oldukları araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir.

21. yüzyılın gelişen dünyasına göre geleceğin vatandaşlarını yetiştirmeyi hedefleyen Ç.H.D.E, çoklu zekâ kuramından hareketle, gruptaki her bireyin doğasına özelliklerine ve güçlü yönlerine uyum sağlamaya yönelik, çocukların merakını ve öğrenme sevgisini teşvik etmeye yönelik sonuç değil süreç odaklı, yenilikçi ve eleştirel düşünme becerilerini harekete geçirmeye özen gösteren bir programdır. Programda, eleştirel düşünme, sürdürülebilirlik ve çevresel sorumluluğun değerleri ile topluma katılım ve çok kültürlülük teşvik edilmeye çalışılmıştır. Program bağımsız, sorumlu, işbirlikçi, kendini tanıyan, duyarlı, empatik, değişen dünya ile başa çıkabilen, farklılıklara saygılı bireyler yetiştirmek hedeflenmiştir.

Program, yapılandırmacı eğitim anlayışıyla, eğitim süreci, yöntem ve materyalleriyle bütün bileşenlerin bir arada olduğu, hak temelli bir yaklaşımla geliştirilemeye çalışılmıştır. Programda çocukların bilgiyi ezberlemesine yönelik değil, bilgiyi yaşayarak öğrenirken, yapılandırması, anlamlandırması, yorumlaması ve gerekli durumlarda transfer edebilmesi hedeflenmiştir. Ç.H.D.E’de çocuğun yakın çevresinden hareketle, ilgileri ve gereksinimlerine yanıt vermeye odaklanan, gerçek yaşamla bağlantılı ve özgün öğrenme içerikleri seçilmeye çalışılmış ve eğitim durumlarında çocukların özerk, bağımsız ve katılımcı davranışlarının geliştirilmesine yönelik yöntem ve teknikler kullanılmasına dikkat edilmiştir.

Eğitim durumlarında oyun temelli etkinliklere ağırlık verilmiş, çocukların eş ve takım oyunlarıyla çocukların ortak bir amaç için çaba sarf ettikleri işbirliği temelli eğitim durumları oluşturulmaya çalışılmıştır. Eğitim etkinlikleri çocuklarla birlikte değerlendirilmiş, onların duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri, gerekli durumlarda arkadaşlarını takdir etmeleri, bir sonraki eğitim durumuna yönelik ihtiyaç ve beklentileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çocukların yaparak, yaşayarak ve eğlenerek öğrenmelerine yönelik pozitif bir sınıf iklimi ve çocuk öğretmen iletişiminin olduğu uygulamalarla 11 haftalık program araştırmacı ve çocuklar açısından verimli geçmiştir. Sadıkoğlu ve Topsakal (2017) Okul Öncesi Eğitimde Çocuk Hakları Eğitimi Çalışmalarını değerlendirmek amacıyla okul öncesi eğitim alanındaki bilimsel çalışmalar ve okul öncesi eğitim programları incelemişler ve okul öncesi eğitimde çocuk hakları eğitimi üzerine çok az çalışma olduğu, Çocuk hakları eğitiminin ilk ve temel basamağı olan okul öncesi eğitimde, çocuk hakları bilincinin oluşturulmasında öncelikle çocukların haklarını temel alan bir hak eğitimi programı hazırlanması ve aileler, öğretmenler ve çocuklarla iletişim içerisinde olan her birey için çocuk hakları eğitimi verilmesi ile ilgili nitelikli bilimsel çalışmalara daha fazla ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimine yönelik hazırlanan bu program, erken çocukluk dönemine yönelik olmasıyla ve Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi birlikte ele alması yönüyle Türkiye’de yapılan sınırlı araştırmalar arasında yer almaktadır. Araştırma bulguları programın erken çocukluk dönemi için uygun ve etkili olduğunu göstermiştir. Bu programın gerek erken çocukluk eğitimi alanındaki öğretmenlere, gerekse akademik alandaki araştırmalara örnek olması beklenmektedir.

Öneriler

Araştırmaya ilişkin öneriler.

- Bu araştırmada erken çocukluk döneminde demokratik davranışları desteklemek amacıyla 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden çocuklara araştırmacı tarafından geliştirilen 11 haftalık çocuk hakları ve demokrasi eğitimi uygulanmıştır. 60-72 aylık çocukların demokratik davranışları üzerinde olumlu katkı sağladığı tespit edilen programın etkililiği farklı yaş grupları içinde düzenlenerek sınanabilir.

- Çocuk hakları ve demokrasi eğitimi farklı sosyoekonomik, sosyokültürel ve gelişim özelliklerine sahip çocukların demokratik davranışları üzerindeki etkisi için sınanabilir.

- Araştırmada çocukların demokratik davranış düzeyleri okul öncesi öğretmenleri tarafından doldurulan DDÖ ile incelenmiştir. Ölçek ebeveyn kullanımına da uygun olduğundan çocukların demokratik davranış düzeylerinin ebeveyn görüşü doğrultusunda incelendiği çalışmalar yapılarak, çocukların demokratik davranış düzeyleri ailelerin gözlemleri doğrultusunda incelenebilir.

Uygulamaya ilişkin öneriler.

- Araştırma sonucunda 11 haftalık uygulama süresi olan Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitim Programının, çocukların demokratik davranışları üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Milli Eğitim Müdürlükleri ile işbirliği yapılarak bu programının anaokullarında uygulanması yaygınlaştırılabilir.

- Okul öncesi öğretmenlerine erken çocukluk döneminde çocuk hakları ve demokrasi eğitim ile ilgili hizmet içi eğitimler ve semineler verilerek, çocukların çocuk hakları bilgilerini ve demokratik davranışlarını destekleyen etkinlik ve uygulamalar geliştirebilmelerine rehberlik edilebilir.

- Çocukların gelişimlerinde ailelerin tutumları, davranışları ve bilgi düzeyleri üzerindeki etkisi büyüktür. Bu sebeple çocukların küçük yaştan itibaren demokratik davranışlarının desteklenmesi amacıyla ailelerin çocuklarına hak temelli demokratik tutum ve davranışlar sergilemelerine yönelik eğitimler verilebilir.

- Ulusal alan yazınında erken çocukluk döneminde çocuk hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgili kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır.

Akademisyen, öğretmen ve ailelere yönelik “Erken Çocukluk Döneminde çocuk hakları ve demokrasi eğitimi ve etkinliklerine yönelik yayınlar hazırlanabilir. Çocuklara yönelik çocuk hakları ve demokrasi eğitimi konularını içeren resimli çocuk kitapları, etkinlik kaynakları, çocuk hakları atölye çalışmaları hazırlanabilir.

Kaynaklar

- Adıgüzel, O. C. (2016). *Eğitim programlarının geliştirilmesinde ihtiyaç analizi el kitabı*. Ankara. Anı Yayıncılık.
- Ahmad, I., Said, H., Mansor, S. S. S., Mokhtar, M., & Hassan, Z. (2014). How teacher moderates the relationship between democratic classroom environment and student engagement. *Review of European Studies*, 6(4), 239.
- Alderson, P. (2008). *Young children's rights: Exploring beliefs*. Jessica Kingsley Publishers.
- Ak, İ. S. (2016). *Demokrasi eğitimi ve çocuklar üzerindeki etkileri*. Erişim adresi: http://www.bebek.com/demokrasi-egitimi-ve-cocuklar-uzerindeki-etkileri_m
- Akgül Alak, S. ve Alabay, E. (2017). Pamuk şekerim I-II kitaplarının MEB okul öncesi eğitim programı (2013) açısından değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(6), 2229-2244.
- Akman, B. ve Ertürk, H.G.(2011). *Okul Öncesi Öğretmenlerin Çocuk Haklarına İlişkin Bilgi Düzeylerinin ve Okul Öncesi Dönemde Çocuk Haklarının Öğretilmesine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi*. 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı, Çocuk Vakfı Yayın No: 90, S.1,ss.269-284, İstanbul.
- Aktürk, S. (2006). *Avrupa birliği sürecinde Türkiye’de çocuk hakları ve güvenliği* (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Akto, A., Akto, S. (2017). Okul öncesi değerler eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikler. *Journal of Oriental Scientific Research*, 9(2), 1074-1095.
- Akyeşilmen, N. (2014). Uluslararası insan hakları düzenlemeleri ve eğitim: eğitime hak temelli bir bakış. *Milli Eğitim Dergisi*, 44(201), 5-16.
- Akyüz, E. (2001). Çocuk hakları sözleşmesinin temel ilkeleri ışığında çocuğun eğitim hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151
- Arsal, Z. (1998). *Program geliştirme sürecinde ihtiyaç analizinin yeri ve nasıl yapıldığına ilişkin program geliştirme uzmanlarının görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

- Ataman, H. (2008). *Eğitim hakkı ve insan hakları eğitimi*. İnsan Hakları Gündemi Derneği, İzmir.
- Atay, M. (2009). *Okullarda Eğitimin Amacı, Yöntemi ve İçeriği*, Eğitimde Haklar, 101.
- Archard, S. (2012). Democracy through the use of Information and Communication Technology (ICT) in an Early Childhood Setting: A Case Study (Doctoral dissertation). University of Waikato.
- Arslan, M. (2007). Constructivist approaches in education. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 40(1), 41-61.
- Avrupa Konseyi (2011). *Avrupa konseyi demokratik yurttaşlık ve insan hakları eğitimi bildirgesi*. Strasburg: Avrupa Konseyi Yayınları. Erişim adresi: <https://www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>
- Avrupa insan hakları sözleşmesi, (2011). *Avrupa insan hakları sözleşmesi ve eki protokollerde yer alan haklar ve özgürlükler*. Erişim Adresi: <http://www.ihd.org.tr/avrupa-insan-haklari-sozlesmesi-ve-eki-protokollerde-yer-alan-haklar-ve-ozgurlukler/>
- Aybek, Ş. (2017). Ülkemiz John Dewey'in pragmatik eğitim felsefesini uygularsa Amerika gibi olabilir mi? Erişim Adresi: <http://www.egitimajansi.com/sahin-aybek/ulkemiz-john-deweyin-pragmatik-egitim-felsefesini-uygularsa-amerika-gibi-olabilir-mi-kose-yazisi-1174y.html>
- Aydoğdu, H. (2011). Demokratik Eğitim John Dewey in Eğitim Felsefesi Üzerine. *Ayraç Aylık Kitap Tahlili ve Eleştiri Dergisi*.
- Ay Zög, D. (2008). *Öğrencilerin çocuk haklarını algılama düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Bağçeli Kahraman, P. , Onur Sezer, G. (2017). *Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları İle Çocuk Haklarına Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki*, EJER Congress Bildiri Kitabı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bakır, K. (2007). *John Dewey ve demokratik eğitim* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Bakioğlu, A., Kurt, T. (2009). Öğretmenlerin demokrasi vatandaşlık ve vatanseverlik algılarının nitel olarak incelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı: 29, Sayfa: 19-39.
- Balbağ, N. L, Gültekin M. & Gürdoğan Bayır, Ö. (2016). Haklarımız var! Çocukların gözünden çocuk hakları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(24), 945–970.
- Bartels, R., Onstenk, J., & Veugelers, W. (2016). Philosophy for democracy. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 46(5), 681-700.
- Bartels, R., Onstenk, J., & Veugelers, W. (2018). Philosophical Enquiry as Part of Democratic Education. *Curriculum and Teaching*, 33(1), 23-38.
- Başaran, T. (2007). İlköğretim okullarında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının uygulanışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Bath, C., & Karlsson, R. (2016). The ignored citizen: Young children's subjectivities in Swedish and English early childhood education settings. *Childhood*, 23(4), 554-565.
- Batur Musaoğlu, E., & Haktanır, G. (2012). Investigation of MONE Preschool Program for 36-72 Months Old Children (2006) According to Children Rights. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 12(4), 3285-3305.
- Baydar I.Y. & Yazıcı E. (2015). 60-72 Aylık Çocukların Çocuk Haklarına İlişkin Algılarının Resim Yoluyla İncelenmesi. *Uluslararası Aile Çocuk ve Eğitim Dergisi*, (5), 1-19.
- Bektaş Öztaşkın, Ö. (2017). *Dünyada ve Türkiye'de İnsan Hakları Ve Demokrasi Eğitiminin Tarihiçesi*. Turan, R. (Yay. Haz.). Öğretmen adayları ve öğretmenler için insan hakları ve demokrasi eğitimi (s.131-153). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bennett, J. (2007). Early childhood education, democracy and citizenship. *Asia-Pacific Journal Of Research In Early Childhood Education*, 1, 63-79.

- Bilir Seyhan, G., Arslan Cansever, B. (2015). Okul öncesi dönem çocukları için hazırlanmış “çocuk hakları” temalı pano uygulamaları (pilot çalışma). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 345-354.
- Bilir Seyhan, G., Arslan Cansever, B. (2016). Okul öncesi öğretmen adaylarının hazırladığı çocuk hakları temalı veli bilgilendirme panolarından örnekler. *Eğitim ve Öğretim Araştırma Dergisi- 5(1)*, 387–402.
- Bilir Seyhan, G., Arslan Cansever, B. (2017). Öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin algılarının materyal tasarımları ve görüşleri çerçevesinde incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (41), 98–119.
- Binbaşıoğlu, C. (1998) Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları: Eğitim, Demokrasi ve Demokratik Eğitim, *Çağdaş Eğitim*,244.
- Binbaşıoğlu, C. (1987). Okulda Demokratik Davranışlar ve Öğrenci Yönetimi, *Çağdaş Eğitim*, Yıl:12 Sayı: 119, S:25-28.
- Binbaşıoğlu, C. (1986). Demokratik Davranışlar ve Demokratik Eğitim İlkeleri, *Çağdaş Eğitim*, Yıl:11 Sayı: 119, S:15-20
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği.(2012). *İnsan Hakları Eğitimi Dünya Programı, 2010-2014 İkinci Aşama Eylem Planı*. (Çeviren: Veysel Eşsiz). Erişim adresi: <http://ihea.net.tr/images/kutuphane/dunya.pdf>
- Brantefors, L., & Quennerstedt, A. (2016). Teaching and learning children’s human rights: A research synthesis. *Cogent Education*, 3(1), 1247610.
- Brantingham, A. J. (2001). *Educating for democracy: how the principles of democracy are enculturated into an intermediate elementary classroom (Doctoral Thesis)*. ProQuest Dissertations and Thesis veri tabanından erişildi. (UMI Number: 3010708).
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. Guilford Publications.
- Bulut Pedük, Ş. (2015). Çocukların hak ettiği eğitimi almalarında onların gelişim haklarını bilen ve dikkate alan okul öncesi öğretmenleri olabilmek. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(206), 97-105.

- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Örnekleme yöntemleri*. Erişim Adresi: <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf>
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Deneyisel desenler: Ön test son test kontrol gruplu desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum (24.baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Köklü, N. (2018). *Sosyal bilimler için istatistik (20. baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Canbulut, T. (2014). Türkiye'de Çocukların Katılım Hakkı Üzerine Bir Derleme. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 1(2), 85-94.
- Cassidy, C., Brunner, R., & Webster, E. (2014). Teaching human rights? All hell will break loose! *Education, Citizenship and Social Justice*, 9(1), 19-33.
- Cılga, İ. (2006). Okullarda demokrasi uygulamalarına katılan öğrencilerin ailelerinde demokrasi ve katılım. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 273-296.
- Claude, R. P. (2005). The right to education and human rights education. *Sur. Revista Internacional de Direitos Humanos*, 2(2), 36-63.
- CRC, (2005) General Comment No. 7 (2005): *Implementing child rights in early childhood*. UN/CRC/GC/7 (Geneva, United Nations).
- Crick, B. (1998). Education for citizenship and the teaching of democracy in schools: final report of the Advisory Group on Citizenship 22 September 1998. *Qualifications and Curriculum Authority*.
- COE. (2016). Demokrasi kültürü için yetkinlikler. Erişim adresi: <https://rm.coe.int/16806ccf18>
- Coşkun, T. (2015). *Early Childhood Teachers 'beliefs Towards Participation Rights of Children (Doktora Tezi)*, ODTÜ, Ankara.

- Covell, K., & Howe, R. B. (1999). The impact of children's rights education: A Canadian study. *The International Journal of Children's Rights*, 7(2), 171-183.
- Covell, K. & Howe, R. B. (2005). *Empowering children-children's rights education as a pathway to citizenship*. Toronto Buffalo London: University of Toronto Press
- Covell, K., Howe, B. R., & McNeil, J. K. (2008). 'If there's a dead rat, don't leave it'. Young children's understanding of their citizenship rights and responsibilities. *Cambridge Journal of Education*, 38(3), 321-339.
- Covell, K., Howe, R. B., & McNeil, J. K. (2010). Implementing children's human rights education in schools. *Improving Schools*, 13(2), 117-132.
- Çamkerten, F. (2001). *Okul öncesi eğitimde uygulanan program ve çocukların demokratik davranışları ile öğretmenlerin demokratik tutum ve davranışları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çakmak, E. (2013). Çocuk Hakları ve Medya Okuryazarlığı Eğitimi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(22), 209-224.
- Çakmak Güleç, H., & Özdemir, B. (2006). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden ve etmeyen çocukların demokratik davranışlarının velilerin görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1(2), 1-11.
- Çakmak, Z., Akgün, İ.H., Ulusoy, K. (ed.), Turan, R. (ed.), (2016). *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Çalışkan, N., & Ayık, A. (2015). Okul aile birliği ve velilerle iletişim. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 69-82.
- Çalışkan, Z., Sağlam, M. & Ulutaş, A. (2015). Bebeklik Döneminde Çocuk Hakları. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(2), 502-510.
- Çarıkçı, S., Er, K.O. (2010). Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi'nde Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının insan Hakları Eğitimine Yönelik Tutumları, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 13 Sayı 24 Aralık 2010 ss.54- 69.

- Çelik, F. (2006). Türk eğitim sisteminde hedefler ve hedef belirlemede yeni yönelimler. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(11), 1-15.
- Çetinkaya, Ç., & Kıncal, R. Y. (2015). Üstün Zekâlı ve Yetenekli Çocukların Demokrasi Eğitimi. *Journal of Gifted Education Research*, 3(1).
- Çiftçi, N. (2003). Kohlberg 'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 43-77
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (2004).UNICEF, Türkiye, Erişim: https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf
- Çolak, K. (2015). *Sosyal bilgiler le vatandaşlık ve demokrasi eğitimi derslerinde küresel vatandaşlık eğitimi (Doktora Tezi)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çullu, M. S., Samancı, O. (2016). Çocuk Eğitiminde Demokrasi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 79-84.
- Dağ, H., Doğan, M., Sazak, S., Kaçar, A., Yılmaz, B., Doğan, A., & Arıca, V. (2015). Çocuk Haklarına Güncel Yaklaşım, *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 40(1), 1-5.
- Demirbolat, A. O. (1999). Demokrasi ve demokratik eğitim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 5(2), 229-244.
- Demirel, Ö. (2015). *Eğitimde program geliştirme, kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi.
- Demirezen, S., Altıkulaç, A., & Akhan, N.E.(2013). İlköğretim Öğrencilerine Göre "Çocuk Hakları". *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 4 (1), 38-52.
- Deveci, H. (2008). *Okulöncesinde demokrasi eğitimi ve çocuk hakları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Dilci, T. (2015) *Çocuklarımızın Karakterlerini İnşa Ederken*. Sivas: Başak Yayınevi.
- Dinç, B. (2015). Okulöncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların ebeveynlerinin çocuk hakları eğitimi konusundaki görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 3(1), 7-25.

- Dinç, B. (2017). *Okul öncesi eğitimde insan hakları ve demokrasi eğitimi*. Turan, R. (Ed.). İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi (s.197-217) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Doğan, İ. (2007). *Vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları*. Ankara: Pegem Yayınları
- Doğan, O., Bulut, Z. A., & Çimrin, F. K. (2015). Bireylerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının Ölçülmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4).
- Doğan, Y., Torun, F., & Akgün, İ. H. (2014). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 503-516.
- Doğanay, A., & Sarı, M. (2004). Elementary school students' devotion level to democratic values and comparison of the effect of overt and hidden curriculum on gaining democratic values in terms of students' and teachers opinions. *Educational Administration in Theory & Practice*, 39, 356-383.
- Dönmez, T. (2015). *İlkokul sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi profilleri ile çocuk hakları yönelik tutumları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) . Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Dürr, K. (2004). *The School: A Democratic Learning Community—the all-European study on pupils' participation in school*. DGIV/EDU/CIT (2003) 23 Rev. Strasbourg: Council for Cultural Co-Operation (CDCC), Council of Europe (www. coe. int.).
- Elkatmış, M. (2007). *İngiltere ve Türkiye'deki İlköğretim I. Kademedeki İnsan Hakları Eğitimlerinin Karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Erbay, E. (2012). Türkiye'de Çocuk Haklarını Tanıtma, Yaygınlaştırma Ve İzlemeye Yönelik Uygulamaların Eleştirel Analizi Ve Bir Model Önerisi. *Journal Of Society & Social Work*, 23(2).
- Erbil, D. G. (2014). *İlkokul 3. Sınıf hayat bilgisi dersinde işbirlikçi öğrenme yönteminin öğrencilerin akademik başarılarına, demokratik tutumlarına ve yansıtıcı düşünme becerilerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- Erginer, E. (2008). *Öğretimi planlama uygulama ve değerlendirme: etkinlik öğretimi temelli yaklaşım*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K., & Sanisoğlu, S. Y. (2013). Doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 33(1), 210-223.
- Ersoy, A. F. (2012). Vatandaşlık eğitiminde ihmal edilen bir alan: evde ve okulda çocuk haklarının eğitimi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 4(2).
- Ersoy Kart, M. & Güldü, Ö. (2008). Özerk benlik yönetimi ölçeği: Uyarlama çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(2), 187-207.
- Eriksen, E. (2018). Democratic Participation in Early Childhood Education and Care- Serving the Best Interests of the Child. *Tidsskrift for Nordisk barnehageforskning*, 17(1).F
- Erwin, E. J., & Kipness, N. A. (1997). Fostering democratic values in inclusive early childhood settings. *Early Childhood Education Journal*, 25(1), 57-60.
- Evcı, N., & Aylar, F. (2017). Derleme: Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(10), 389-412.
- Fazlıoğlu, Z. (2007). *Çocuk hakları sözleşmesinde yer alan "çocuk hakları" konusunda öğretmenlerin ve yöneticilerin bilinç düzeyleri (Yüksek lisans tezi)*. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Fırsat eğitimi nedir, (2014,4 Ekim). Erişim: <http://www.egitimler.info/nedir-nedemektir/firsat-egitimi-nedir/>
- Flowers, N. (2000). *The Human Rights Education Handbook: Effective Practices for Learning, Action, and Change. Human Rights Education Series, Topic Book*. Human Rights Resource Center, University of Minnesota.
- Flowers, N., Santos, M. E. B., & Szelényi, Z. (2007). *Compassito: Manual on human rights education for children (Vol. 918)*. Council of Europe.
- Flowers, N. (2010). Pusulacık. *Çocuklar İçin İnsan Hakları Eğitimi Kılavuzu*. Çev: Metin Çulhaoğlu. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 293.

- Friedmann, L. (2013). Education for Peace: Empowering children to uphold liberty, equality, and dignity. Erişim adresi: childrensrighseducation.com
- Friedmann, L. B. (2016). *International human rights education: an evaluation of treaty compliance in British Columbia's Kindergarten to Grade 12 Social Studies school curriculum* (Doctoral dissertation). University of Victoria, Canada.
- Friedmann, L & Covell, K. (2012). *Children's Rights Education Curriculum*. Erişim adresi : www.childrensrighseducation.com
- Geidenmark, E. (2005). *Çocuk hakları programlaması: Hak Temelli Yaklaşımları Programlamaya Uygulama Yolları*, İsveç: Save The Children
- Genç, Z, S., Kalafat, T. (2007). Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları İle Problem Çözme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (2), Sayı22.
- Goldberg, J.L. (2008). *The impact of a human rights education on student attitudes and behaviors* (Doctoral dissertation), Northcentral University, Arizona.
- Gömleksiz, M. (1993). *Kubaşık öğrenme yöntemi ile geleneksel yöntemin demokratik tutumlar ve erişime etkisi* (Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Greenberg, P. (1992). Ideas That Work with Young Children. How to Institute Some Simple Democratic Practices Pertaining to Respect, Rights, Responsibilities, and Roots in Any Classroom (without Losing Your Leadership Position). *Young Children*, 47(5), 10-17
- Gülmez, M. (1992). İnsan Haklarında Gelişmeler ILO Sözleşmelerinin Onaylanması İnsan Hakları Yıllığı. *TODAI*, 14, 180-182.
- Gündem Çocuk, (2008). *Türkiye Çocuk Politikası: Eğitim Sistemi*, Erişim Adresi: http://www.gundemcocuk.org/dokumanlar/gc_turkiye_cocuk_politikasi/3.1.2.%20egitim.pdf
- Gündoğdu, K. (2004). *İlköğretimde Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Üzerine Bir Durum Çalışması* (Yayınlanmamış doktora tezi). ODTÜ, Ankara.

- Güngör, D. (2016). Psikolojide ölçme araçlarının geliştirilmesi ve uyarlanması kılavuzu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19, 104-112.
- Gürkan, T., & Koran, N. (2014). 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programının Çocuğun Katılım Hakkına Yer Verme Durumu Açısından İncelenmesi, *Journal of Teacher Education and Educators*, 203-226
- Güven, M. (2008). *Okul Öncesi Demokrasi Eğitimi Ve Çocuk Haklarında Eğitim Ortamları*. H. Deveci, (Ed.),. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 47-67
- Hareket, E. (2015). *Çocuk meclisi uygulamalarının bazı değişkenlere göre çocuk haklarına ilişkin algı gelişimine etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
- Hareket, E. (2018) *Eğitim hukuku bağlamında çocuk hakları eğitimi: bir eylem araştırması* (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Hägglund, S., & Samuelsson, I. P. (2009). Early childhood education and learning for sustainable development and citizenship. *International Journal of Early Childhood*, 41(2), 49-63.
- Harounoff, R. C. (2014). *Preschoolers in the Education City*, The Institute for Democratic Education.
- Hecht, Y., & Ram, E. (2010). Demokratik eğitimde diyalog-dünyada birey. *Alternatif Eğitim E-Dergisi*, (1).
- Herczog, M. (2012). Rights of the child and early childhood education and care in Europe. *European Journal of Education*, 47(4), 542-555.
- Hotaman, D. (2010). Demokratik eğitim: Demokratik bir eğitim programı. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 3(1), 29-42.
- Hreinsdottir, A. M., & Davidsdottir, S. (2012). Deliberative democratic evaluation in preschools. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 56(5), 519-537.
- ICC - International Children's Center-, (2006). Eğitimin Amaçları (Genel Yorum 1 - 2001), *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşmeye ilişkin Genel Yorumları (2001-2006)*. ICC Çocuk Hakları Serisi 3. 1-18. Ankara: ICC.

- ICC - International Children's Center, (2008). Erken Çocuklukta Çocuk Haklarının Uygulanması (Genel Yorum 7). *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşmeye ilişkin Genel Yorumları (2006-2008)*. ICC
- İlköğretim kurum standartları yönetmeliği,(2011). http://mevzuat.meb.gov.tr/html/8080_8051.html Erişim: 28.05.16cuk Hakları Serisi 4. 7-16. Ankara: ICC
- İnan, A. N. (1968). Çocuk Hakları Beyannamesi ilkelerinin Türk hukuk sistemine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 201-219
- Jerome, L. (2016). Interpreting Children's Rights Education: Three perspectives and three roles for teachers. *Citizenship, Social and Economic Education*, 15(2), 143-156.
- Jerome, L. Emerson, L. Lundy, L. & Orr, K. (2015). *Teaching and learning about children's rights*. London: UNICEF. Available at http://www.unicef.org/crc/files/CHILD_RIGHTS_EDUCATION_STUDY_11M_ay.pdf [accessed 25 February 2016]
- Johansson, E. (2009). The preschool child of today— the world-citizen of tomorrow. *International Journal of Early Childhood*, 41(2), 79.
- Johnny, L. (2005). UN Convention on the Rights of the Child: A Rationale for Implementing Participatory Rights in Schools. *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*.
- Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Demokrasi Algıları, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 3, 143-162
- Karacaoğlu, Ö. C. (2009). İhtiyaç Analizi ve Delphi Tekniği; Öğretmenlerin Eğitim İhtiyacını Belirleme Örneği, *1. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi*, Çanakkale.
- Karacaoğlu, Ö. C. (2009). İhtiyaç Analizi ve Delphi Tekniği; Öğretmenlerin Eğitim İhtiyacını Belirleme Örneği. Erişim Adresi: <http://www.eab.org.tr/eab/2009/pdf/264.pdf>
- Karaman Kepenekçi, Y. (1999). *Türkiye'de genel ortaöğretim kurumlarında insan hakları eğitimi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) . Ankara Üniversitesi,Ankara.

- Karaman Kepenekçi, Y. (2003). İlköğretimde insan hakları ve sorumluluk eğitimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34(34), 280-299.
- Karaman Kepenekçi, Y., & Aslan, C. (2011). Okul öncesi döneme seslenen kitaplarda çocuk hakları. *Eğitim, Araştırma ve İnceleme Dizisi-I*.
- Karaman Kepenekçi, Y., & Baydık, B. (2009). Zihinsel engelliler öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 329-350.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemi (21. Basım)*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kardeş, S., Banko, Ç., Eren, S., & Antakyalıoğlu, Ş. (2017). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Çocuk Haklarına İlişkin Görüşleri, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 54, S. 469-481
- Karu, M., Turk, P., Biin, H., Suvi, H. (2012) Monitoring of the Rights of the Child and Parenting. *Praxis Centre for Policy Studies*.
- Kaya, A. (2000). *Okulöncesi eğitim kurumlarında uygulanan program ve farklı etkinliklerin çocukların özerklik (otonomi) ve atılganlık düzeylerine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kaya, A. A., & Uste, R. B. (2007). İnsan Hakları Eğitimi ve İlköğretimdeki Önemi. *Ege Academic Review*, 7(1), 295-310.
- Kaymak Özmen, S. , Öcal, T. , Özmen, A. (2012). "The Effect of Children's Rights Training on Primary School Students' Utilization and Knowledge Level About Children's Rights", *Education 3-13: International Journal of Primary, Elementary and Early Years Education*, 42, 2, 138–153.
- Kaymak Özmen, S., Yalçın, T. (2011). "İlköğretim Öğrencilerine Yönelik Çocuk Hakları Eğitimi", 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı, Çocuk Vakfı Yayın No:90, 1;269-284, İstanbul.
- Kent Kükürtcü, S. (2011). *5-6 yaş çocuklarının ailelerinin ve öğretmenlerinin kullandıkları disiplin yöntemlerinin çocuk hakları ile ilişkisinin incelenmesi*

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kerr, D. (1999). Changing the political culture: the advisory group on education for citizenship and the teaching of democracy in schools. *Oxford Review of Education*, 25(1-2), 275-284.

Kızılırmak, K. (2015). *Ankara İl Merkezinde Yaşayan 61-72 Aylar Arasında Çocuğu Olan Annelerin, Çocuk Hakları Ve Anne Olmaya İlişkin Bilgi Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kızılırmak, K., & Ersoy, Ö. (2015). İlkokul Birinci Sınıfa Devam Eden Çocukların Annelerinin Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi (Ankara Örnekleme). *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*.

Kızıltepe, G. İ., Uyanık, Ö., Özsüer, S., & Yaşar, M. C. (2014). 61–72 Aylık Çocukların Demokratik Tutum Ve Davranışlarının Anne Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173(173), 227-244.

Kilkelly, U., Kilpatrick, R., Lundy, L., Moore, L., Scraton, P., Davey, C., ... & McAlister, S. (2004). *Children's rights in Northern Ireland*, Northern Ireland Commissioner for Children and Young People:

Koçoğlu, E. (2017). *İnsan haklarıyla ilgili uluslararası ve ulusal örgütler ile temel belgeler*. Turan, R. (Yay. Haz.). Öğretmen adayları ve öğretmenler için insan hakları ve demokrasi eğitimi (s.77-105). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık

Kolay, Y. (2004). Okul-Aile-Çevre İş Birliğinin Eğitim Sistemindeki Yeri ve Önemi, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 164.

Kor, K. (2013). *Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları konusundaki görüşlerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) , On sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Koran, N. (2012). *Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların katılım hakkı konusundaki uygulamalarının öğretmen adayı gözlemlerine göre incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Girne Amerikan Üniversitesi, Girne.

- Koran, N. (2015). Öğretmenlere Yönelik Çocuk Hakları ve Hak İhlalleri Eğitiminin Değerlendirilmesi Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*.
- Koran, N., & Avcı, N. (2017). Perceptions of Prospective Pre-School Teachers Regarding Children's Right to Participate in Classroom Activities. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 17(3), 1035-1059.
- Korkmaz, H. E., & Gümüşeli, A. İ. (2013). Development of the democratic education environment scale. *International Online Journal of Educational Sciences*, 5(1), 82-98.
- Konak, A. (2012). *İlköğretim 6. sınıf görsel sanatlar eğitimi ders içi etkinliklerin öğrencilerin demokratik tutumlarına etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Koroleva, I. V. (2013). *Education for Democracy: Case Study on the Partnership between Montclair State University and Kirovograd State Pedagogical University*. Montclair State University, Montclair.
- Köse, E. (2009). Okul öncesi öğretmenlerinin demokrasi anlayışlarının değerlendirilmesi (Erzurum ili örneği). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(3), 871-880.
- Kurt, S. (2016). Çocuk haklarına ilişkin temel uluslararası belgeler ve Türkiye uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (36).
- Kuş, Z. , Sönmez, Ö.F. , Karatekin, K. (2011). Okulda Yaşam Biçimi Olarak Demokrasi Eğitimi, *10. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, Sivas.
- Kuş, Z. (2012). *İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora tezi). Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Kuş, Z., & Çetin, T. (2014). İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2), 769-790.
- Lansdown, G. (2001). *Promoting Children's Participation in Democratic Decision-Making*. UNICEF, Innocenti Research Centre, Italy.

- Lansdown, G. (2005). *The evolving capacities of the child*, UNICEF, Innocenti Research Centre, Italy
- Lansdown, G., Hart, S. (2008). *Sağlık Çalışanları için CRED-PRO Çocuk Hakları Müfredatı Uluslararası*, Çocuk Hakları ve Gelişimi Enstitüsü.
- Leblebici, H. , Çeliköz, N. (2017). Öğretmen Adaylarının Çocuk Haklarına Yönelik Tutumları. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi ve Eğitim Araştırmaları*, 3(1), 307–318.
- Lowry, S. C. 2002. *Democratic education: A study of three school sites*. (Doctoral dissertation ProQuest dissertations and theses very tabanından erişildi. (UMI No. 276093967)
- Lucas, A. G. (2009). Teaching about human rights in the elementary classroom using the book a life like mine: How children live around the world. *The Social Studies*, 100(2), 79-84.
- Lundy, L. (2007). 'Voice'is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927-942.
- Maboçoğlu, M. (1999). Demokrasi Eğitimi Nasıl Olmalıdır? *Eğitim ve Bilim*, 23(111).
- Mapiasse, S. (2007). Influence of the Democratic Climate of Classrooms on Student Civic Learning in North Sulawesi, Indonesia. *International Education Journal*, 8(2), 393-407.
- Mamur Işıklı, Y. (2015). *Çocuk Gözüyle Türkiye'de Çocuk Hakları Sorunu*. Hegem Yayınları, Ankara.
- McCowan, T. (2009). *Rethinking citizenship education: A curriculum for participatory democracy*. Continuum International Publishing Group, New York.
- M.E.B, (2004). *Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 67 (2563), 666-816.
- M.E.B, (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*, Ankara.
- M.E.B (2015). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Çocuk Hakları ve Çocuk Dostu Ortamlar*, Ankara.

- Merey, Z. (2012). Children Rights in Social Studies Curricula in Elementary Education: A Comparative Study. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 12(4), 3273-3284.
- Merey, Z. (2016). *Çocuk haklarının tarihsel gelişimi*. Merey, Z. (Ed.), *Çocuk Hakları* (s76-87) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Moss, P. (2007). Bringing politics into the nursery: Early childhood education as a democratic practice. *European Early Childhood Education Research Journal*, 15(1), 5-20.
- Miser, R. (1991). Demokrasi eğitimi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 24(1), 49-54.
- Morhayim, B. G. (2008). Bir alternatif okul türü olan demokratik okula dair öğrenci yetkinliğinin değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Mtewa, S. & Gwanzura, T. N. R. (2017) Interrogating Child Rights Teaching in Bindura Schools – Zimbabwe, *International Journal of Educational Sciences*, 18:1-3,200-213, DOI: 10.1080/09751122.2017.1347233
- Nayır, F., & Karaman Kepenekci, Y. (2011). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında çocukların katılım hakları. *İlköğretim Online*, 10(1).
- Neslitürk, S. ve Ersoy, A. F. (2007). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarının öğretimine ilişkin görüşleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Araştırma Dergisi*,3(2) 245-257
- OBADER, (2013). Okul Öncesi Eğitim Programı İle Bütünleştirilmiş Aile Destek Eğitim Rehberi, Ankara.
- Oduolowu, E. A. (2007). Exploring the Implementation of the Nigerian Child's Participation Right in the School Setting. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 4(4), 553-558.
- Oğuz, Ş. (1993). İnsan Haklarında Gelişmeler Uluslararası Toplantılar. *İnsan Hakları Yıllığı*,15, 191-208.

- Okutan, M. (2010). Türk Eğitim Sistemi'nde demokrasi eğitimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 938-946.
- Orkodashvili, M. (2013). Quality education through Child-Friendly Schools: resource allocation for the protection of children's rights. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, (1), 101-109.
- OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2009. *Human Rights Education in the School Systems of Europe, Central Asia and North America: A Compendium of Good Practice*, Warsaw, Poland
- Osler, A. (2000). Children's rights, responsibilities and understandings of school discipline. *Research Papers In Education*, 15(1), 49-67.
- Osler, A., & Starkey, H. (1998). Children's rights and citizenship: some implications for the management of schools. *The International Journal of Children s Rights*, 6(3), 313-333.
- Ölçer, S., & Yılmaz, G. (2019). Çocuklarda Özerklik Algısı İle Öğretmenlerin Özerkliği Etkileyen Faktörler Ve Geliştirmeye Yönelik Stratejilere İlişkin Görüşleri. *Journal Of Awareness*, 4(1), 153-176.
- Özdemir Doğan, G. (2017). *Çocuk Hakları Eğitiminde Uzman Sınıf Öğretmenlerinin Perspektifinden Etkili Çocuk Hakları Eğitimi: Anlayışlar ve Uygulamalar* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Özdemir Uluç, F.(2008). *İlköğretim Programlarında Çocuk Hakları*(Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özer, M. (2004). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde yaratıcı drama yönteminin demokratik tutumlara ve ders başarısına etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Öztürk, A. (2017). Çocuk Hakları ve Eğitimine Psikolojik Bir Bakış. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(33), 429-451.
- Öztürk, A., & Doğanay, A. (2017a). Çocuk Hakları Temelli Okul Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 41-58.

- Ozturk, A., & Doganay, A. (2017b). Development of a Scale for the Attitude Towards Children's Rights Education. *Educational Process: International Journal*, 6(3), 26-41.
- Öztürk, A., Eren, M., Topçu, B. (2017) *Sınıf Öğretmenlerinin Perspektifinden Türkiye'de Etkili Çocuk Hakları Eğitimi: Problemler ve Öneriler*, EJER Congress, Bildiri Özetleri Kitabı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Peker Ünal, D.(2010). İlköğretim Öğretmenlerine Yönelik Web Tabanlı Çocuk Hakları Eğitimi Programı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Pettman, R.,Braham, J., Johnston, L., müzik, E., Lock, K., Peters S.O., Smythc, D. (1986). *Teaching for human rights: pre-school and grades 1-4*. Australian Government Publishing Service.
- Play it fair, (2008). *Play It Fair! A Human Rights Education Toolkit for Children*, International Centre for Human Rights Education, Canada.
- Quennerstedt, A. (2016) Young children's enactments of human rights in early childhood education, *International Journal of Early Years Education*, 24:1, 5-18, DOI: 10.1080/09669760.2015.1096238
- Ruck, M.D. (1994). Children's understanding of nurturance and self-determination rights (Unpublished Doctoral Dissertation). Toronto University, Toronto.
- Sadık, F. , Sarı, M. (2012). Çocuk ve Demokrasi: İlköğretim Öğrencilerinin Demokrasi Algılarının Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi, *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1,48-62
- Sağlam, M., Ulutaş, A., & Çalışkan, Z. (2015). Bebeklik Döneminde Çocuk Hakları. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*.
- Samuelsson, M. (2016). Education for Deliberative Democracy: A Typology of Classroom Discussions. *Democracy and Education*, 24(1), 5.
- Sapsağlam, Ö. (2013). *Anasınıfına devam eden çocuklara uygulanan sosyal değerler eğitimi programının sosyal beceri kazanımına etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Sapsağlam, Ö., Ömeroğlu, E. (ed.) (2016). *Okul öncesi dönemde karakter ve değerler eğitimi teoriden uygulamaya*. Ankara: Pegem akademi yayıncılık
- Savaşlarda çocuk hakları vahim derecede ihlal ediliyor. (2017, 7 Ekim). Erişim adresi: <http://www.unicankara.org.tr/tr/bm-raporu-savaslarda-cocuk-haklari-vahim-derecede-ihlal-ediliyor/>
- Save The Children,2006. *Children's rights: A teacher's guide*. Erişim: http://peacefulschoolsinternational.org/wp-content/uploads/childrens_rights_a_teachers_guide.pdf
- Selvi, K. (2004). Dünyada ve Türkiye'de İnsan Hakları Eğitimi. *Eğitim Ve Bilim*, 29(132).
- Selvi, K. (2008). *Okul Öncesinde Demokrasi Eğitimi ve Çocuk Hakları*. H. Deveci, (Ed.),. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 47-67
- Serriere, S. C. (2010). Carpet-time democracy: Digital photography and social consciousness in the early childhood classroom. *The Social Studies*, 101(2), 60-68
- Seyhan, G. B., Cansever, B. A. (2015). Okulöncesi Dönem Çocukları İçin Hazırlanmış "Çocuk Hakları" Temalı Pano Uygulamaları (Pilot Çalışma). *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3) 345-354
- Sildir, E. (2016). *Okul Öncesi Döneme Yönelik Hikâye Kitaplarının Milli Eğitim Bakanlığı (2013) Okul Öncesi Eğitim Programında Yer Alan Sosyal Duygusal Alan Gelişimle İlgili Kazanımları Desteklemeleri Yönünden İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara
- Shakaj, V. (2013). Features of Democratic Citizenship Education Didactics, *International Journal of Science and Research (IJSR)*, Volume 4 Issue 6, June
- Sheridan, S. (2001). Pedagogical quality in preschool: An issue of perspectives. *Goteborg: Goteborg Studies in Educational Sciences*.
- Smith, A. B. (2007). Children's rights and early childhood education. *Australian Journal of Early Childhood*, 32(3), 1-8.

- Soylu, M. E. (2018). *Eğitimde Fırsat Eşitliği*. Erişim: <http://www.mehmeteminsoylu.com/egitimde-firsat-esitligi/>
- Sönmez, V. (2015). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı (18. baskı)*. Ankara: Anı yayıncılık,
- Suárez, D. (2007). Education professionals and the construction of human rights education. *Comparative Education Review*, 51(1), 48-70.
- Subba, D. (2014). Democratic values and democratic approach in teaching: a perspective. *American Journal of Educational Research*, 2(12A), 37-40.
- Sundawa, D. (2015, June). *Classroom Developing Of Civic Education As Laboratory Of Democracy Education*. In The Proceeding Of The Commemorative Academic Conference For The 60th Anniversary Of The 1955 Asian – African Conference In Bandung, Indonesia (P. 66).
- Sutton, P. B. (2003). *The Relationship Between Parents' Attitude Toward Children's Rights, Parenting Styles, and Children's Right to Sexuality Education* (Doctoral dissertation). Alliant International University, Fresno.
- Şahin, H. (2006). Eğitim Programı Geliştirme Sürecinde Önemli Bir Aşama: İhtiyaç Belirleme. *Ted*, 22(22).
- Şahin, İ. (2009). Demokrasi ve insan hakları eğitimi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 4(4), 1341-1354.
- Şahin, S., & Polat, O. (2012). Türkiye’de ve Dünyadaki Gelişmiş Ülkelerde Çocuk Katılım Hakkı Algısının ve Uygulamalarının Karşılaştırılması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1).
- Şahiner, D.G.S. (2008). *İlköğretim sosyal bilgiler dersinde aktif öğrenme tekniklerinin demokratik tutumlara ve ders başarısına etkisi* (Doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Şallı, D. (2017). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk Hakları ile İlgili Görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırma Dergisi*, 6(2), 80-87.
- Şeker, H., & Gençdoğan, B. (2014). *Psikolojide ve eğitimde ölçme aracı geliştirme (2. Basım)*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Şeker, H., Görgeç, İ., Tuncel, İ., Alçı, B., Kablan, Z., Baykara, K., ... ve Turan, H. (2014). *Eğitimde program geliştirme kavramları yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Seker, H., & Gençdoğan, B. (2014). *Psikolojide ve Eğitimde Ölçme Aracı Geliştirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Şentürk, C. (2009). Eğitimde yeniden yapılanma ve yapılandırmacılık. *Eğitim Dergisi*, 23, 57-23.
- Şirin, M. R. (1999). *Gerçek Hayat Bilgisi Çocuk Hakları*, I. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, S.58. , İstanbul
- Şirin, M.R. ,Gülhan, A. (2011). *I. Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi*, Çocuk Vakfı Yayınları: 98, İstanbul.
- Şişman, M., Güleş, H., & Dönmez, A. (2010). Demokratik bir okul kültürü için yeterlilikler çerçevesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 167-182.
- Tarhan, N.(2014). Fırsat Eğitimi, Kalıcı Öğrenmenin Yeni Modeli! Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/egitim/firsat-egitimi-kalici-ogrenmenin-yeni-modeli.html>
- TDK, (2018). Türkçe sözlük, erişim: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_yanlis&view=yanlis&kelimez=100
- Tek, Ö. (2002). Çocuk Hakları ve Oyun, *Çoluk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi*, Sayı.13. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Temple, M.E. (1998). *The influence of age, parental education level and parental style on children's understanding of their nurturance and self-determination* (Unpublished Master Thesis). Toronto University, Toronto.
- Tezbaşaran, A. A. (1997). Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu. *Türk Psikologlar Derneği*.
- Thomas, N. (2007). Towards a theory of children's participation. *International Journal of Children's Rights*, 15(2), 199.

- Thornberg, R., Elvstrand, H. (2012). Children's experiences of democracy, participation, and trust in school, *International Journal of Educational Research*, (53), 44-54. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijer.2011.12.010>
- Tibbitts, F. (2002). Understanding what we do: Emerging models for human rights education. *International review of education*, 48(3-4), 159-171.
- Tibbitts, F. (2008). "Human Rights Education." In M. Bajaj, Encyclopedia of Peace Education. New York: Teachers College
- Tibbitts, F., & Fernekes, W. R. (2011). *Human rights education. Teaching and studying social issues: Major programs and approaches*, 87-118. Charlotte, NC: Information Age Publishing, pp. 87-117.
- Tibbitts, F. (2015). *Curriculum development and review for democratic citizenship and human rights education*. UNESCO Publishing.
- Tibbitts, F., & Fernekes, W. R. editor: Totten S., & Pedersen, J. (2011). Human rights education. *Teaching and studying social issues: Major programs and approaches*, 87-118.
- Tibbitts, F., & Kirchsclaeger, P. G. (2010). Perspectives of research on human rights education. *Journal of Human Rights Education*, 2(1), 8-29.
- Tunç Çakır, D.(2008). Çocuk Hakları Sözleşmesinin Eğitim Politikalarına Yansımaları Konusunda Milli Eğitim Bakanlığı Uzmanlarının Görüşleri (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Türkiye'de Çocuğun Yaşam Hakkı. (2018, 23 Nisan). Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/350735/3-bin-936-cocugun-yasam-hakki-ihlal-edildi>
- Türkoğlu, D. , Gültekin Akduman, G. (2013). "Üniversitelerin Okul Öncesi Eğitimi Programlarında "Çocuk Hakları" Dersi ve Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi", *Aile Çocuk ve Eğitim Dergisi*, 1, 2, 56-58.
- Tüzün, I. , Sarıışık, Y. (2015). *Türkiye'de Okullarda Çocuk Katılımı: Durum Analizi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

- Torun, F., & Duran, H. (2014). Çocuk Hakları Öğretiminde Oyun Yönteminin Başarıya, Kalıcılığa ve Tutuma Etkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20
- Tozduman Yaralı, K., Güngör Aytar, F. A. (2017)"Okul Öncesi Sınıflarında Çocuğun Katılım Hakkının Çocukların ve Öğretmenlerin Görüşlerine Göre İncelenmesi." *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29-47.14(16).
- Twum-Danso, A. (2009). Reciprocity, respect and responsibility: the 3Rs underlying parent-child relationships in Ghana and the implications for children's rights. *The International Journal of Children's Rights*, 17(3), 415-432.
- Uçuş, Ş.(2014). Çocuk Hakları Eğitimi Programının Hazırlanması ve Değerlendirilmesi: Uygulama Öğretiminin ve Katılımcıların Görüşleri, *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, Volume 3, Issue 2, 2014
- Uçuş, Ş. ve Şahin, A. E. (2012). Çocuk Hakları Sözleşmesine Yönelik Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Görüşleri, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 25-41.
- Ulubey, Ö. (2015). *Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi programının yaratıcı drama ve diğer etkileşimli öğretim yöntemleri ile uygulanmasının akademik başarıya ve demokratik değerlere bağlılığa etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ulubey, Ö., & Gözütok, F. D. (2015). Future citizenship, democracy and human rights education with creative drama and other interactive teaching methods. *Eğitim ve Bilim*, 40(182).
- UNESCO, (2012). *Human Rights Education in Primary and Secondary School Systems: A Self-assessment Guide for Governments*. Erişim adresi: <https://www.ohchr.org/documents/publications/selfassessmentguideforgovernments.pdf>.
- [UNICEF. \(2006\). A Guide to General Comment 7:'Implementing Child Rights in Early Childhood'. The Hague: Bernard van Leer Foundation](#)
- [UNICEF. \(2009\). Manual: Child friendly schools. New York: UNICEF.](#)

UNICEF. (2014). *Child Rights Education Toolkit: Rooting Child Rights in Early Childhood Education, Primary and Secondary Schools*. Geneva: UNICEF.

UNITED NATIONS. (2012). *Human Rights Education in Primary and Secondary School Systems: A Self-assessment Guide for Governments*, New York and Geneva.

Ural, S. N. (2010). *İlköğretim öğrencilerinin demokratik tutum ve empatik eğilim düzeylerine sosyal bilgiler dersinin etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Uste, R. B. (2007). İnsan Hakları Eğitimi ve İlköğretimdeki Önemi. *Ege Academic Review*, 7(1), 295-310.

Vieira de Mello, S. (2004). *Teaching Human Rights: Practical Activities for Primary and Secondary Schools*. United Nations: New York.

Washington, F. (2010). *5-6 yaş grubu çocuklarına uygulanan aile katılımlı çocuk hakları eğitimi programının etkililiğinin incelenmesi*(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Yağan Güder, S, & Yıldırım, A. (2014). Okulöncesi Öğretmen Adaylarının Demokrasiye İlişkin Metaforları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014(16).

Yağan, S. (2010). *Bağımsız anaokullarında görev yapan öğretmenlerin ve okul müdürlerinin demokrasi ve demokrasi eğitimine ilişkin görüşleri: Eskişehir ili örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Yağcı, E. (1998). Demokrasi ve eğitim. *Eğitim ve Bilim*, 22(107).

Yalçın, A., Yemenici, F., Sabancı, H., Kalaycı, K. K., Halisdemir, M., ... & Ünsal, Y. Uyanık Balat, G.(Ed.) (2012). *Okul öncesinde değerler eğitimi ve etkinlik örnekleri*. Ankara: Pegem.

Yalçınkaya, E. (2013). 'The Effects of Performance assessment approach on democratic attitude of students', *Academic Journals, Educational Research and Reviews*, Vol. 8 (8), pp. 440-448,

- Yaşar, Ş. (2008). *Okulöncesinde Demokrasi Eğitimi ve Çocuk Hakları*. H. Deveci, (Ed.),. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 70-92.
- Yaşar, Ş. (1994). *Demokratik tutum ve davranışların geliştirilmesinde okul öncesi eğitimin rolü*. 10. YA-PA Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri. YA-PA Yayınları, Ankara. 343-351.
- Yavuz, M.(2016). Doç. Dr. Mustafa Yavuz İle Eğitimde Özerklik Üzerine, *TEDMEM*. Erişim adresi: <https://tedmem.org/dosya-konusu/doc-dr-mustafa-yavuz-ile-egitimde-ozerklik-uzerine>
- Yeşil, R. (2004). İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde yöntem. *GÜ Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 35-41.
- Yeşil, R., & Aydın, D. (2007). Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem Ve Zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-84.
- Yeşiltaş, N. K., & Kaymakçı, S. (2009). John Dewey'nin Eğitim Anlayışı Ve Sosyal Bilgiler Eğitimine Yönelik Bazı Örnek Uygulamaları. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 1(4).
- Yılmaz, G. ve Ölçer, S. (2018). Okul öncesi eğitiminden yararlanan altı yaş çocuklarında özerklik algısı. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5. *Uluslararası Okul Öncesi Eğitim Kongresi Özel Sayısı*, 22(3), 176-207.
- Yılmaz, K., & Yıldırım, G. (2009). Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesinin Uygulanmasına İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29(29), 187-207.
- Yurdugül, H. (2005). Davranış bilimlerinde ölçek geliştirme çalışmaları için bazı ayrıntılar. Erişim tarihi, 12, 2011.
- Yurtsever, M. (2009). *Ebeveyn çocuk hakları tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve anne babaların çocuk haklarına yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yurtsever Kılıçgün, M. & Oktay, A. (2011). Çocuk Haklarına Yönelik Ebeveyn Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Standardizasyonu. *Buca Faculty of Education Journal*, (31

Yurtsever Kılıçgün, M. (2015). Çocuk Haklarına Yönelik Ebeveyn Tutumları ile Ebeveynlik Rollerinde İlişki. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 2.

EK-A: Çocuk Veli Gönüllü Katılım Formu

Bu çalışma, Prof. Dr. N. Semra ERKAN ve Okul Öncesi Eğitim Uzmanı Sevi KENT KÜKÜRTECÜ tarafından yürütülen bir doktora tez çalışmasıdır. Çalışmanın amacı, araştırmacı tarafından hazırlanan “Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi ile okul öncesi dönemdeki çocukların demokratik davranışlarını geliştirmektir. Programın demokratik davranışlara olan etkisini incelemek için ise araştırmacı tarafından hazırlanan “Demokratik Davranış Ölçeği “ kullanılacaktır.

Bu araştırma deney ve kontrol gruplarından oluşan deneysel bir araştırmadır. Sizden araştırmanın deney grubunda yer almanız istenmektedir. Bu amaçla çocuğunuzun devam ettiği anasınıfına haftada 3 gün olmak üzere toplamda 11 hafta sürecek “Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi” uygulanacaktır. Eğitim öncesinde ön test olarak çocuklarınıza “Demokratik Davranış Ölçeği” uygulanacaktır. Eğitim sonrasında aynı ölçek son test ve kalıcılık testi olarak tekrar uygulanarak çocuklarınızın demokratik davranışlarının ne düzeyde desteklendiği bilimsel olarak ortaya konulacaktır.

Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi, çocuklarınıza zarar verecek herhangi bir etkinlik içermemektedir. Eğitim programı ve Demokratik Davranış Ölçeği geliştirilirken alan uzmanlarından görüşler alınarak, çocukların gelişimine uygun olduğu tespit edilmiştir. Eğitim programının okulunuzda uygulanabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan ve Milli Eğitim Müdürlüğünden izin alınmıştır. Geliştirilen eğitim programının çocuklarınıza önemli katkılar sağlayacağına inanılmaktadır. Bu sebeple çocuğunuzun programa katılımına ve ilgili anketlerin uygulanabilmesine izin vermeniz bizler için önemlidir.

Program başlangıcında sizlere programın içeriği, yapılacak etkinlikler, eğitim programının çocukların gelişimine olan önemi ve çocuk hakları ve demokrasi eğitimi konularında seminer düzenlenerek broşürler verilecektir. Ayrıca sizden “Çocuk Ebeveyn Demografik Bilgi Formu”, çalışma ile ilgili görüşlerinizi ve değerlendirmelerinizi almak için “Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitim Programı Aile Görüş Formu” doldurmanız istenecektir.

Eğitim programı s¼recinde çocuklarınız için hazırlanan etkinlerin uygulamaları video kaydına alınacaktır.

Çalışma sırasında sizlerden elde edilen b¼t¼n kişisel bilgiler ve g¼r¼nt¼ kayıtları tamamen gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir; elde edilecek veriler bilimsel yayımlarda kullanılacaktır. Çalışmaya katılım tamimiyle g¼n¼ll¼l¼k temelinde olmalıdır.

Program s¼resince rahatsızlık duyduğunuz bir konu olduğunda çocuğunuzun programdan ayrılmasını isteyebilirsiniz. B¼yle bir durumda anasınıfı ¼đretmenine bilgi vermeniz yeterli olacaktır. Bu çalışmaya katıldığınız için ve yardımlarınızdan dolayı şimdiden teřekk¼r ederiz. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için araştırmacılara ait iletişim bilgileri aşağıda yer almaktadır:

Hacettepe Üniversitesi İlk¼đretim B¼l¼m¼ Okul ncesi Eğitimi B¼l¼m¼ ¼đretim yelerinden **Prof. Dr. Nefise Semra ERKAN**

e-posta: erkansemra@hacettepe.edu.tr

Kayseri Erciyes İlkokulu Anasınıfı ğretmenlerinden **Sevi KENT K¼K¼RTC¼**

e-posta: kentsevi@hotmail.com

ÇOCUK-VELİ G¼N¼LL¼ KATILIM FORMU

Bu çalışmaya ocuğumun katılmasına tamamen g¼n¼ll¼ olarak izin veriyorum. Program s¼recinde belirtilen anketlerin çocuğum adına uygulanarak bilgilerin bilimsel amaçlı yayımlarda kullanılmasını kabul ediyorum. (Formu doldurup imzaladıktan sonra ¼đretmene geri veriniz).

Çocuğun Velisinin Adı Soyadı:

Tarih ----/----/-----

İmza

Adres:

EK-B: Çocuk Ebeveyn Demografik Bilgi Formu

Sayın Aileler,

Çocuklarınızın demokratik davranış düzeylerini etkileyen faktörleri inceleyebilmemiz adına aşağıda verilen soruları yanıtlamanızı rica ediyoruz. Paylaşılan bilgiler kesinlikle gizli tutulacak ve sadece bilimsel çalışmada kullanılacaktır.

Göstermiş olduğunuz ilginiz ve verdiğiniz destek için çok teşekkür ederiz.

Prof.Dr. Nefise Semra ERKAN

Sevi KENT KÜKÜRTCÜ

1. **Çocuğun Doğum Tarihi** :
2. **Çocuğun Cinsiyeti** : ( ) Kız ( ) Erkek
3. **Babanın Eğitim Durumu** : ( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise
( ) Üniversite ( ) Master/ Doktora
4. **Babanın Yaş Aralığı** : ( ) 25 ve altı ( ) 26 – 40 yaş ( ) 41 – 60 yaş
5. **Baba Çalışma Durumu** : ( ) Çalışıyor ( ) Çalışmıyor Mesleği: .....
6. **Annenin Eğitim Durumu** : ( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise
( ) Üniversite ( ) Master/ Doktora
7. **Annenin Yaş Aralığı** : ( ) 25 ve altı ( ) 26 – 40 yaş ( ) 41 – 60 yaş
8. **Anne Çalışma Durumu** : ( ) Çalışıyor ( ) Çalışmıyor Mesleği: .....
9. **Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Durumu** : ( ) İlk Senesi ( ) İki Yıldır ( ) Üç yıl ve üstü

EK-C: Demokratik Davranış Ölçeği Örnek Maddeler

1- HAKLARINI BİLME		Hiçbir Zaman	Bazen	Ara Sıra	Sık Sık	Her Zaman
1	Kendisinin hakları olduğunu söyler.					
5	Anne babasının bakım ve sorumluluğu altında olma hakkının olduğunu söyler.					
9	Duygu ve düşüncelerini rahatça ifade etme hakkının olduğunu söyler.					
ÖZERK DAVRANIŞLAR						
1	Haksızlığa maruz kaldığında; kendi haklarını korumak için çaba gösterir.					
5	Problem durumlarına ilişkin uygun çözüm önerileri sunar.					
8	Her hangi bir konuda konuşmayı başlatır.					
10	Kurallar belirlenirken görüşlerini bildirir.					
DEMOKRATİK DAVRANIŞLAR						
1	Karşısındakini dinlemeyi bilir.					
2	Sınıf kurallarına uyar.					
4	Üstlendiği sorumluluğu yerine getirme çabası gösterir.					
7	Uyuşmazlık durumunda sorunlarını konuşarak çözmeye çalışır.					
10	Sıra beklenmesi gereken bir durumda sırasını bekler.					
15	Merhaba, günaydın, teşekkür ederim gibi nezaket sözcükleri kullanır.					
17	Başkalarıyla işbirliği yapar.					
19	Çevresinde gördüğü olumsuz durumu düzeltme çabası gösterir					

EK-D: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Kazanım ve Göstergeleri

Ç.H.D.E'nin Bilişsel Gelişim Kazanım ve Göstergeleri

BİLİŞSEL ALAN KAZANIMLARI	GÖSTERGELERİ
K1. Kendini tanıtabilme.	Adını, soyadını söyler. Yaşını söyler.
K2. Kendisinin hakları olduğunu bilme.	Çocuk Hakları Sözleşmesini bilir. 18 yaşına kadar herkesin çocuk olduğunu söyler. Kendisinin hakları olduğunu söyler.
K3. Ayırım gözetmeksizin bütün çocukların aynı haklara sahip olduğunu bilme.	Fiziksel özellikleri ne olursa olsun bütün çocukların aynı haklara sahip olduğunu söyler. Cinsiyeti ne olursa olsun bütün çocuklarının aynı haklara sahip olduğunu söyler. Nerede yaşarsa yaşasın bütün çocukların aynı haklara sahip olduğunu söyler. Engelli veya engelsiz bütün çocukların aynı haklara sahip olduğunu söyler
K4. Kimlik kartına sahip olma hakkının bilme.	Kimlik kartının ne işe yaradığını açıklar. Kimlik kartına sahip olma hakkının olduğunu söyler.
K5. Anne ve babasının bakım ve sorumluluğu altında yaşama hakkının olduğunu bilme.	Anne ve babasıyla birlikte yaşama hakkının olduğunu söyler. Sevgi dolu bir aile ortamında yaşama hakkının olduğunu söyler. Anne ve babasının onun sağlık ihtiyacını karşılamak zorunda olduğunu söyler. Anne ve babasının onun eğitim ihtiyacını karşılamak zorunda olduğunu söyler.
K6. Sağlıklı yaşama hakkının olduğunu bilme.	Temiz bir çevrede yaşama hakkının olduğunu söyler. Temiz su içme hakkının olduğunu söyler. Yeterli ve dengeli beslenme hakkının olduğunu söyler. Barınma hakkının olduğunu söyler. Gerektiğinde doktora gitme hakkının olduğunu söyler.
K7. Eğitim hakkının olduğunu bilme.	Okula başlama yaşı gelen her çocuğun okula gitme hakkının olduğunu söyler. Kız ve erkek çocuklarının ayırım yapılmaksızın okula gitme haklarının olduğunu söyler. Engelli çocukların da diğer çocuklarla birlikte okula gitme haklarının olduğunu söyler. Ücretsiz eğitim alma hakkının olduğunu söyler. Okulda saygı görme hakkının olduğunu söyler.
K8. Oyun oynama hakkının olduğunu bilme.	Oyun oynama hakkının olduğunu söyler. Boş zamanlarını değerlendirme ve yaşına uygun etkinliklere katılma hakkının olduğunu söyler. Dinlenme ve eğlenme hakkının olduğunu söyler.
K9. Bilgi edinme hakkının olduğunu bilme.	Kitap, gazete, dergi, televizyon ve bilgisayardan bilgi edinme hakkının olduğunu söyler. Kitap, gazete, dergi, televizyon ve bilgisayarda yer alan zararlı içeriklerden korunma hakkının olduğunu söyler.
K 10. Her türlü Her türlü kötü muameleden korunma hakkının olduğunu bilme	Yaşama hakkının olduğunu söyler. Herhangi bir yardım durumunda yardımdan ilk önce bir çocuk olarak kendisinin faydalanma hakkının olduğunu söyler. Savaş ve çatışmalardan korunma hakkı olduğunu söyler. Fiziksel şiddetten korunma hakları olduğunu söyler. Hakaret etme, küfür ve aşağılanma gibi sözel şiddetten korunma hakkı olduğunu söyler. İyi dokunmanın ne olduğunu söyler. Kötü dokunmanın ne olduğunu söyler. Kötü dokunmalardan korunma hakları olduğunu söyler.
K11. Duygu ve düşüncelerini rahatça ifade etme hakkının olduğunu bilme	Kendisini ilgilendiren konularda düşüncelerini özgürce ifade etme hakkının olduğunu söyler
K12. Yenilikçi düşünebilme	Bir konu ya da durumla ilgili görüşlerini söyler. Bir konu ya da durumla ilgili bilgi edinmek için uygun sorular sorar. Bir konu ya da durumla ilgili yeni şeyler keşfetmek için araştırma yapar. Bir konu ya da durumla ilgili ilgili orijinal fikirler üretir
K13. Problem çözebilme	Bir konu ya da durumla ilgili var olan problem durumu fark eder. Bir konu ya da durumla ilgili olaylar arasında neden sonuç ilişkisi kurar. Problem durumuna uygun çözüm öneri sunar.

Ç.H.D.E'nin Sosyal Gelişim Kazanım ve Göstergeleri

SOSYAL DUYGUSAL ALAN KAZANIMLARI	GÖSTERGELERİ
K1. Özgüvenli bir kişiliğe sahip oluş	Kendisine ait fiziksel özellikleri (cinsiyeti, saç rengi, göz rengi gibi) söyler. Kendisine ait duyuşsal özellikleri (sevdiği ve sevmediği şeyler vs.) söyler. Kendisinin güçlü yönlerini söyler. Kendisinin geliştirilmesi gereken yönlerini söyler.
K2. Etkili iletişim kurma	Konuşmayı başlatır. Konuşmasını akıcı bir şekilde devam ettirir. Karşısındakini dinlemeyi bilir. Diyalog sırasında kendisine yöneltilen sorulara cevap verir. Diyalog sırasında uygun zamanda söze girer.
K 3. Başkalarına karşı empatik düşünme.	Başkalarının mimiklerine ve beden duruşuna göre duygularını anlar. Kendisini başkasının yerine koyarak başkalarının duygularını anlar.
K4. İşbirliği yapmaya istekli oluş.	Arkadaşlarıyla işbirliği yapmaya isteklidir.
K 5. Sorumluluk almaya istekli oluş.	Üstlendiği sorumluluğu yerine getirme çabası gösterir.
K6. Sınıf kurallarına uyma.	Kurallar belirlenirken görüşlerini bildirir. Sınıf kurallarına uyar. Sınıfta kurallara uymayan arkadaşlarını uyarır. Sınıf kuralları ile yapmak istekleri çeliştiğinde kurallara uygun davranır.
K 7. Sınıf içinde alınan kararlara katılma.	Grup içinde alınacak kararlar ilgili düşüncelerini söyler. Karar alma sürecinde yapılan oylamaya katılır. Grupça alınan karar kendi düşüncelerine uymasa bile sonuca razı olur.
K8. Uyuşmazlık durumlarında uzlaşmacı davranışlar serileme.	Uyuşmazlık durumlarında sorunlarını konuşarak çözmeye çalışır. Sorunlarını çözemediği zaman yetişkinden yardım ister.
K9. Günlük yaşantısında sabırlı davranışlar sergileme.	Söz almak için izin ister. Sıra beklenmesi gereken bir durumda sırasını bekler. Gerektiğinde isteklerini erteleyebilir.
K10 Saygılı bir kişiliğe sahip oluş.	Çevresindeki insanlara karşı saygılı davranır. Farklılıklara karşı saygılı davranır.
K11. Hoşgörülü bir kişiliğe sahip oluş.	Çevresindekilerle ile olumlu ilişkiler geliştirir. Başkaları ile alay etmez. Arkadaşlarının hatalarına karşı affedicidir. Merhaba, günaydın, iyi günler, lütfen, kolay gelsin, özür dilerim gibi nezaket sözcükleri kullanır.
K12. Kendisine veya başkalarına ait nesnelere paylaşmaya istekli oluş	Kendisine ait şeyleri paylaşmaktan hoşlanır. Arkadaşlarına ait bir nesneyi kullanmak istediğinde izin alır. Paylaşma eylemi gerçekleştiğinde teşekkür eder
K13. Yardımlaşmaya istekli oluş	Yardıma ihtiyacı olan arkadaşlarına yardım eder.
K14. Toplumsal yaşama duyarlı bir kişiliğe sahip oluş	Çevresinde gördüğü olumsuz durumları ifade eder. Çevresinde gördüğü olumsuz durumu düzeltme çabası gösterir.
K15. Kendisine ve başkalarına ait hakları korumak için istekli oluş.	Haksızlığa maruz kaldığında; kendi haklarını korumak için çaba gösterir. Haksızlığa maruz kalan bir kişinin haklarını korumak için çaba gösterir

EK-E: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Temalar ve Kazanımlar

Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Temalar, Kazanımlar

TEMALAR	KAZANIMLAR VE GÖSTERGELERİ
Aile ve Alternatif Bakım	Bilişsel Gel. Kazanım 4. Kimlik kartına sahip olma hakkının bilme. Göstergeleri: Kimlik kartının ne işe yaradığını açıklar. Kimlik kartına sahip olma hakkının olduğunu söyler. Bilişsel Gel. Kazanım 5. Anne ve babasının bakım ve sorumluluğu altında yaşama hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Anne ve babasıyla birlikte yaşama hakkının olduğunu söyler. Sevgi dolu bir aile ortamında yaşama hakkının olduğunu söyler. Anne ve babasının onun sağlık ihtiyacını karşılamak zorunda olduğunu söyler. Anne ve babasının onun eğitim ihtiyacını karşılamak zorunda olduğunu söyler.
Ayrımcılık	Bilişsel Gel. Kazanım 3. Ayrımcılıktan korunma hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Fiziksel özellikleri ne olursa olsun bütün çocukların aynı haklara sahip olduğunu söyler. Cinsiyeti ne olursa olsun bütün çocukların aynı haklara sahip olduğunu söyler. Nerede yaşarsa yaşasın bütün çocukların aynı haklara sahip olduğunu söyler. Engelli veya engelsiz bütün çocukların aynı haklara sahip olduğunu söyler. Bilişsel Gel. Kazanım 7. Eğitim hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Okula başlama yaşı gelen her çocuğun okula gitme hakkının olduğunu söyler. Kız ve erkek çocuklarının ayrımlı yapılmaksızın okula gitme haklarının olduğunu söyler. Engelli çocukların da diğer çocuklarla birlikte okula gitme haklarının olduğunu söyler. Ücretsiz eğitim alma hakkının olduğunu söyler. Okulda saygı görme hakkının olduğunu söyler.
Barış	Bilişsel Gel. Kazanım 10. Her türlü kötü muameleden korunma hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Yaşama hakkının olduğunu söyler. Herhangi bir yardım durumunda yardımdan ilk önce bir çocuk olarak kendisinin faydalanma hakkının olduğunu söyler. Savaş ve çatışmalardan korunma hakkı olduğunu söyler. Fiziksel şiddetten korunma hakları olduğunu söyler.
Çevre	Bilişsel Gel. Kazanım 6. Sağlıklı yaşama hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Temiz bir çevrede yaşama hakkının olduğunu söyler. Temiz su içme hakkının olduğunu söyler.
Demokrasi	Bilişsel Gel. Kazanım 2. Kendisinin hakları olduğunu bilme. Göstergeleri: Çocuk hakları sözleşmesini bilir. 18 yaşına kadar herkesin çocuk olduğunu söyler. Kendisinin hakları olduğunu söyler. Sosyal Gel. Kazanım 15. Kendisine ve başkalarına ait hakları korumak için istekli oluş. Göstergeleri: Haksızlığa maruz kaldığında; kendi haklarını korumak için çaba gösterir. Haksızlığa maruz kalan bir kişinin haklarını korumak için çaba gösterir.
Eğitim ve Serbest Zaman	Bilişsel Gel. Kazanım 7. Eğitim hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Okula başlama yaşı gelen her çocuğun okula gitme hakkının olduğunu söyler. Kız ve erkek çocuklarının ayrımlı yapılmaksızın okula gitme haklarının olduğunu söyler. Engelli çocukların da diğer çocuklarla birlikte okula gitme haklarının olduğunu söyler. Ücretsiz eğitim alma hakkının olduğunu söyler. Okulda saygı görme hakkının olduğunu söyler. Bilişsel Gel. Kazanım 8. Oyun oynama hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Oyun oynama hakkının olduğunu söyler. Boş zamanlarını değerlendirme ve yaşına uygun etkinliklere katılma hakkının olduğunu söyler. Dinlenme ve eğlenme hakkının olduğunu söyler.
Katılım	Bilişsel Gel. Kazanım 11. Duygu ve düşüncelerini rahatça ifade etme hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Kendisini ilgilendiren konularda düşüncelerini özgürce ifade etme hakkının olduğunu söyler.
Medya ve İnternet	Bilişsel Gel. Kazanım 9. Bilgi edinme hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Kitap, gazete, dergi, televizyon ve bilgisayardan bilgi edinme hakkının olduğunu söyler. Kitap, gazete, dergi, televizyon ve bilgisayarda yer alan zararlı içeriklerden korunma hakkının olduğunu söyler.
Sağlık ve Refah	Bilişsel Gel. Kazanım 6. Sağlıklı yaşama hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Temiz bir çevrede yaşama hakkının olduğunu söyler. Temiz su içme hakkının olduğunu söyler. Yeterli ve dengeli beslenme hakkının olduğunu söyler. Barınma hakkının olduğunu söyler. Gerekliğinde doktora gitme hakkının olduğunu söyler.
Şiddet	Bilişsel Gel. Kazanım 10. Her türlü kötü muameleden korunma hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Yaşama hakkının olduğunu söyler. Herhangi bir yardım durumunda yardımdan ilk önce bir çocuk olarak kendisinin faydalanma hakkının olduğunu söyler. Savaş ve çatışmalardan korunma hakkı olduğunu söyler. Fiziksel şiddetten korunma hakları olduğunu söyler. Hakaret etme, küfür ve aşağılanma gibi sözel şiddetten korunma hakkı olduğunu söyler. İyi dokunmanın ne olduğunu söyler. Kötü dokunmanın ne olduğunu söyler. Kötü dokunmalardan korunma hakları olduğunu söyler.
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	Bilişsel Gel. Kazanım 3. Ayrımcılıktan korunma hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Cinsiyeti ne olursa olsun bütün çocuklarının aynı haklara sahip olduğunu söyler. Bilişsel Gel. Kazanım 7. Eğitim hakkının olduğunu bilme. Göstergeleri: Kız ve erkek çocuklarının ayrımlı yapılmaksızın okula gitme haklarının olduğunu söyler.

DEMOKRATİK DAVRANIŞ TEMALARI	KAZANIMLAR VE GÖSTERGELERİ
Kendini Tanıma	Bilişsel Gel. Kazanım 1. Kendini tanıtabilme. Göstergeleri: Adını, soyadını söyler. Yaşını söyler.
Özgüven	Sosyal Gel. Kazanım 1. Özgüvenli bir kişiliğe sahip oluş. Göstergeleri: Kendisine ait fiziksel özellikleri (cinsiyeti, saç rengi, göz rengi gibi) söyler. Kendisine ait duyuşsal özellikleri (sevdiği ve sevmediği şeyler vs.) söyler. Kendisinin güçlü yönlerini söyler. Kendisinin geliştirilmesi gereken yönlerini söyler.
İletişim	Sosyal Gel. Kazanım 2. Etkili iletişim kurma. Göstergeleri: Konuşmayı başlatır. Konuşmasını akıcı bir şekilde devam ettirir. Karşısındakini dinlemeyi bilir. Diyalog sırasında kendisine yöneltilen sorulara cevap verir. Diyalog sırasında uygun zamanda söze girer.
Yenilikçi Düşüme	Bilişsel Gel. Kazanım 12. Yenilikçi düşünebilme. Göstergeleri: Bir konu ya da durumla ilgili görüşlerini söyler. Bir konu ya da durumla ilgili bilgi edinmek için uygun sorular sorar. Bir konu ya da durumla ilgili yeni şeyler keşfetmek için araştırma yapar. Bir konu ya da durumla ilgili ilgili orijinal fikirler üretir.
Problem Çözme	Bilişsel Gel. Kazanım 13. Problem çözebilme. Göstergeleri: Bir konu ya da durumla ilgili var olan problem durumu fark eder. Bir konu ya da durumla ilgili olaylar arasında neden sonuç ilişkisi kurar. Problem durumuna uygun çözüm öneri sunar.
Empati	Sosyal Gel. Kazanım 3. Başkalarına karşı empatik düşünme. Göstergeleri: Başkalarının mimiklerine ve beden duruşuna göre duygularını anlar. Kendisini başkasının yerine koyarak başkalarının duygularını anlar.
İşbirliği	Sosyal Gel. Kazanım 4. İşbirliği yapmaya istekli oluş. Göstergeleri: Arkadaşlarıyla işbirliği yapmaya isteklidir.
Sorumluluk	Sosyal Gel. Kazanım 5. Sorumluluk almaya istekli oluş. Göstergeleri: Üstendiği sorumluluğu yerine getirme çabası gösterir.
Sabır	Sosyal Gel. Kazanım 9. Günlük yaşantısında sabırlı davranışlar sergileme. Göstergeleri: Söz almak için izin ister. Sıra beklenmesi gereken bir durumda sırasını bekler. Gerektiğinde isteklerini erteleyebilir.
Saygı	Sosyal Gel. Kazanım 10. Saygılı bir kişiliğe sahip oluş. Göstergeleri: Çevresindeki insanlara karşı saygılı davranır. Farklılıklara karşı saygılı davranır.
Hoşgörü	Sosyal Gel. Kazanım 11. Hoşgörülü bir kişiliğe sahip oluş. Göstergeleri: Çevresindekilerle ilgili olumlu ilişkiler geliştirir. Başkaları ile alay etmez. Arkadaşlarının hatalarına karşı affedicidir. Merhaba, günaydın, iyi günler, lütfen, kolay gelsin, özür dilerim gibi nezaket sözcükleri kullanır.
Paylaşma	Sosyal Gel. Kazanım 12. Kendisine veya başkalarına ait nesnelere paylaşmaya istekli oluş. Göstergeleri: Kendisine ait şeyleri paylaşmaktan hoşlanır. Arkadaşlarına ait bir nesneyi kullanmak istediğinde izin alır. Paylaşma eylemi gerçekleştiğinde teşekkür eder.
Yardımlaşma	Sosyal Gel. Kazanım 13. Yardımlaşmaya istekli oluş. Göstergeleri: Yardıma ihtiyacı olan arkadaşlarına yardım eder.
Kurallara Uyma	Sosyal Gel. Kazanım 6. Sınıf kurallarına uyma. Göstergeleri: Kurallar belirlenirken görüşlerini bildirir. Sınıf kurallarına uyar. Sınıfta kurallara uymayan arkadaşlarını uyarır. Sınıf kuralları ile yapmak istekleri çeliştiğinde kurallara uygun davranır.
Kararlara Katılma	Sosyal Gel. Kazanım 7. Sınıf içinde alınan kararlara katılma. Göstergeleri: Grup içinde alınacak kararla ilgili düşüncelerini söyler. Karar alma sürecinde yapılan oylamaya katılır. Grupça alınan karar kendi düşüncelerine uymasa bile sonuca razı olur.
Uzlaşmacı Davranma	Sosyal Gel. Kazanım 8. Uyuşmazlık durumlarında uzlaşmacı davranışlar serileme. Göstergeleri: Uyuşmazlık durumlarında sorunlarını konuşarak çözmeye çalışır. Sorunlarını çözemediği zaman yetişkinden yardım ister.
Duyarlılık	Sosyal Gel. Kazanım 14. Toplumsal yaşama duyarlı bir kişiliğe sahip oluş. Göstergeleri: Çevresinde gördüğü olumsuz durumları ifade eder. Çevresinde gördüğü olumsuz durumu düzeltme çabası gösterir.

EK-F: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Etkinlik Takvimi

Etkinlik Haftası	Etkinlik Adı	Etkinlik Türü
1. Hafta	1- Çocuk olmaya hakkım var	Müzik ve Oyun
	2- Haklarımız aynı	Müzik ve Sanat
	3- Zabderfilio	Türkçe ve Sanat
2. Hafta	4- Kim karar vermeli	Sanat ve oyun
	5- Kurallarla yaşamak daha kolay	Türkçe ve Sanat
	6- Oyun oynamaya hakkım var	Oyun
3. Hafta	7- Saksı süsleme	Sanat ve Oyun
	8- Sevgi çiçekleri	Fen Doğa
	9- Kendi oyuncuğımı tasarlıyorum	Sanat ve Oyun
4. Hafta	10- Kurbağa Kumkum	Türkçe
	11- Sağlık kutusu	Oyun
	12- Ben kimim	Türkçe ve sanat
	13- Köstebek Çıtırık	Türkçe
5. Hafta	14- Ayşe okula gitmek istiyor	Türkçe – Oyun ve Sanat
	15- Kurdelelerle dans	Oyun
	16- İsmi olmayan çocuk	Türkçe - Müzik ve Dramatizasyon
	17- Yardım istemeyi bilmek	Türkçe
6. Hafta	18- Ayaklarınızla oy verin	Oyun
	19- Akıllı işaretler	Sanat
	20- Bu durumda ne yapardın	Oyun
	21- Şehriye çorbası	Dramatizasyon
7. Hafta	22- Kamp arkadaşım	Oyun ve Sanat
	23- Savaş ve çatışmalardan korunma hakkı	Türkçe ve Sanat
	24- Minik korsanlar	Türkçe – Sanat ve Drama
	25- Şiddetten korunmaya hakkım var	Türkçe
8. Hafta	26- Komşu kunduzlar	Türkçe- oyun ve sanat
	27- Kiko ve el	Türkçe ve Sanat
	28- İyi ve kötü dokunma	Türkçe
9. hafta	29- Birlikte kolay	Oyun
	30- Temiz ve güvenli bir çevrede yaşama hakkı	Türkçe- Sanat ve Oyun
	31- Ayak izleri kimin	Türkçe- sanat ve oyun
	32- Engelleri aşıyorum	Türkçe ve dramatizasyon
10. Hafta	33- Tekerlekli dedektif	Türkçe ve dramatizasyon
	34- Çocuk hakları kitabı	Sanat ve oyun
	35- Resmini bul farklı olanı anlat	Oyun
	36- Sihirli kelimeler	Türkçe ve oyun
11. hafta	37- Bahçemizi düzenliyoruz	Sanat ve müzik
	38- Gözler bağlı	Oyun ve dramatizasyon
	39- Dırdır ile pırpır	Türkçe ve oyun
	40- Kartı çevir resmi anlat	Matematik ve Oyun

EK-G: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Temalarına Etkinliklerde Yer Verilme Durumu

ETKİNLİKLER	Çocuk Hakları Sözleşmesine Yönelik Temalar										
	Alle ve Alternatif Bakım	Ayrımcılık	Barış	Çevre	Demokrasi	Eğitim ve Serbest Zaman	Katılım	Medya ve internet	Sağlık ve Refah	Şiddet	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
Çocuk olmaya hakkım var					*						
Haklarımız aynı		*									*
Zabderfilio											
Kim karar vermeli							*				
Kurallarla yaşamak daha kolay							*				
Oyun oynamaya hakkım var						*					
Saksı süsleme											
Sevgi çiçekleri	*										
Kendi oyuncuğımı tasarlıyorum											
Kurbağa Kumkum											
Sağlık kutusu									*		
Ben kimim											
Köstebek Çıtırıcık											
Ayşe okula gitmek istiyor		*				*					*
Kurdelelerle dans											
İsmi olmayan çocuk	*										
Yardım istemeyi bilmek					*						
Ayaklarınızla oy verin					*						
Akıllı işaretler								*			
Bu durumda ne yapardın					*						
Şehriye çorbası											
Kamp arkadaşım		*									
Savaştan korunma hakkı			*							*	
Minik korsanlar			*							*	
Şiddetten korunmaya hakkım var										*	
Komşu kunduzlar					*					*	
Kiko ve el					*					*	
İyi ve kötü dokunma										*	
Birlikte kolay											
Temiz bir çevrede yaşama hakkı				*							
Ayak izleri kimin					*						
Engelleri aşıyorum		*									
Tekerlekli dedektif		*			*						
Çocuk hakları kitabı	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Resmini bul farklı olanı anlat											
Sihirli kelimeler											
Bahçemizi düzenliyoruz											
Gözler bağlı		*									
Dırdır ile pırpır											
Kartı çevir resmi anlat											

ETKİNLİKLER	Demokratik Davranışlara Yönelik Temalar																
	Kendini Tanıma	Özgüven	İletişim	Yenilikçi Düşünme	Problem Çözme	Empati	İşbirliği	Sorumluluk	Sabır	Saygı	Hoşgörü	Paylaşma	Yardımlaşma	Kurallara Uyma	Kararlara Katılma	Uzlaşmacı Davranma	Duyarlılık
Çocuk olmaya hakkım var	*				*												
Haklarımız aynı							*	*		*							
Zabderfilio						*				*							
Kim karar vermeli			*														
Kurallarla yaşamak daha kolay			*				*				*			*	*		
Oyun oynamaya hakkım var															*		
Saksı süsleme				*													
Sevgi çiçekleri						*	*										
Kendi oyuncuğımı tasarlıyorum				*							*	*					
Kurbağa Kumkum									*								
Sağlık kutusu			*			*									*		
Ben kimim	*	*	*														
Köstebek Çıtırık																*	
Ayşe okula gitmek istiyor						*											
Kurdelelerle dans					*						*	*					
İsmi olmayan çocuk					*	*				*					*		
Yardım istemeyi bilmek																*	
Ayaklarınızla oy verin			*														
Akıllı işaretler			*				*										
Bu durumda ne yapardın									*	*						*	*
Şehriye çorbası								*									
Kamp arkadaşım			*				*						*				
Savaştan korunma hakkı			*														
Minik korsanlar			*				*				*	*					
Şiddetten korunmaya hakkım var						*											
Komşu kunduzlar						*	*									*	
Kiko ve el																	
İyi ve kötü dokunma																	
Birlikte kolay												*					
Temiz bir çevrede yaşama hakkı				*													*
Ayak izleri kimin						*	*			*							
Engelleri aşıyorum						*				*							
Tekerlekli dedektif						*				*							
Çocuk hakları kitabı															*		
Resmini bul farklı olanı anlat										*							
Sihirli kelimeler											*						
Bahçemizi düzenliyoruz							*	*									*
Gözler bağlı																	
Dırdır ile pırpır							*			*							
Kartı çevir resmi anlat			*			*	*	*	*	*		*					

EK-H: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Materyal Listesi

Programda Kullanılan Hikâye Kitapları ve Kartları

- Çocuk Olmaya Hakkım Var (Yapı Kredi Yayınları)
- Annem Baban Nerede (TÜBİTAK Yayınları)
- Ariyanna' nın Sihirli Kutusu (TÜBİTAK Yayınları)
- Köstebek Çıtırık (Timaş Çocuk Yayınevi)
- Kiko ve El ([Council of Europe](http://www.coe.int): www.coe.int)
- Tekerlekli Dedektif Hikâye Kartı (Erdem Çocuk Yayınları)
- Üç Sihirli Kelime (<https://www.youtube.com/watch?v=83v9kQQ9d-s>)
- Kurbağa Kumkum (Timaş Çocuk Yayınevi)
- Ayak İzleri Kimin (Erdem Çocuk Yayınları)
- Dırdır İle Pırpır (Erdem Çocuk Yayınları)
- Komşu Kunduzlar (Erdem Çocuk Yayınları)
- Minik Korsanlar (TÜBİTAK Yayınları)

Şarkılar

- Buki Dünya Çocukları
- Ben Kıvırcığım

Kukla Gösterileri

- Ayşe Okula Gitmek İstiyor
- Yardım İstemeyi Bilmek
- Zabderfilio (Pusulacık, 2013)

Videolar

- EBA Sitesinden;
  - Çocuk Hakları Adlı Videoyu
  - Çocukların Katılım Hakkı – Çocukların İfade ve Düşünce Özgürlüğü
  - Çocukların Çalışma Hayatından Korunması
  - Oyun ve Temiz Çevre Hakkı
  - Çocuğun Bilgiye Erişim Hakkı
  - Çocukların Barış Ortamında Yaşama ve Bir Ulusa Sahip Olma Hakkı
  - Mülteci Çocuklar ve Hakları
  - Çocuğun Korunma Hakkı

- Çocukların Çevre, Oyun Oynama ve Zararlı Maddelerden Korunma Hakkı
- Engelliler Haftası
- Engelli Çocukların Hakları
- Kıpırdak İle Şıpırdak Farklılıklara Saygı
- This İs Me Article 31 (Çocuğun Oyun Hakkı)
- Halep'te Çocuk Olmak
- İyi ve Kötü Dokunma
- Onay

EK-I: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitimi Örnek Etkinlik Planları

<p>Etkinliğin Adı: KENDİ OYUNCAĞIMI TASARLIYORUM Etkinlik Türü: Sanat- Serbest Oyun (Bütünlüştürmüş Küçük Grup Etkinliği) Yaş grubu: 48-72</p>	<p>MATERYALLER Farklı Boyutlarda Kutular, Kumaş Parçaları, Çoraplar, Düğmeler, Tuvalet Kâğıdı Ruboları, Eski CD'ler, Yapıştırıcı, Makas, Asetat Kalemi, Farklı Boya ve Kâğıt Türleri.</p>
<p>ÖĞRENME SÜRECİ</p> <ul style="list-style-type: none"> Kitap köşesine oyuncak mağazalarından alınan kataloglar, oyuncak tasarlamayla ilgili kitaplar konulur. Çocuklar bu katalogları inceler. Çocuklar kendi oyuncaklarını tasarlar.<ul style="list-style-type: none"> Çocuklar ilk olarak, tasarlayacakları oyuncaklar için araştırma yaparlar. Ardından tasarlayacakları oyuncak bir kâğıda çizerler. Çizimini bitiren çocuklar, gerekli malzemeleri araştırarak bulurlar. (Öğretmen daha önceden sınıfa farklı boyutlarda kutular, düğmeler, ip kumaş gibi malzemeleri yerleştirmiştir.) Seçtikleri malzemelerle istedikleri oyuncakları tasarlar. Eğitimi etkinlik sırasında çocukların yardımlaşmaları, malzemeleri paylaşmaları ve işbirliği yapmaları konusunda onları yönlendirir. Oyuncağın bitiren çocuklar sınıf içinde gerekli temizlik ve düzenlemeleri yapar. Çocuklar kendi yaptıkları oyuncaklarla serbest oyun oynarlar.	<p>DEĞERLENDİRME Etkinlik sonunda çocuklara aşağıdaki sorular yöneltilir;</p> <ul style="list-style-type: none"> Hangi oyuncakçı tasarladın? Neden böyle bir oyuncak tasarladın? Oyuncağın tasarlarken neler hissettin? Yaptığın tasarımda değiştirmek ya da eklemek istediğin bir şey var mı? Satın alınan hazır oyuncaklarla mı oynamak keyifli, kendi yaptığın oyuncakla mı oynamak keyifli, hangisini seçersin?
<p>ÇOCUK HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ KAZANIM VE GÖSTERGELERİ</p> <p>BİLİŞSEL GELİŞİM K12. Yenilikçi düşünebilme. (Göstergeleri: Bir konu ya da duruma ilgili görüşlerini söyler. Bir konu ya da duruma ilgili bilgi edinmek için uygun sorular sorar. Bir konu ya da duruma ilgili yeni şeyler keşfetmek için araştırma yapar. Bir konu ya da duruma ilgili ilgili orijinal fikirler üretir.)</p> <p>SOSYAL GELİŞİM K4. İşbirliği yapmaya istekli oluş. (Göstergeleri: Arkadaşlarıyla işbirliği yapmaya isteklidir.) K12. Kendisine veya başkalarına ait nesnelere paylaşmaya istekli oluş. (Göstergeleri: Kendisine ait şeyleri paylaşmaktan hoşlanır. Arkadaşlarına ait bir nesneyi kullanmak istediğinde izin alır. Paylaşma eylemi gerçekleştiğinde teşekkür eder.) K13. Yardımlaşmaya istekli oluş. (Göstergeleri: Yardıma ihtiyacı olan arkadaşlarına yardım eder.)</p>	

Kendi oyuncağımı tasarlıyorum adlı etkililiğe ait fotoğraflar

Etkinliğin Adı: ÇOCUK OLMAYA HAKKIM VAR
Etkinlik Türü: Müzik -Türkçe - Oyun (Bütünleştirilmiş Büyük Grup Etkinliği)
Yaş grubu: 48-72

MATERYALLER
Bir Yumak İp, Yüzük, Kiko Maskotu, Kutu, Çocuk Olmaya Hakkım Var Kitabı
SÖZCÜKLER
Çocuk Hakları

ÇOCUK HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ KAZANIM VE GÖSTERGELERİ

- BİLİŞSEL GELİŞİM**
K1. Kendini tanıtabilme. (Göstergeleri: adını, soyadını söyler. Yaşını söyler.)
K2. Kendisinin hakları olduğunu bilme. (Göstergeleri: Çocuk hakları sözleşmesini bilir. 18 yaşına kadar herkesin çocuk olduğunu söyler. Kendisinin hakları olduğunu söyler.)
K13. Problem çözebilme (Göstergeleri: Bir konu ya da durumla ilgili var olan problem durumu fark eder. Bir konu ya da durumla ilgili olaylar arasında neden sonuç ilişkisi kurar. Problem durumuna uygun çözüm öneri sunar.)
SOSYAL GELİŞİM
K2. Etikili iletişim kurma. (Göstergeleri: Konuşmayı başlatır. Konuşmasını akıcı bir şekilde devam ettirir. Karşısındakini dinlemeyi bilir. Diyalog sırasında kendisine yöneltilen sorulara cevap verir. Diyalog sırasında uygun zamanda söze girer.)
K4. İşbirliği yapmaya istekli oluş. (Göstergeleri: Arkadaşlarıyla işbirliği yapmaya isteklidir.)
K9. Günlük yaşantısında sabırlı davranışlar sergileme. (Göstergeleri: Söz almak için izin ister. Sıra beklenmesi gereken bir durumda sırasını bekler.)

ÖĞRENME SÜRECİ

- Çocuklar el ele tutuşalım şarkısı eşliğinde çember düzenini alır.
- Yüzük yardımıyla ipe kik karakteri takılır. Çocuklardan biri ip yumağını alır. Yumağı tutan çocuk adını, soyadını ve yaşını söyleyerek kendini tanıtır ve yumağı istediği bir arkadaşına atar. Son çocuk kedinin tanıtığında, ortasında Kiko olan, örümcek ağı oluşturulur.
- Çocuklardan birkaçı ipi bırakır. Çocuklar ağı neden bozulduğu ve ağı bozulmaması için neler yapılması gerektiği ve Kiko'nun oradan nasıl çıkacağı ile ilgili fikir üretir ve deneme yaparlar.
- Kiko ağlardan çıktığında elindeki mektubu öğretmen çocuklara okur. "Merhaba küçük dostlarım. Arkadaşlarınızla işbirliği kurarak beni örümcek ağından kurtardınız. Bu yüzden sizleri tebrik ediyorum. Şimdi sizlere bir sürprizim var. Sınıfınızda bir yere kutu sakladım. Sizlerden o kutuyu bulmanızı istiyorum."
- Çocuklar sınıfa daha önceden saklanan kutuyu bulurlar. Kutunun içinde bir not ve bir kitap vardır. Eğitimi notu çocuklara okur. " Çocuklar size "Çocuk Olmaya Hakkım Var" adlı kitabı getirdim. Bu kitap sen ve bütün çocuklar için çok önemli çünkü içinde bir çocuk olarak seni kötülüklerden ve tehlikelerden koruyacak, senin daha mutlu ve sağlıklı yaşamana sağlayacak haklar anlatılıyor. Senin bir çocuk olarak ne gibi hakların var? Merak ediyor musun? Haydi, kitabı aç ve haklarını öğrenmeye başla..."
- Hikâye bitiminde çocuklar ne gibi hakları olduğu konusunda sohbet ederler

DEĞERLENDİRME

Etkinlik sonunda çocuklara aşağıdaki sorular yöneltilir.

- Çocuklar bugün en mutlu olduğunuz an hangisiydi?
- Örümcek ağını hep birlikte oluşturmak mı daha keyifliydi yoksa bu işi tek başınıza mı yapmak istediniz? Neden böyle düşünüyorsunuz?
- Bir çocuk olarak ne gibi hakların olmasını istersin?

Çocuk Olmaya Hakkım Var Adlı Etkinliğe Ait Fotoğraflar

Etkinliğin Adı: KİM KARAR VERMELİ?

Etkinlik Türü: Sanat- Türkçe (Bütünleştirilmiş Büyük Grup Etkinliği)

Yaş Grubu: 48-72

MATERYALLER

Her çocuk için Yeşil, Sarı, Turuncu kart, boyama kalemleri, Bilgisayar, projeksiyon,

**ÇOCUK HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ
KAZANIM VE GÖSTERGELERİ**

BİLİŞSEL GELİŞİM

K11. Duygu ve düşüncelerini rahatça ifade etme hakkının olduğunu bilme. (Göstergeleleri: Kendisini ilgilendiren konularda düşüncelerini özgürce ifade etme hakkının olduğunu söyler.)

SOSYAL GELİŞİM

K2. Etkili iletişim kurma. (Göstergeleleri: Konuşmayı başlatır. Konuşmasını akıcı bir şekilde devam ettirir. Karşısındakini dinlemeyi bilir. Diyalog sırasında kendisine yöneltilen sorulara cevap verir. Diyalog sırasında uygun zamanda söze girer.)

DEĞERLENDİRME

Etkinlik sonunda çocuklara aşağıdaki sorular yöneltilir:

- ☛ Bu etkinliği sevdimiz mi?
- ☛ Sorulardan bazılarını yanıtlamak zor oldu mu?
- Neden?
- ☛ Neden farklı farklı yanıtlar verildi?
- ☛ Soruların doğru ya da yanlış cevapları var mıydı?
- ☛ Çocukların yaşı kendileriyle ilgili karar almırların önemli midir?
- ☛ Çocuklardan "Bir sonraki etkinlik için sınıfta

ÖĞRENME SÜRECİ

☛ Çocuklar evde kararları kimin verdiği hakkında sohbet eder.

<http://www.eba.gov.tr/video/izle/341576dc4b142ea1f4428bed4c94c2f00c29e81ed6011>

☛ Çocuklar evde kararları kimin verdiği hakkında sohbet eder.

- "Kim Karar Vermeli" adlı oyun oynanır. "Çocuklar sarı yeşil ve turuncu kartlardan alırlar. Sarı karta, kendi resimlerini; yeşil karta, anne ve babalarının resimlerini, turuncu hem anne babalarının, hem de kendilerinin resimlerini çizer. Her bir kart çizdikleri resimlerdeki kişileri temsil eder. Çocuklar ailede alınan kararlara kimin karar verdiği ile ilgili sorulara kartları göstererek cevap verir. Çocuklar sorulan soruya tek başlarına karar veriyorsa sarı, sadece anne ve babaları karar veriyorsa yeşil, birlikte karar veriyorsa turuncu kartı kaldırır. Çocuklara aşağıdaki sorular yöneltilir:

- Aileniz dışarıya alışverişe gittiğinde evde kendi başınıza kalıp kalamayacağınıza kim karar vermeli?
- Dışarıda yağmur yağarken yağmurluk giyip giymeyeceğinize kim karar vermeli?
- Gece geç vakte kadar oturup oturamayacağınıza kim karar vermeli?
- Kimse denilemeden tablet, telefon kullanıp kullanamayacağınıza kim karar vermeli?
- Okula gitmeyi bırakıp bırakamayacağınıza kim karar vermeli?
- Cep telefonunuz olup olmayacağına kim karar vermeli?
- Sevmediğiniz bir yemeği yiyip yemeyeceğinize kim karar vermeli?

Kaynak: Pusulacak; Çocuklar için insan hakları eğitimi kılavuzu, "Kim Karar Vermeli?" adlı etkinlikten uyarlanmıştır.

Kim Karar Vermeli Adlı Etkinliğe Ait Fotoğraflar

Etkinliğin Adı: SEVGİ ÇİÇEKLERİ

Etkinlik Türü: Fen Doğa – Türkçe (Bütünleştirilmiş Büyük Grup Etkinliği)

Yaş grubu: 48-72

MATERYALLER

Saksı, Kürek, Çiçek Toprağı, Su

KAVRAMLAR

Canlı- Cansız

ÇOCUK HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ

KAZANIM VE GÖSTERGELERİ

BİLİŞSEL GELİŞİM

K 5. Anne ve babasının bakım ve sorumluluğu altında yaşama hakkının olduğunu bilme. (**Göstergeleri:** Anne ve babasıyla birlikte yaşama hakkının olduğunu söyler. Sevgi dolu bir aile ortamında yaşama hakkının olduğunu söyler. Anne ve babasının onun sağlık ihtiyacını karşılamak zorunda olduğunu söyler. Anne ve babasının onun eğitim ihtiyacını karşılamak zorunda olduğunu söyler.)

SOSYAL GELİŞİM

K4. İşbirliği yapmaya istekli oluş. (**Göstergeleri:** Arkadaşlarıyla işbirliği yapmaya isteklidir.)

K12. Kendisine veya başkalarına ait nesnelere paylaşmaya istekli oluş. (**Göstergeleri:** Kendisine ait şeyleri paylaşmaktan hoşlanır. Arkadaşlarına ait bir nesneyi kullanmak istediğinde izin alır. Paylaşma eylemi gerçekleştiğinde teşekkür eder.)

K13. Yardımlaşmaya istekli oluş. (**Göstergeleri:** Yardıma ihtiyacı olan arkadaşlarına yardım eder.)

ÖĞRENME SÜRECİ

- ✿ Sınıf farklı boyut ve türlerde saksı çiçeği fideleri getirilir.
- ✿ Çocuklar saksı süsleme adlı etkinlikte süslemedikleri saksılara dikmek için kendi saksılarının boyutlarına uygun olan çiçeği seçer. Bu sırada çocukların çiçekleri gözlemler, koklayıp dokunurlar.
- ✿ Çocuklarla neden o çiçeği seçtikleri hakkında sohbet edilir.
- ✿ Çocuklar birbirleri ile yardımlaşarak çiçeklerini saksıya dikerler.
- ✿ Çocuklarla çiçeklerin artık onların sorumluluğunda olduğu ve herkesin kendi diktiği çiçeğinin bakımını üstleneceği, çiçeklerin yaşamak, büyümek ve gelişmek için su, toprak, güneş ışığı, uygun sıcaklık ve sevgiye ihtiyacı olduğu hakkında sohbet edilir.
- ✿ Çocuklar çiçeklerine bir isim bulurlar. Çocuklara, "sizin bakım ve sorumluluğunuz kime ait", sorusu sorulur ve onlara çocuk hakları sözleşmesine göre her çocuğun anne ve babasının bakım ve sorumluluğunda sevgi ve huzur ortamında yaşamaya hakkı olduğunu anlatılır.
- ✿ Ardından çocuklara çocuk hakları sözleşmesi; çocuklar anne ve babalarının bakım ve sorumluluğu altında yetiştirilmelidir ilkesini konu alan "Annem Baban Nerede" adlı hikâye okunur.

DEĞERLENDİRME

Etkinlik sonunda çocuklara aşağıdaki sorular yöneltilir;

- ✿ Çocuklar çiçekler canlı mıdır cansız mı?
- ✿ Çiçeklerinize nasıl bakacaksınız?
- ✿ Sizin bakımınızı kim yapıyor?
- ✿ Aileniz sizin bakımınızı nasıl yapıyorlar? Hangi ihtiyaçlarınızı karşılıyorlar?
- ✿ Anne ve babanız sizin ihtiyaçlarınızı karşılamazsa, sizin sorumluluğunuzu üstlenmezse ne olur?
- ✿ Herhangi birinin sizi anne ve babanızdan ayırmaya hakkı var mı?
- ✿ Lili, Lolo ve LAKI'nin yerinde olsaydınız size ne yapardınız?

Sevgi iekleri Adlı Etkinliğe Ait Fotoğraflar

Etkinliğin Adı: BEN KİMİM?

Etkinlik Türü: Sanat- Türkçe (Bütünleştirilmiş Büyük Grup Etkinliği)

Yaş grubu: 48-72

MATERYALLER

Ayna, Kız ve Erkek Bebek Şablonları, Yapıştırıcı, Makas, Farklı Tür, Desen ve Renklerde El İşi Kâğıtları

ÇOCUK HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ KAZANIM VE GÖSTERGELERİ

BİLİŞSEL GELİŞİM

K 1. Kendini tanıtabilme. (Göstergeleleri: Adımı, soyadımı söyler. Yaşımı söyler.)

SOSYAL GELİŞİM

K 1. Özgüvenli bir kişiliğe sahip oluş. (Göstergeleleri: Kendisine ait fiziksel özellikleri (cinsiyeti, saç rengi, göz rengi gibi) söyler. Kendisine ait duyuşsal özellikleri (sevdiği ve sevmediği şeyler vs.) söyler. Kendisinin güçlü yönlerini söyler. Kendisinin geliştirilmesi gereken yönlerini söyler.)

ÖĞRENME SÜRECİ

- ✿ Çocuklar kendi kuklalarını yaparlar.
  - Çocuklara karton üzerine çizilmiş bir kız ve bir erkek çocuk figürü verilir.
  - Çocuklara herkesin kendi kuklalarını yapmadan önce aynaya bakıp kendi fiziksel özelliklerini gözlemler.
  - Her çocuk kendi cinsiyetine uygun olan çocuk şablonunu alır ve kendi özelliklerine göre saçını, gözünü ve kıyafetlerini tamamlar.
- ✿ Daha sonra eğitimi ve çocuklar aşağıdaki soruları, karşılıklı diyaloglarla sohbet ederek cevaplar.
  - Merhaba, sen kimsin?
  - Kaç yaşındasın?
  - Bana fiziksel özelliklerinden bahseder misin?
  - Senin en sevdiğin renk hangisi?
  - En sevdiğim hayvan hangisi, neden o hayvanı çok seviyorsun?
  - En çok hangi oyuncacı seviyorsun?
  - Hoşlanmadığım şeyler nelerdir bize biraz anlatır mısın?
  - Kendinde en çok sevdiğin özellik nedir?
  - Sence senin başarısız olduğun şeyler var mı?
  - Hangi yönlerini geliştirmek istedin? /neyi daha iyi yapabilmek istedin?

DEĞERLENDİRME

- Etkinlik sonunda çocuklara aşağıdaki sorular yöneltilir;
- ✿ Bugün kendi kuklanızı yaparken eğlendiniz mi?
  - ✿ Bugün ki etkinlikte hoşlanmadığımız bir şey oldu?
  - ✿ Etkinlikle ilgili anlatmak istediğiniz bir şey var mı?

Ben Kimim Adlı Etkinliğe Ait Fotoğraflar

Program Sonunda Çocuklara Verilen Sertifika Örneği

EK-J: Etik Komisyonu Onay Bildirimi

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : 35853172/ 433-2358

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel Eğitim Anabilim Dalı Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi Sevi KENT KÜKÜRTÇÜ'nün Prof. Dr. N. Semra ERKAN danışmanlığında yürüttüğü "Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Çocukların Demokratik Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 15 Ağustos 2017 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Rahime M. NOHUTCU
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon: 0 (312) 305 3001 - 3002 • Faks: 0 (312) 311 9992
E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr • www.hacettepe.edu.tr

Ayrıntılı Bilgi için:
Yazı İşleri Müdürlüğü
0 (312) 305 1008

11

EK-K: Kayseri İl Milli Eğitim Müdürlüğü Uygulama İzni

T.C.
KAYSERİ VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 94025929-605.02-E.14619871

14/08/2018

Konu : Sevi KENT KÜKÜRTÇÜ'nün Araştırma İzni

VALİLİK MAKAMINA

İlgi: Bakanlığımız Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü'nün 22/08/2017 tarih ve 12607291 sayılı (2017/25 Genelge) emirleri.

Hacettepe Üniversitesi Temel Eğitim Anabilim Dalı Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi Sevi KENT KÜKÜRTÇÜ'nün "Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Çocukların Demokratik Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi" konulu çalışma yapma isteği ile ilgili, Hacettepe Üniversitesinin 05/06/2018 tarih ve E-82327 sayılı yazısı ve ekleri ilişikte sunulmuştur.

Hacettepe Üniversitesi Temel Eğitim Anabilim Dalı Okul Öncesi Eğitimi Bilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi Sevi KENT KÜKÜRTÇÜ'nün "Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Çocukların Demokratik Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi" konulu çalışmayı yapmasında bir sakıncanın olmadığı Anket Değerlendirme Komisyonu tarafından tespit edilmiştir. Her sayfası mühürlü çalışma evrakları ilişikte sunulmuş olup, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı sonuna kadar eğitimi aksatmadan okul müdürlüğünün gözetiminde, Müdürlüğümüz Melikgazi İlçesine Erciyes İlkokulu ve Nesrin Boysan Anaokulunda araştırmanın yapılması Müdürlüğümüzce uygun mütalaa edilmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde Olurlarınıza arz ederim.

Celalettin EKİNCİ
İl Milli Eğitim Müdür V.

EK: Yazı ve Ekleri (27 Sayfa)

OLUR
14/08/2018

Baha BAŞÇELİK
Vali a.
Vali Yardımcısı

Gültepe Mahallesi Talas Bulvarı No:1/B Melikgazi / KAYSERİ
Elektronik Ağ: <http://kayseri.meb.gov.tr>
e-posta: arge38@meb.gov.tr

Ayrıntılı Bilgi İçin: C.BOYRAZ (V.H.K.İ.)
C. NALBANT (Şef)
Tel: (0352) 330 1125 (1240) Faks: (0352) 320 9503

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden f3ca-6cb5-3c3e-9728-fb94 kodu ile teyit edilebilir.

EK- L: ETİK BEYANI

EK-L: Etik Beyanı

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin bütününi kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

Beyan ederim.

12/06/2019

Sevi KENT KÜKÜRTCÜ

EK- M: Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu

Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu

14/05/2019

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
İlköğretim Ana Bilim Dalı Başkanlığına,

Tez Başlığı: Çocuk Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Çocukların Demokratik Davranışlarına Etkisi

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmamın tamamı (kapak sayfası, özetler, ana bölümler, kaynakça) aşağıdaki filtreler kullanılarak Turnitin adlı intihal programı aracılığı ile kontrol edilmiştir. Kontrol sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir.

Rapor Tarihi	Sayfa Sayısı	Karakter Sayısı	Savunma Tarihi	Benzerlik Oranı	Gönderim Numarası
13/05/2019	124	202,065	12/06/2019	%13	1129660610

Uygulanan filtreler:

1. Kaynaklar hariç
2. Alıntılar dâhil
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan eder, gereğini saygılarımla arz ederim.

Ad Soyadı: Sevi KENT KÜKÜRTÇÜ

Öğrenci No.: N12248396

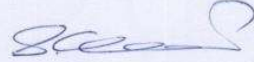
Ana Bilim Dalı: İlköğretim

Programı: Okul Öncesi

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

İmza

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof.Dr. Nefise Semra ERKAN

EK-N: Dissertation Originality Report

Dissertation Originality Report

13/05/2019

HACETTEPE UNIVERSITY
Graduate School Of Educational Sciences
To The Department Of Elementary Education

Thesis Title: The Effect Of Children's Rights And Democracy Education On Children's Democratic Behavior

The whole thesis that includes the *title page, introduction, main chapters, conclusions and bibliography section* is checked by using Turnitin plagiarism detection software take into the consideration requested filtering options. According to the originality report obtained data are as below.

Time Submitted	Page Count	Character Count	Date of Thesis Defense	Similarity Index	Submission ID
13/05/2019	124	202,065	12/06/2019	%13	1129660610

Filtering options applied:

1. Bibliography excluded
2. Quotes included
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Educational Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Lastname: Sevi KENT KÜKÜRTÇÜ
Student No.: N12248396
Department: Primary Education
Program: Preschool
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

Signature

ADVISOR APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Nefise Semra ERKAN

EK-O: Yayınlama ve Fikri Mülkiyet Hakları Beyanı

EK-O: Yayınlama ve Fikri Mülkiyet Hakları Beyanı

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezim kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü/Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- o Enstitü/Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

12 / 06 / 2019

Sevi KENT KÜKÜRTÇÜ

"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

(1) Madde 6.1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tez erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6.2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3 şahıslara veya kurumlara haksız kazanç, imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tez erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7.1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuraları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.